

T A R T A L O M

▶	3	KISS ANNA	
		Hatalma, lám, Suttogások	(versek)
▶	5	ZALÁN TIBOR	
		Fáradt kadenciák	(vers)
▶	7	GÉCZI JÁNOS	
		The end, Akvarell	(versek)
▶	9	GYÓRI LÁSZLÓ	
		Karszék, Királyok vonulása, Születésnap ajándék, Emlékmű	(versek)
▶	12	SZALAY ZOLTÁN	
		Pekingi kacsa	(elbeszélés)
▶	15	ACSAI ROLAND	
		A Füstifecskék, A Rackajuh, A Pávás galambok	(versek)
▶	17	MOLNÁR LAJOS	
		Ha szemed fűvén nyúl fut át, Lámpavirágok nőnek lábad nyomán, Szeme alatt gyűrött ballonkabát, Világítunk a kertben	(versek)
▶	20	SIMEK VALÉRIA	
		Létezés, Hegyoldalon, Állj meg, Fényvetés, összetartozás	(versek)
▶	23	KÜRTI LÁSZLÓ	
		telefontéma, felnőttvers, testköltés	(versek)
▶	25	MAGYARI BARNÁ	
		Serpenyőmben csillag serceg, Kuncog a csend, Micsoda vacsora, Két atom	(versek)
▶	28	KOZMA MÁRIA	
		A látogatás	(elbeszélés)
▶	32	VASS TIBOR	
		Indulókban vagyok	(versek)
▶	37	OLÁH ANDRÁS	
		különös koreográfia, lakhatatlan emlékek, megalkuvás	(versek)
▶	39	MIKLYA ZSOLT	
		Gileád magasáról, Politúr, szembeszomszéd, Rejtett délután	(versek)
▶	41	RAPAI ÁGNES	
		Könnyűség, Megszülettünk, Nincs túl jó vélemény	(versek)
▶	43	SZÁZ PÁL	
		Preparált Éden	(elbeszélés)
▶	49	GERGELY EDIT	
		Februáryolc, Krucsiátok, Oriente expresszó	(versek)
▶	51	RHÉDEY GÁBOR	
		Kár, Hiány, Várok	(versek)
▶	53	MARCZINKA CSABA	
		Elhagyott isten elhagyott templománál, Öreg béka ősszel	(versek)

▶	55	FÜR JÁNOS	csak a hátát látom, legyen inkább főzelék, csülök (versek)
▶	57	ESZTERÓ ISTVÁN	Paródiák: Farkas Árpád, Király László, Kenéz Ferenc (versek)
			MŰHELY
▶	63	ELEK TIBOR	„... emlékezem mindenre és mindenkire” – Beszélgetés Kiss Annával
▶	67	JÁNOSI ZOLTÁN	Kiss Anna birodalma
▶	76	SOLTÉSZ MÁRTON	Az ikaroszi magatartás költője – Jánosi Zoltán értelmezői nyelvéről

▶	80	FALUSI MÁRTON	Ablak a Pokolra – Vázlat Nagy László jelenlétéről és hiányáról a kortárs irodalomban
▶	83	KORPA TAMÁS	Textuális tükrök – Közlétezés Szilágyi Domokos levelezéséhez

▶	88	BANNER ZOLTÁN	Marad a gond és a felelősség – ajánlás a 2011-es békéscsabai könyvhét könyvébe
▶	91	LONOVICS LÁSZLÓ	Húszéves a Békéscsabai Művészeti Társaság

▶	95	SHAH GABRIELLA	Barátaim fája – Csohány Kálmánról és Kohán Györgyhez fűződő kapcsolatáról
▶	98	GYARMATI GABRIELLA	Merítés Kohán György életművéből a monumentalitás hangsúlyozásával – A békéscsabai Jankay Galéria kiállításáról
			SZÍNHÁZ
▶	101	DARVASI FERENC – ELEK TIBOR	POSZT 2011
▶	107	KISS LÁSZLÓ	Klasszikusokat csak – A Békés Megyei Jókai Színház 2010/2011-es évadáról
			FIGYELŐ
▶	113	SZEGŐ JÁNOS	Kritikapark – Dobás Kata: „Régi charlatanok lármáiból”; Koncz Tamás: Vízre írott szavak; Darvasi Ferenc: Határjárás; Kolozsi Orsolya: A szöveg árnyéka
▶	118	DOBÁS KATA	Hagyatékredezés alkalmi jelleggel – Kovács András Ferenc: Alekszej Pavlovics Asztrav hagyatéka; Bohócöröklét
▶	121	KOLOZSI ORSOLYA	(Ki)sodródás – Egressy Zoltán: Szaggatott vonal
▶	124	KONCZ TAMÁS	Múlt, időben – Grendel Lajos: Négy hét az élet
▶	127	DARVASI FERENC	Mellérendelő szerkezet – Géczy János: Viotti négy vagy öt élete

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

KISS ANNA ◀

Hatalma, énem,

de ésszel,

hatalmaiban
virágok,

hatalma, én
erőmmel,

a nyoma in
mégis,

hatalma, énem,
de ésszel,

hatalmaiban
virágok,

ahán én
énem élet,

ésszel, énem,
de ésszel.

Kiss Anna

Suttogások

Ne zárd be
még a házat,

lehet, hogy
visszajárnak,

északról húz
a felleg,

a szárnyak
útrakelnek,

vontatják a
hajókat,

újholdak,
telő holdak,

kövére ül
a lélek,

a csőrök
vízbe érnek.

Üzenet a Bandula kőcsmából III.
(1978; tus, papír; 215x310 mm)

ZALÁN TIBOR ◀

Fáradt kadenciák

Pártalan vagyok *párosok* között
szívembe köd és mély csönd költözött
hívnám aki még élethez kötne
de ő hallgatni készül örökre

*

Láttam hajnalban meztelen holdat
fölém hajoltak ismét a holtak
hívtak s mögüjük előgomolygott
a nemlét illata Volt rá gondom

hogy az arcomat összerendezzem
ha már menni kell menjek legszebben

*

Nem vagyok jó s ez a sárba leránt
ki emel le rólam ennyi magányt
S ha feloldódom a harangszóban
mond-e valaki egy jó szót rólam

*

Testemben jéghideg remegések
csuklóm környékezik könnyed kések
Messze az éjben valaki táncol
vergődik bennem bárki s a bárhol

*

Adjatok innom szomjamba fúlok
nem akarom azt félelmem lássák
Bevakolatlan fal elé állok
meztelen téglára fröccsen vérem

*

Kimondhatatlan mennyire nincsen
ami még engem sorsomra kössön
Nem tudom hány napot kapok kölcsön
még az élettől Hány halált ingyen

*

Lennie kell még valahol ország
lennie kell s ő valahol ott vár
Eligazítja hajam a párnán
Nem fordít hátat ha eljön időm

*

Fekete selyem abroszra hó hull
Megtanítottam magam magányul
Bennem a semmi semmihez társul
Más hajnalában alszik el társam

*

Mert őszinte vagyok rám haragszik
boldogtalansága kitárva sarkig
Elhiszi amit elhinni akar
lelkében omlás fáradt zivatar

*

Reszkető habon dereng a hajnal
nincs rá esély hogy vele virradjam
Whiskymben lassan elolvad a jég
Vörös az ég alja elég – Elég

*

Ugye te soha senkit se bántasz
de jószágod mégis megalázhat
Halkan kis dalokat dudorászol
Halott megváltót ringat a jászol

*

Rászóltál csak a szemedet nézze
akasztott kötélén Isten méze
ragyog akárha aranyból volna
Készülsz a földbe vagy föl a Holdba

*

Magadra vigyázz könnyen elhitted
szerelem helyett szeretet az abrak
Megdöbbsz azon fájdalmak laknak
gyönyöröd helyén Semmibe löknek

*

Sötét teraszról a sárga házra
látsz rá ma is és szétráz a láza
Füledhez kapkodsz talán még megvan
Borotva ázik a sóhajodban

*

De ő hallgatni készül örökre
ha még hívhatnám élethez kötne
de szívembe köd s mély csönd költözött
Pártalan lettem *párosok* között

The end

Tengere mélyén vízgödröt
ás a nő- és fiúrāja,
jusson nekik történet is,
s románcuknak szép lakása

fölepüljön, mint a partnak
habtól csipkés kőszegélye,
fövenyjáró hullámlánynak
tarajos hullámlegénye.

A vízen szétfut, elterül
a naplemente olaja,
újra és újra felmerül
a szikla nedves homloka,

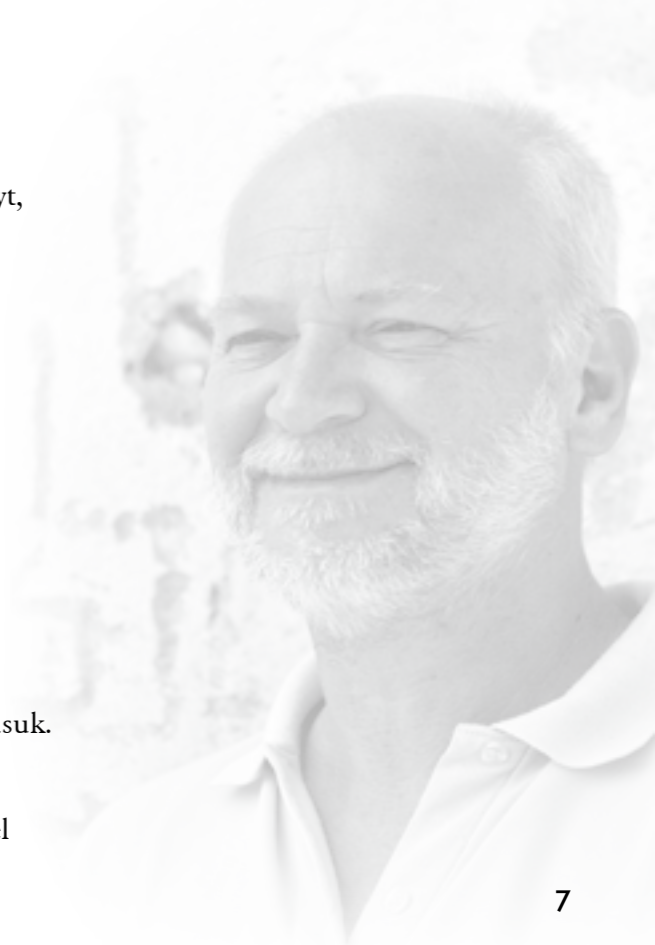
legyen térség hova lépni
s fogadni lehet ott az éjt.
Az apály hozzátesz a
szigethez egy ölnyi szegélyt,

hol -hallható s meglátható
friss holdfényben feredő
legényhullám és fakadó,
kislányka korú vízredő.

A suttogás, a vallomás,
a moccanás, a csobbanás,
szerelmük lázmagas egén
parázsló a csillagrakás.

Históriával kiegészül
a két rája. Omlik rájuk,
mint az áldás, újra épül,
s hol van, hol nincs jó lakásuk.

Így elél a fiú- és a
lányhullám történetünkkel

s leírja partjára a tenger
nap-nap őket gyögybetűkkel.

Utószó:

Elfogy a szó egyszer, vége.
Itt a lélek. S nehezéke.
Töpreng az Úr a víz felett.
Reggeledett. Esteledett.

Akvarell

Az ember átkel, pusztaságon, a sorsán,
elmozdul, miként nézőpont, s
legfeljebb ha felismeri a löszbabát,
az aranyszínű eret, a jókívánságot.
Valóságosság váltakozik valótlannal,
s egyre több az alkony,
amelyben két gázlómadár közt hosszúra nyújtott a csend.
Városok emelkednek, ahogyan rémálmok.
Birodalmak pusztulnak el. Rögzíti az egyedit.
Retinára fest, levegőbe mond, sötétre hason fekszik.
Mit neki öröklét, elég számára az égbolt remek arca,
a vastagon felrakott, szilaj ajak.
Mestersége révén, ha vonalat rajzol fel, szeszélyest bár,
folytatódik onnan, hol véget ér a kék papír.
Birtokolja a végtelent. Szakadatlan
folytatódik a világ, mint a hős sorsa az elbeszélésben,
a rekkenő hőség, a messzi hegy fölött, s keletre a rezge levegő.
A lehetőség, mely mikroszkóp alatt mutatja
a hernyómozgást. A vízfestékkép a láthatáron
alágördülő napkorongról. A tekintetről, mely megakad
a szekérnyomon.

A hegy kettős púpját figyelembe véve, a felhők körvonalát,
a penészzöld zuzmót, bizonyos, mi a változatlan.

GYŐRI LÁSZLÓ ◀

Karszék

Az öreg székekben viselős nő
ül, a haját szárogatja.
A fürtöket a süvítő hő
emelgeti, röppenti fel.

Nyikorog az öreg karosszék,
nagyapám apja faragta.
Nyolcvan éve? Ki tudja? Most még
moccan, mozdul a vén eper,

a kézmű, mint féllábú, rokkant
nagyapám alatt. Vigaszra.
Most is csikordul, újra roppan,
mint bölcső, melyben új teher.

Meg-megreccsen, jelzi a vén szék,
hogy futja még akaratra.
A sarokban állt, mind lenézték,
puszta kegyelet tűrte el.

A napfényben áll, feleségem
haját a hő kisodorja.
A feleségem ül a fényben.
S év múlik, ezer, sok ezer.

Mennyi, de mennyi éve ennek!
Megszült, meg is halt azóta.
A hajszárító hője dermed,
a hajfürt hamu, akár a test.

Az öreg karosszék szobámban
jelekkel van teleróva.
Nyikorgó vénség a homályban.
A temetőben egy új kereszt.

Királyok vonulása

Ó, hogy tündökölt valaha!
 Volt neve, hírneve: nagy.
 Fején királyi korona,
 illette mennyei rang.

Félrebillent a korona,
 mára már új a király.
 Csörög a szörnyű borona,
 bármit a földbe sikál.

De régi a nagy palota,
 most is ugyanaz a trón.
 Óvakodj tőle: kaloda.
 Varjú csipked a tarkón.

Születésnap ajándék

A tárgy romlása, bármié, rejtett akció,
 hogy mérjem föl, hogy éppen mi hiányzik,
 hogy ismerjem föl a tárgyak tudatát?
 Nem tud meglepni olyannal a fiam,
 amely teljessé tenné az életem.

Most egésznek érzem, most nincs
 úgynevezett *szükségem* semmire.
 A többi, a szükségtelenen felüli ajándék,
 a célszerűtlen, mind csak rápakolás.
 Még egy holmit a teli bőröndbe?
 Térdeljek rá, hogy kinnal becsukhassam?
 Nem akarok négy inggel utazni,
 két öltönnyel, három klasszikussal.
 Minek a szépség, a művészet inge?
 Egy inggel kevesebbet erre az útra is!
 – Fiam, rád bízom, sajnos, hogy mit veszel.
 Nagy bajban vagy, de hát nem segíthetek.

Emlékmű

A halottak, az időtlen szívűek,
 a föld alól kinyúlva
 rakják föl sejtelmes emlékművüket,

a lényeglátót az álhű bronz helyett,
 hogy bárki megtanulja:
 nem élni üdvös, amit tudsz, meg ne tedd.

Üzenet a Bandula kocsimból II.
 (1978; tus, papír; 215x310 mm)

Pekingi kacsa

Már délelőtt megérkezett a városba, s ahogy maga mögött hagyta a buszpályaudvaron fújtató-szuszogó, szögletes testű gépszörnyeket, a zajok elültével felfigyelt rá, hogy korogni kezdett a gyomra – fel-felmordult, szinte fájdalmasan, görcsbe rántva gyengécske hasfalát. Felszolgálnak-e vajon ebédet ebben a városban fél tizenegykor? Ahogy beért a centrumba – itt kellett lennie a centrumnak, bár ez inkább csak afféle homályos megérzés volt a részéről, más, hasonló kisvárosokban tett látogatások emlékéből leszűrt, észérvekkel nehezen alátámasztható sejtés –, erősen kételkedni kezdett benne, hogy rövid időn belül jóllakhat. A városka központja kongott az ürességtől, ahogy ráérősen, de némileg ideges léptekkel sétált befelé, mintha fokozatosan húzódtak volna vissza előle az épületek, a falak, a kapuk, nem látott maga körül szinte semmit, ami megerősíthette volna benne, hogy jó helyen jár, ide szólt a meghívója, s a buszsofőr valami hirtelen jött aljas indítatásnál fogva, vagy csak úgy, spontán, megmagyarázhatatlan szeszélyből, nem egy másik helységbe hozta, a buszon utazó nagyjából féltucatnyi utas cinkos-néma közreműködésével. Az épületek, falak, kapuk helyett csak óriásplakátokat látott, hatalmas szemek, szájak, homlokok meredtek rá mindenünnen, s mintha hangjuk is lett volna a ragasztmányoknak, minden gigászi száj csak őrá rikoltott, s nem ébredhetett benne más érzés, csak a gyötrő büntudaté, hogy valamit rosszul tett, esetleg elmulasztott, s emiatt üvölt most itt ez a rengeteg óriásszáj, csak emiatt ráncolódnak ezek az egyébként makulátlan szépségű homlokok, emiatt húzódik össze az egyébként tökéletesen sima, szabályos arcbőr a túlméretezett orrok tövében. Hogy miért ez a plakátkarnevál, nem sejtette, csak azt látta, hogy monumentális fogak viczorognak rá, ahogy egyre csak befelé halad az óriásplakátok sűrűjébe, a városba, amelyet valószínűleg a plakátok miatt alapítottak, az épületek, falak, kapuk, emberek csak utólag kerülhettek ide; vakítóan fehér fogsorok, amelyeket nem sárgított ocsmánnyá a napi iksz csésze kávé meg a több doboznyi cigi, az arcokat nem gyűrte össze semmiféle kín, semmiféle izgalom, csak ómiatta visítottak, s ezért ráncolódtak valamelyest. Úgy tűnt, nem is baj, hogy ilyen korán ideért, órákkal az értekezlet kezdete előtt, hisz egyszerű lesz megtalálni a konferencia helyszínéül szolgáló épületet, amelynek a meghívó szerint valahol a központban, a Fő utcáról nyíló Pekingi utcában kellett lennie, s ettől a szótól, elég volt csak rá gondolnia: Peking, megint egy döbbenetesen nagyot korgott a gyomra, érthetetlen módon, hiszen semmiféle kulináris élménye, ahogy másféle sem fűződött a kínai fővároshoz, talán a pekingi kacsa miatt, tudat alatt erre asszociálhatott. Mivel azonban nem látott vendéglőt a környéken, az a néhány járókelő pedig, aki el-elsuhant mellette, olyannyira figyelmen kívül hagyta, hogy a legcsekélyebb értelmét sem látta útbaigazítást kérni, megfordult a fejében, talán a konferencia helyszínén felszolgálnak majd valamit, legalább néhány pogácsát, s ha ott fog pogácsázni, meg akár kávézgatni ismeretlen kollégái körében, akiknek nevét eddig kizárólag szakmai brosúrákból, a címére a tudományos társaság által rendszeresen eljuttatott közlönyökből ismerte, talán csillapodik valamelyest görcsös idegenségérzete is, ami most olyan merevé tette egész testét, a lábujjaitól egészen az arcizmaiig. Azon kapta magát, hogy befordult egy szűkös kis utcácskába, ahol a bokája majd' elsüllyedt a járdát borító avarban, persze nem avar volt, ezt csak a képzelete játszotta el vele néhány másodpercre, valamiféle szemétreteg volt, ami azonban egyáltalán nem tűnt undorítóknak, szinte élvezte, ahogy gázolhat benne, mint gyerekkorában, amikor a legkoszosabb pocsolóba rohant bele, nem törődve vele, sőt talán épp azért, hogy nyakig sáros és ragacsosan piszkos legyen. Az utcácskában, ahonnan természetesen nem hiányozhattak a gögösen, leftymálós tekintettel szemlélődő arcok, noha itt valahogy elcsendesedtek, mintha attól tartottak volna, ricsajuk szétrepeszti a szűkös kis utca falait, a falak mentén öreg, rozsdás vázú biciklik sorakoztak, azokból az

orosz gyártmányú példányokból, amelyekkel a legelmaradottabb falvak öregemberei jártak, s amelyeknek olyan túlméretezett volt a vázuk, hogy az esést nem lehetett csonttörés nélkül megúszni. A bicikliket figyelve jutott el egy helyre, ahol hirtelen megtorpanásra készítette egy nagyon átható, nagyon mély illat – diófaillat volt, azoknak a jól termő, pompás diófáknak az illata, amelyek a szülőfalujába vezető út mentén álltak egykor, s amelyeknek ősz elején a falu apraja-nagyja dióverő lécekkal esett neki, hogy begyűjtsék az éppen csak felrepedt zöld tokjában megbúvó, kincset érő termést, a legkisebbek meg a fák tövében kapkodták össze, amennyit csak bírtak, s hetekig mindent belengett azoknak a fákknak az illata, az a zöldes-barnás illat, ahogy hetekig nem tudták levakarni a diószedők ujjairól a dióburok makacs feketéjét sem, s így ment ez, amíg meg nem támadta valami dühödött kór az öreg fákat, s hirtelen pusztulásnak nem indultak – ott álltak még soká, ott állnak talán még mindig, de rég nem hoznak már termést, s elveszett az egykori illat is. Ezt érezte most ebben a szűkös kis utcácskában, szinte lerohanta ez az illat, azt csak hosszú tűnődés után fedezte fel, hogy egy vendéglő előtt áll, s arra ocsúdott, hogy az ajtóból egy bizalmatlan, hideg szempár mered rá, s ez most nem plakáttekinet, hanem valódi, eleven nézés. Egy fehér inget, fekete mellényt, kissé csalén álló csokornyakkendőt viselő, kortalan férfi állt az ajtóban, vaskos, henger alakú testével teljesen elállva a bejáratot. Amikor azonban tekintetük találkozott, a pincér – mert hogy az volt, ahhoz egy pillanatra sem férhetett kétség –, anélkül, hogy tekintetének szigora csak egy fíkcarnyit is enyhült volna, félrehúzódott, s kezével invitáló mozdulatot téve, akár egy robot, betessékelte őt, a diófaillat kellős közepébe. A sűrű sötétség volt a legzavaróbb odabent, alig-alig ellensúlyozták a halványszínű asztalterítők, amelyeket nem lehetett fehérnek nevezni, inkább krémszínűnek, makacs kosz ivódott beléjük véglegesen. A pincér követte őt a tekintetével, de furcsa módon irányította is, mintha egyértelművé akarta volna tenni számára, hogy csak egyetlen hely van, ahova leülhet, jóllehet az összes asztal üres volt a porral telített levegőjű teremben. Csak mikor leült, figyelt fel rá, hogy a szomszédos asztalnál ülnek valakik: ebben a pillanatban zökkentek ki tökéletes mozdulatlanságukból, talán épp az ő érkezése folytán, hiszen könyöke csaknem összeért egyikük könyökével. Nem tudta megállni, hogy ne sandítson hátra, annak ellenére, hogy érezte, pillantása rosszálló reakciót vált ki a minden mozdulatát szigorúan nyomon követő pincérből, s talán a beléptekor kővé meredt két vendég – bár hogy ketten vannak, csak most, hátrapillantása révén állapíthatta meg – sem veszi majd kimondottan jó néven kíváncsiságát. Kurta pillantása csak annyit tárt fel a súlyos félhomályban, hogy a két vendég egy idősebb, korát mindenféle, úgynevezett szépítőszerekkel meghamisítani igyekvő pár, egy csillogó fényű gyöngyökkel gazdagon felékesített, rózsaszín motívumokkal díszített fehér kosztümet viselő, holtfehér bőrű nő, vele szemben pedig egy gögös arcú férfi, izzadság- és zsírfoltos ingben, mindketten – ahogy mondani szokták – jó bőrben, bár a jó alatt itt lötytyedt, megnyúltat és elhasználtat kell érteni, a férfi arca elveszett a burjánzó zsírban, szeme csak egy jelentéktelen kis rés, orra helyét pedig mindössze néhány kikandikáló, vastag ősz szőrszál jelezte. Mindketten valamiféle telefonkészüléket tartottak a kezükben, a nő egy nagyobb, füzetként szétnyitható mobilt, egyik oldalán a billentyűzettel, a másikon a csillogó kijelzővel, a férfi pedig egy egészen aprócska szerkezetet, amely szinte eltűnt rettentő, vaskos markában. Nem szóltak egymáshoz, úgy elmélyedtek a telefonokkal való szórakozásban, hogy szemlátomást semmit nem észleltek a külvilágból, vagy éppenséggel csak nagyon jól megjátszották a közömbösséget, nem kapták fel a fejüket akkor sem, amikor hirtelen elsuhant mellettük a pincér, aki a kinyitott étlapot helyezte épp az újonnan érkezett vendég asztalára, majd visszahátrált a helyiség egy vaksötét zugába. A füzetszerű étlap vastag volt, lehetett vagy negyven oldalas, ami meglepetésként érte a vendéget, nem számított ennyire bőséges kínálatra; nem véletlenül nyithatta ki azonban a pincér a terjedelmes menüt épp ezen a helyen, nyilvánvalóan ezzel is az ő döntését kívánta befolyásolni. Szeme már hozzászokott a tömény homályhoz, tekintete fűgén szökdelt egyik pontról a másikra, de képtelen volt kivenni a szavak értelmét az étlapon, képtelen volt megfejteni az egyes kifejezések jelentését, mintha egy számára teljesen ismeretlen ábécé betűi sorakoztak volna előtte, amit teljes lehetetlenségnek tartott, hisz ez a város is csak az ő szülőházájában fekszik, s ez a hely egy teljesen hagyományos étteremnek tűnt, ahol háziasan főznek, vidékies fűszerezéssel, a konyhán évtizedek óta itt szolgáló, visszeres lábú szakácsnők sürgölődnek, lábukon egészségügyi papucs, a hajukban régi, töredezett műanyag hajcsavarók. Az éhség számlájára volt kénytelen írni az egészet, tehát hogy szétfutnak előtte a betűk, meg persze ez a nyomorúságos fényte-

lenség: annak ellenére, hogy az ablakok elől elhúzták a súlyos sötétzöld függönyöket, egy csipetnyi sem szüremlett be a kinti könnyed napfényből. Egyetlen megoldás kínálkozott csak: hirtelen mozdulattal, mint aki jól végezte dolgát, összecsapta az étlapfüzetet, akár valami vaskos enciklopédiát; a mozdulatra a semmiből ott termett az asztalnál a pincér, a maga tartózkodó, már-már megvető előkelőségével. Rántott sertésborda, az egy olyan étel, amit minden hagyományos étteremben felszolgálnak, köretnek meg mondjuk petrezselymes burgonya, annak lennie kell, a legközségesebb kocsmában is, gondolta merész elégedettséggel, ami szinte lezser önteltségbe csapott át, s egyenesen rá is nézett volna a pincérre, de az arca hidegsége arra készítette, hogy inkább a semmibe meredve mondja ki a bűvösnek egyáltalán nem nevezhető, most mégis különös erejűnek ható szavakat: rántott sertésborda, petrezselymes burgonyával. Jól hallhatóan és érthetően mondta, biztos volt benne, mégis, ez a hang, ez a hang nem az övé volt, nem érezte a magáénak, gyorsan körbe is pillantott, ki mondta helyette, de a pincéren meg a két merev öregen kívül nem látott senki mást a teremben. Nem foglalkozhatott tovább a hang idegenségével, mert a pincér hirtelen meglevenedett, sárgás arca furcsa kékes visszfényt kapott, jobb lábával bizarr módon toppantott egyet, majd erőteljesen zúgó orrhangon azt mondta, *ismételje meg, kérem*. Számonkérő hang és modor volt ez, ő azonban elhatározta, nem hagyja magát, ha törik, ha szakad, hozzájut a választott ételhez, muszáj, hogy egy ilyen helyen tartsanak sertéshúst. Amikor kimondta, váratlanul megint az idegen hang szólalt meg, megdöbbenően hangosan, visszhangot verve a terem sötétbe vesző falai közt, rántott sertésborda, petrezselymes burgonyával, mire a pincér arca végképp harsánykék színbe váltott, testén ideges rángás futott végig, majd hátat fordított, s ahogy felbukkant, azzal a hirtelenséggel tűnt tova; a szomszédos asztalnál ülő két vendég egyszerre pattant fel, arcukon mérhetetlen undorral pillantottak felé, az asszony sajátságos „cö”-t hallatott, széküket merev, de annál durvább mozdulattal lökték a helyére, s gyorsan kiviharzottak a vendéglőből, a valószínűleg külvilágba. Alig tűntek el, az asztalnál újra megjelent a kékcárcú pincér, mellette egy nyurga, beesett képű, olcsó, kopottas öltönyt és régimódi cvikkert viselő figura, akárha egy rongyos filléres regényből léptek volna elő, s a pincér az előbbi hangon, vagy némileg talán még inkább hányaveti modorban felszólította őt, ismételje el, amit az imént mondott. Tétovázott néhány másodpercig, várta az idegen hang kirobbanását, indulatos kitörését, végül azonban színtelen hangon, meglepő nyugalommal, tagoltan mondta ki, egyenesen bele a két férfi képébe, a közönséges szavakat: rántott sertésborda, petrezselymes burgonyával. Azok egymásra néztek, a sápadt cvikkeres alig láthatóan bólintott, majd visszafordultak felé; a cvikkeres higgadtan, majdhogynem nyájasan adta elő mondandóját, mintha csak papírból olvasná: tisztelt uram, ez egy tisztességes vendéglő, nekünk finom vendégeink vannak, ennek fényében megkérném önt, bárdolatlan viselkedésével ne háborgassa ennek az előkelő helynek a nyugalomát, s amennyiben képtelen magát türtőztetni, tessék azonnali hatállyal távozni. Úgy nézett rá, olyan megvető mosollyal, mint azok az arcok a plakátokról, olyan tudással a szemében, ami minden kétséget kizáróan biztosította róla, valami különösen szegyeteljeset tett, vagy valami életbevágó fontosságút mulasztott el. Nem maradt más választása: értetlenül ugyan, de távoznia kellett, a két komor mosolyú szempár az ajtóig kísérté, s talán azon túlra is, de ő onnan már nem látta őket. Magára maradt a sűrű szemétkében, a fojtott levegőjű kis utcácskában, s tudta, nem megy el az értekezletre, nem lenne már semmi értelme, nem megy sehova, itt marad, a híguló, elhaló diófaillatban, egymaga, a mindent kitöltő éhségével.

A Füstifecskék

Hommage á Arvo Pärt

I.

Fészkeik a disznóólak
Sárból és nyálból

Épült oltárai.

II.

Farkuk hangvilláját
Isten pendítette meg:

Éteri hangon rezeg.

A Rackajuh

Bégető vásárfia,
Egy gypjas kisbárány.

Ez az apró, fekete
Vasreszelék
Akkorát ugrott,
Amikor leengedték az utánfutóról,
Mintha magához rántotta volna
Az égi mágnes.

Aztán nőni kezdett.

A koponyája templomában
Lakó isten

Csavarhúzóval a kezében
Minden nap húzott egyet
Csavart szarván –

Egyre mélyebbre csavarozta
A létezésbe.

A Pávás Galambok

I.

A baromfiudvar szentjei –

Legyező alakban széttárt farkukkal
Dicsfényt varázsoltak saját fejük fölé

A galambdúc kolostorában.

II.

A gyerekkor kövér teliholdjai –

Csillag-magokat csipegettek
A földre szórt búza-tejútról

Széttárt farkuk derengő holdudvarával maguk körül.

Ha szemed fűvén nyúl fut át

Tudod, kedves, egyszerre vagyok
mindenhol és minden időben.
Ez nem nagy dolog,
bőrömön túl is folytatódom,
az is én vagyok.

Én vagyok a virágmintás takaród,
amit magadra húzol éppen,
és a csillag is,
amit előbb láttál az égen.
Tizenhárommilliárd éve
várom, hozzád érjen a fényem,
hogy meglássalak, s te rám tekints.
Ha barna szemed most zöldre vált,
olyan lesz, mint a tavaszi fű
hajnali harmat után,
és benne hét nyúl fut át,
akkor tudom, megérte,
mert abban a pillanatban ott van
mind a tizenhárommilliárd évem.

Lábammal fiunkat ringatom,
holnapból érkezett falovon.
A bölcső oldalán csillagok.
A csöndben altatót nyikorgok.

Lámpavirágok nőnek lábad nyomán

Láthatárig visz az öröm és tovább,
lámpavirágok nőnek lábad nyomán,
a föld fényét mutatják,
álarc mögötti arcát.

Az órában egy másik óra ül,
hátról, a rugók mögött legbelül,
méri jegenyében a jégesőt,
és a felhők között a legfelsőt.

Fejünk elfér a krumpliban,
csíra-szemünkön fásli van,
a belső falon, a képeken
látjuk az elásott kincseket.

A szó üres, nincs benne más,
csak szapora szívdobogás.
A titok mindenhol ott van,
épp a dobhártyámon dobban.

Szeme alatt gyűrött ballonkabát

Nagyítójával közelről néz,
hogyan előtűnjön mindegyik rész.

Szeme alatt nincs táská,
csak gyűrött ballonkabát,
azzal védi meg magát.

Mint ki magként
a világba belenőtt,
fakilátótornyából látja
a múltat és a jövőt.

Mint ki űrhajóba öltözött,
és repül a csillagok között,
hoz a Marsról vöröslő követ,
s a kövek helyébe tököt vet.

Figyel, közelről megfigyel.
A legkisebb résen
most bújik ki éppen,
lábnyomát lesi az égen.
Ha jó nyomon van,
akkor nyomot hagy.

Világítunk a kertben

Kedves, a kertünkről még nem meséltem.
Ott lesz az legbelül, talán a föld alatt,
a vízerekben úsznak kardfogú halak,
s az alsó égen felhők lengnek éppen.

Felhők felett ölelésünk világít,
s alatta szálldogál gyökértollú madár.
Lefotózom, rákkal tűzött hajadra száll.
Csörög, karó, majd kígyó lesz a mák itt.

Nyelvem leveledzik, rügyezik és ragoz.
Pacsirták ezt fonják tovább, így lesz magos,
s erre az ágra rászállunk mi ketten.

Valami ok miatt az Isten ide rak,
és mint neonfényű szentjánosbogarak
világítunk e földalatti kertben.

Létezés

Harangoztak, s a kondulásban
táncoltak a hasasodó lombok.
Isten oldalán lépkedtem,
belékarolva lépcsőztem, mint a
gyermek, aki járni tanul.
Csillagközökből áradt felém
a létezés, s az átizzadt
ingem a szélben
szakadozott. Akadozó nyelven
dadogtam, alig mondhatón, hogy
a létezés magja körül van a
remény.

Hegyoldalon

Karóba kapaszkodva lépked
a hegyoldalon a csend.
Az eget nem hálózzák
seregélyek. Zöld kazlát
rakja a lomb. Százéves
árnyékok vetülnek felém.
A szőlők közt a borospincék
homlokukat emelik a nap
felé. Az utak könnyként
elfolynak szemem alól.
A völgy zsenge zölddel
teleszórt ölében csorog
a délután.

Állj meg

Karjaid közt reggel lesz,
mint egy kikötőben.
A nyár édes lomhasága
betakar. Térdig jársz
az emlékeid közt,
a gyermekkor
süllyedő papírcsónak,
melyben halkabbra
szelídülsz.
A hőségben remegő
távolságban feszül a
megláncolt napsugár.
Állj meg, hogy arcodról
letöröljem az út porát!

Fényvetés

Kis markodból hull a
homok, kölyök szellő
hajadba tús. Cipőd
alatt virágozik a
gyerekkor rétje.
Hirtelen betört a tavasz...
Hintád repít, énekeddel
csalogatod a lepkét.
Visszatér többször is,
lengeti fehér foltos
selyem szárnyán a
nap melegét.
Fényvetés szemedben,
kiapadhatatlan mosoly
szádon.

Összetartozás

Ezt a felbonthatatlan kötődést
a nyelvhez, szóhoz, szülőföldhöz,
ezt a belső tartományt magamba
rejttem. Éget a hallgatás, mégis
szétkiáltom; összetartozunk.
Minden papírnál, okmánynál
hitelesebb földed útnak indító
szava. Beszél hozzám a néma
föld, s a szélben akác illata
hömpölyög hozzám.
Szülői ház, anyám dajkáló
dala az ölelésre tárt nappalokban,
éjszakákban.
Idő verte arcod látom,
ahogy a Nap utolsó sugár-
ecsetjével festegeti, szépítgeti
dombjaid. Nyárnak, réginek
kísértése zúgatja szívemet,
kilobbanok múltadért.
A hegytetőn mondom, kiáltom:
„Gyönyörű vagy, Bakony!”
Összetartozunk, mint a völgy
az ölében dajkált kuncogó
patakka.

KÜRTI LÁSZLÓ ◀

telefon téma

újabbban nem veszem fel a telefont.
törött gombok vannak a zsebemben.
hívogathatsz, nem lehet belőle gond,
egyszer majd, véletlen, nem engem.

eldöntöttem: ma mindent csak mesélek.
ha számon kérnél: végighallgatom.
nincs vallomás bennem, de bármit meg-
ígérek, nem lesz betartani alkalom.

újabbban vissza-visszahívogatlak.
eljátszom, hogy éppen szaggat a vonal.
átadlak csendemnek, süket gondolatnak,
s elveszítelek, hogy legyen semmi baj.

felnőttvers

átváltoztam a szomorúságoddá.
a testedre csak ritkán gondolok.
belekezdenék, ha hagynád,
eldicsekednék, hogy éppen jól vagyok.
dúdolj bele a vallomásaimba,
de ne kérdezd, tetszik-e még a csípőd
vagy a szád. úgy szoktam, amikor
fürdeni kezdesz, benyitok hozzád –
melledig ér az est, a testi vallomás.
ami fáj bennem, azt elhanyagolom.
kár, hogy a testeddel tudsz
csak igazán szeretni.
beletörődünk szilánkos éjszakákba,
magamból újra összehordalak.
hogy álmainkat jóvá,
mindent jóvátehezzünk: ránk oltja
tompá fényét a félkaréjú nap.

ha leiszod magad, már erős hittel tudsz
gyűlölni engem. munkanapokon sírsz,
hogy nem bírod tovább nélkülem.
az ünnepek válogatott kegyetlenségek,
mondod. hatalmas ciklusok hullámozzák
be az életünket. hiába minden ön- és
énpusztítás, magzati állapotban lebegsz.
feszes burok a szerelem. köldökszinórod
ez a sor, tegnapi mondat, karácsonyi
sültek melege. napok óta magyarázom,
hogy nem tudsz elveszni bennem,
de ne bántson, hogy csakis eltévedve
szerethetlek téged igazán. bolyongj, szólongass,
kérdősködj utánam, tőlem és bármikor.
válaszolgatok vissza a szárnyas tüdőkkel.
csattognak feléd szívbarlangok billentyűi.
hitegetlek vérkörökkel, zárt rendszerekkel
tartalak melegen, tisztán, örök tavaszomban.
nincsenek szent ügyek kívülem,
nincsenek ürügyek, programok, udvarlók.
magad vagy rügyezni bennem. nevensenek
az egynyári szerelmesek. vessenek meg
anyák, tekintélyes apák és bús fivérek.
tökéletlen azonosságunkból csakis úgy
menekülsz, ha engedlek örökre eltévedni.

Serpenyőmben csillag serceg

válsággal visít a jelen
bőrkarámban lélekólbán
tűnődöm a betűkorpát
friss moslékká hogyan oldjam

a csoda ma szabadnapos
isten is vakációzik
stresszek nővik be életünk
elérnek egész a szóig

gyorsan száll ami van a jó
a vég tornácára rebben
etika s hezita együtt
mártózik a szürkületben

serpenyőmben csillag serceg
kék zsírban sül ki az este
ágyamon az édent szedni
hagyom hogy kedvesem kezdje

Kuncog a csend

Csillának

tegnapi tréfáinkon
magában kuncog a csend
bókjaim mondatíngé
vállfára akasztva leng

melltartód s blúzod pántján
bőröd nyoma hintáztat
nálam lévő ruháid
formázzák melled vállad

gyönyöröd súlya alatt
könnyen borul a bárka
fotód nézve merülök
a mosolyóceánba

estéknént bennem hajad
vitorláí lobognak
magány recseg szívemben
pózol a verssoroknak

Micsoda vacsora

Csillának

csillagzaccból az est már kifőtt
mondd hány bókkal kéred az időt
a rímek bennem szétrebbennek
csodád viszik a vérereknek

ha versben maradnunk már túl sok
egy szóapród hozza a kulcsot
ruhánk húsunk szenvedély nyitja
sejtünkben szerelem sült itt ma

szánkban összeérnek a gének
a nyálgallyak ropogva égnek
nézd éden ez az ételvarázs
bőrünk abroszán tálal a nász

Két atom

koponyámnak mindegy kint-bent
költészetté párol mindent
s lelkendez a gasztronómus
mikor ízletes a szóhús

mintha nagy vihar járna itt
csönd rázza a perc ágait
ha kire vágytál kerül rég
a magány szíven felül ér

álmodni jobb a semminél
jövőt gerjeszt emberi szél
föld s ég között egy furcsa kád
benne fürdeted éjszakád

a világ néha megenyhül
ha hosszan vagyok egyedül
térdkalácsom ropog ahogy
önmagamhoz megyek gyalog

a létben minden kreatív
az asszonycsók a férfiszív
s bár nem dereng át bőrömön
a négy évszak a vérköröm

öszöntől örömgig menet
versben evez az élvezet
ez a hajózás hosszan tart
húsoddal világít a part

élmények és sejtek között
a mindenség vibrál dörög
s mikor a múlás felénk hint
a vég lengi be dolgaink

az inger sikamlós szappan
mely könnyen habzik az agyban
születés halál két atom
magammal összefogatom

A látogatás

(A másik táj című ciklusból)

A festő akkor ébredt föl a meleg vonatfülkében, amikor az utaskísérő bekopogtatott. Gyorsan cipőt húzott, fölvette a zakóját meg az esőköpenyét, és kiment a folyosóra. Nézte az őszi aranysárga levelű nyírfákkal tarkított fenyves erdőt, a sűrű köd miatt alig is látott valamit belőle, de semmi különös nem érzett. Sem nosztalgiát, sem kíváncsiságot. Talán álmos volt még, de az is lehet, hogy nem is érdekelte. Sohasem volt tájfestő, s ha nagy néha mégis tájat festett, azt is pénzért, megrendelésre tette. Tulajdonképpen „átnyergelt” a grafikára, könyvillusztrációkat készített, meg könyvborítókat tervezett. Tisztességesen elvégezte a munkáját, mint ahogy a tájképet is tisztességesen megfestette, miután kikérdezte a megrendelőt, hogy mit szeretne látni rajta. Többnyire patakat kértek, egy-két fenyőfát s esetleg egy kalyibát a hegyoldalon. A festő emlékezett egy ilyen kalyibára a „régii” életéből, s azt festette emlékezetből, szinte oda sem figyelve az ecsetvonásokra. Amikor elindult erre az útra, illetve elfogadta ezt a meghívást, az a homályos, szavakba is alig önthető gondolata támadt, hogy most majd rátalál arra a valamire, ami évek óta hiányzik az életéből. Hiányzik, de amolyan objektív módon, hiányzik, de anélkül, hogy őt lényegében megérintené ez a hiány, s így nyilván fájdalmat sem okoz a számára. Azért mégis szóvá tette a felesége előtt, aki végül is így értette meg őt, illetve így összegezte a beszélgetést: Hiányzik, de csak úgy, mintha egy fekete öltönyhöz és cipőhöz nem találnál hirtelen egy fekete zoknit, a barnát pedig, ami van, nem akarod felvenni, s így inkább zokni nélkül húzol cipőt, amit aztán az egyéniségedhez tartozónak könyvelnek el akik látják, megmosolyogják, de el is felejtjük, és te is elfelejted. Mert a cipő egyáltalán nem sérti föl a lábamat zokni nélkül sem – mondta a festő, és nevetett. Most is elmosolyodott, amikor eszébe jutott a beszélgetés. Szellemes volt – gondolta. Néha egészen picit megsajnálta a feleségét, aki az ő közönyét higgadt kiegyensúlyozottságnak magyarázta. Önmagát kicsit sem sajnálta. Miért is tenné? Jóképű volt, kedvesen udvarias, az a fajta, akire azt mondják, hogy nem mutatja a korát, azt az általa olykor „súlyosnak” ítélte, ötven évet.

Megállt a vonat. Ő leszállt. Ideje sem volt alaposabban körülnézni, de azt látta, hogy az állomás épülete ugyanaz, előtte citromsárga és narancssárga bársonyos virága szerénykedett és a falakon néhány reklám.

– Jó reggelt! – köszönt rá egy mogorva ember. – Maga jött Budapestről? Ferencnek dolga akadt, így velem kell beérnie.

– Nem Budapestről, hanem...

A mogorva ember nem figyelte rá, csak annyira, hogy elvette a csomagját, aztán gyorsan, mint aki nek nincs ideje felesleges nézelődésre, de még udvariaskodásra sem, egy autó felé indult.

A festő szunyókált az autóban, úgysem volt semmi látnivaló a sűrű köd miatt.

– Megérkeztünk – mondta végül az ember, kiszállt az autóból, és becsöngetett egy kapun.

Igen! A festő ráismert valamikori barátjának székely kapujára. Már nyílt is a ház bejárati ajtaja. Ferenc sietett a kapuhoz, s Ilka asszony állt a küszöbön szíves, széles mosollyal.

– Emreckske! – fogadta meleg öleléssel Ferenc.

A festő erre a régi életéből föléledt „székelyes” megszólításra alig észrevehető elzárkózást érzett, mintha a közönyén egy alig felismerhető repedés támadt volna. De nem sokáig. Ilka asszony akaratlanul elűzte ezt az érzést, amikor Imrének szólította, úgy, ahogyan évek óta minden ismerőse tette odaát.

– Hagyd – bökte meg a férje vállát Ilka asszony, ahogyan az a lépcsőn egy magasságba ért vele –, elteltek az évek. – Már nem Emreckske – és elnevette magát.

– Elteltek, persze – ismételte Ferenc, aki csalódott volt, valahogy több lelkesedést várt a vendégtől, de úgy látszik, ez az „Emreckske” nem volt valami sikeres ötlet. Ötlet?! De hát ő igazán nem is gondolkozott rajta. Így élt az emlékezetében.

A festő tulajdonképpen akkor törölte ki az álmod a szeméből, amikor belépett a házba, a nappaliba. Idegen helyre cseppent és zavartan álldogált, ahogy szemügyre vette a helyiséget. Ismeretlen volt a hely, de csak azért, mert nem erre várt. Kicserélték a bútorokat, átrendezték a szobát. Eltűntek a hosszú szőrű, fehér csergék az ülőbútorról, el a kalotaszegi írásos párnák, a székely keresztzetes terítők, a korondi cserép hamutálcák a dohányzóasztalról, a bokályok a könyvespolc tetejéről. A festő furcsa kétségbeeséssel, hogy emiatt nem is hallotta, amit beszélnek hozzá, a két régi szenes vasalót kezdte keresni a tekintetével – valamikor ott álltak azok is feketén, súlyosan a könyvek között... vagy az ablakpárkányon? De nem! Sehol sem találta. Az ablakban sem a piros muskátlik és csüngő szárú fuksziák virágoztak, hanem lila, fehér és rózsaszín orchideák nyújtóztak a fény felé.

A háziak zavart vállvonogatással, néma szájhuzigálással értekeztek a háta mögött: nem az az ember érkezett hozzájuk, akit vártak.

Ilka törte meg a csendet a vendéglátóra kötelező kérdésekkel:

– Gondolom, kérsz egy kávét a hosszú út után, már megfőztem... vagy előbb a reggelit hozzam, vagy inkább lepihensz?

– Kérek kávét – mondta a festő. – Aludtam a vonaton – rekedtesen felnevetett, és váratlanul kitört belőle az őszinteség –, nem ilyen szobára emlékeztem.

– ...mi meg nem ilyen emberre – mondta volna legszívesebben Ferenc, de hallgatott. Szilvapálinkát vett elő és töltött a poharakba.

Valahogy társalogni kellett, pedig régen milyen jókat hallgattak együtt. Az a hallgatás a barátság csöndje volt, de ha most hallgat, az ellenséges lehet. Óvatosan megszólalt:

– Hány év is telt el, amióta nem találkoztunk?

– Huszonöt év és két hónap – vágta rá a festő, mint aki pontosan számon tartotta az idő múlását, s ha Ferenc nem az évek, hanem az órák száma után érdeklődik, talán arra is ugyanilyen gyorsasággal válaszolna.

– A pálinka viszont még finomabb, mint amire emlékeztem – próbálta kiküszöbölni a festő az előbbi „nem ilyen szobára emlékeztem” tapintatlanságát, s hirtelen „góbésan” hozzátette: –, ejsze, nem te főzted.

– Ejsze, nem! – mondta Ferenc, s ezzel a hangulat fölengedett.

Mindhárman nevettek. Eszükbe jutott az a nap, az első, amit Emreckske náluk töltött, s próbálgatta, hogy mikor is indokolt az „ejsze” használata, s miért is „bütürmesz” az iskolaigazgató. S hogy a vendég jelezze, hogy ő is emlékszik, hangosan meg is kérdezte:

– Még mindig bütürmesz az iskolaigazgató? – a festő hirtelen szóáradatban tört ki. – Emlékszem, hogy kínlódtatok, hogy megértessétek velem is, mi az a bütürmesz, s hogy vigyázzak, nehogy valakire nyíltan ezt mondjam, mert még a bicska is előkerülhet, Ilka magyarázta, hogy a bütü valaminek a vége, a fenéke, az alja... a bütürmesz emberrel nem lehet szót érteni, mert konok a maga butaságában, de persze ő magamagáról nem tudja, hogy buta, hogy a fenekét hordja a feje helyén, Ilka figyelmeztetett, hogy az igazgató valódi bütürmesz, ki nem állhatja az idegeneket. Idegen voltam.

– Nekünk nem voltál idegen – sietett közbeszólni Ilka.

– És most sem vagy idegen – mondta Ferenc. – Ezért is szólítottalak Emreckskének. Ejsze nem sértődtél meg? – sóhajtott. – Ne félj, tudom, hogy odaát nem vagy Emreckske. Odaát Imre vagy.

– Odaát Imre vagyok. Itt is Imre voltam.

– De nem sokáig! – kacagott jóízűen Ilka. – Igaz, Torda nem is volt olyan messze tőlünk, mint...

– Imre voltam, amíg Boriska néni rám nem ragasztotta az Emreckskét. Boriska néni... megvan még?

– Megvan... de fentről néz, lent pihen – mondta Ferenc.

– Eltemettük – legyintett Ilka asszony, mert látta, hogy Imre nem nagyon érti.

Kicsivel később a festő az emeleti vendégszobában lepihent a délutáni programig... ha pihenésnek lehet nevezni a hánykolódást és fáradt szundikálást. Zavaros álmod is látott, amiben riasztó, csiricsaré

harsánysággal sminkelt, szőkített hajú nők székely viseletben diszkózenére csápoltak a karjukkal és valami hastáncszerű produkciót adtak elő a színpadon, kínos volt látni – még az álomban is –, hogy milyen esetlenül köröznek a csípőjükkel, mert mozdulataikban akadályozza őket a szoros mellény és szoknyaderék. Imre nem tudta, hogy tulajdonképpen „jósáalom”, amit lát. A jóslat késő délután vált valóra az ünnepi műsor alatt.

Az alakulásának 135. évét ünneplő iskola udvarára fenyőgallyakból állított díszkapun kellett belépni. A meghívott régi tanároknak és öregdiákoknak egy-egy szál gerberát adtak át már érkezéskor a legkisebb tanulók a tanítónőjük irányításával, a festő megfigyelte, hogy a nőknek pirosat, a férfiaknak fehérét. Ezt szóvá is tette hirtelen a valamikori tornatanárnak, mert semmi jobb gondolata nem támadt, hogy miről beszéljen vele, az időjárásról ugyanis annyit csevegett az elmúlt tizenöt-húsz perc alatt, hogy teljes mértékben kimerítettnek vélte a témát.

– Mi vagyunk az ártatlanok, mi kapjuk a fehérét – nevetett a tornatanár, s aztán még többször többeknek is elmondta ezt, mert tetszett neki a saját ötlete.

Volt sok díszbeszéd, ünnepi köszöntő, szavalat, megható visszaemlékezés, a festő a saját nevét is hallotta valami szövegösszefüggésben, kitűnő rajztanárként nevezték meg, akiből odaát híres könyvgrafikus vált, illetve egy felsorolásban azok között, akik a diktatúra miatt elhagyták szülőföldjüket. Azt nem lehet állítani, hogy unta az ünnepet, de azt sem, hogy lelkesedett volna érte. Aztán jöttek, mint várta is, a székely ruhás gyerekek: kicsik, nagyok vegyesen. Legényes, csárdás, magyaros, forgós... óriási taps. Persze, hiszen a gyerekek szülei, nagyszülei, rokonai ott büszkélkednek a közönség soraiban. Alighogy elült a taps, következett a festő jóslalmának valóra válása. Volt különbség természetesen: nem felnőtt nők voltak a szereplők, hanem kislányok, ezért volt harsány és ízléstelen a rúzs az ajkukon, meg a kék szemhéjfesték, kék, rózsaszín, fehér, fodros és áttetsző ruhácskák lebegtek-lobogtak a színpadon székely ruhák helyett, a fiúcskák csokornyakkendő, fehér fodros ingmellei villogtak az amúgy is villódzó fényekben, és táncoltak a párok „bedobós” tangót, keringőt és isten tudja mit... A festő felugrott, el akart menni tiltakozásképpen, de aztán győzött az önuralma, visszaült, csak a gyomra reszketett a felháborodástól. A közönség nyilván *ugyanúgy* tapsolta őket. Persze, hiszen a gyerekek szülei, nagyszülei, rokonai ott büszkélkednek a közönség soraiban.

Az ünnepi vacsora finom volt és bőséges. Kínálták a jóféle helyi szilvapálinkát, de unicumot és whiskyt is. Az emberek koccintottak, találkoztak és emlékeztek.

Amikor úgy éjfél tájban beléptek Ferencék kapuján, kirobbant belőle a felháborodás.

– Micsoda szörnyűség volt ez a majorette-bemutató?! Itt éltek, értelmiségiek, tanárok, és eltűritek ezt a... ezt a... – nem talált megfelelően erős kifejezést a méltatlankodására –, sőt valaki ilyent tanít ezeknek a székely kislányoknak, fiúknak! Mi lesz belőlük ilyen műveltséggel?! – kiáltott fel gúnyosan. – Ahelyett, hogy a hagyományokat ápolnátok!

– Ápoljuk, ne félj, ápoljuk – dörmögött Ferenc félhangosan. Semmi keve nem volt most vitatkozni.

– Ne félj – mondta Ilka –, a templomba székely ruhában megyünk. Én is sokszor felveszem a nagyanyámtól örökölt székely rokolyát. Elmegyek a templomba, de az nem jelenti azt, hogy magamra húzom az oltárterítőt. Meg különben is: ugyanazok a gyerekek táncolták a csárdást és a társasági táncokat is. Mi ebben a rossz?

– Semmi! – gúnyolódott a festő. – És a nappalidból is kidobtad a csergét, a varrottast. Még a muskátlit is felcserélted orchideára. Talán már a népdalokat is elfelejtetted.

– Na és ha felcseréltem? Talán ártok vele neked? És ha ez megnyugtat téged, a népdalokat sem felejtettem el.

– A falunak ártasz... a népednek! Kötelességed... – elfulladt a hangja, és hát ettől a pátoszosra sikeredett kiszólástól maga is elszégyellte magát, de úgy érezte, már nincs visszaút, ki kell tartania a véleménye mellett, pedig ő maga sem értette, hogy miért vált a számára ennyire fontossá ez az egész.

– Kötelességem?! Te mondod meg... – kiáltott fel Ilka, aztán hirtelen erőt vett magán és csendesen szólt. – Késő van. Jobb, ha alszunk.

– Van jogod mindebbe beleszólni? – dörmögött Ferenc. – Mert ha úgy érzed, hogy van, akkor mi meghallgatunk. Ejsze, nem es haragszunk reád. Csak közbe-közbe gondolj arra, hogy a faluban hús-vér emberek élnek, nem székely múltgöröngyök népviseletbe fagyva.

Dél körül a festő elővette bőröndjéből, kicsomagolta és lehozta a képet, amit ajándékba hozott.

– A másik mellé akasztjuk, van ott hely, a régi várja az újat – mondta Ferenc és indult is szegéért, kalapácsért.

Hamar helyére került a kép s akkor ott mindhárman fergeteges kacagásban törték ki. A két olajkép – fenyő, patak, kalyiba – szinte hajszálnyira egyezett.

– Észre sem vettem, hogy itt van – szégyenkezett a festő. – Hogy lehet ez? Ha észreveszem, nem is adtam volna oda nektek ezt az újat. Nem emlékeztem, hogy már egyszer... Micsoda ajándék!

– Fáradt voltál... és el voltál foglalva a cserge és a muskátli keresésével. Csodálatos ajándék! A legszébb, amit hozhattál.

Ilka asszony kiszaladt a kertbe, s egy piros muskátlit húzott ki a földből, lerázta a földet a gyökeréről.

– Ültesd el otthon. Tudod, ez a fajta sokat kibír, talán ezt az utazást sem sínyli meg. Mindjárt becsomagolom – tette hozzá.

Az esti vonathoz Ferenc vitte ki az állomásra a festőt. Szívélyesen búcsúztak el egymástól, megígérték, hogy ezután tartják majd a kapcsolatot, nem várják meg, amíg az iskola kétszáz esztendő lesz, hogy újra találkozzanak.

A festő némiképp megkönnyebbülve integetett az induló vonat ablakából, azután fölrakta bőröndjét a csomagtartóra. Farkasszemét nézett az Ilka asszonytól kapott és „egy kis útravaló”-nak becézett (mellesleg Góbétermék föliratú) papírzacskóval. – Otthon megnézem, mi van benne – gondolta, de győzött a kíváncsisága, így hát belekukkintott. Volt benne kürtőskalács, liter szilvapálinka, kis palack Hargita gyöngye ásványvíz, és egy hosszúkás fehér papírdoboz, amire ceruzával sietősen ráfirkantották: „feleségednek”. A festő meg sem próbálta kitalálni, mi lehet benne, fölpatintotta a doboz sarkát: egymáshoz simulva a piros muskátli és egy tövénél tápoldatba merített, fehér orchidea mosolygott rá... Emrecksének úgy tűnt, hogy gúnyosan.

Indulókból vagyok

Indulok Orchideásba

Vázamtárs, bocsáss meg, nem akarok mást, csak szorítani pár percre a szádat, ne mondj olyat, amit nem bírok hallani, kérlek, hagyd abba, nem vagyok én olyan, én szeretlek téged, lila orchideát is vettem neked a házassági évfordulónkra, az ötvenedikre, mondtad is, hogy soha nem kaptál tőlem virágot, de értetted a vallomást, miután kisfiad eldúdolta neked a lilaorchideás dalcuccot, és ezt a vallomást is érted most, bevallom, nem akarok mást, csak szorítani pár percre a szádat, tényleg csak arra a pár percre, amíg kiköltöznek belőlem mára a démonok, holnap úgyis visszajönnek, és biztos lesznek ugyanúgy hárman, és biztos egyszerre fogják tudni mondani, hogy kettőnk közül te csak az egyik rossz vagy, és kis időre elhiszem hármójuknak az egyik rosszaságod, és kis időre elkészíték hármójukat, melyeken jól átlátok odaát, látom, ahogy odaát a démonok valósággal legyőznek, és kis idő múltán már hiába vázolnám újra az egészet. Vázamtárs, pedig csak jól és tényleg csak nagyon kicsit megszeretgetlek, és elmúlik majd ez is, mint ahogy elmúlt az összes korábbi többi, meglásd, nem ér baj, csak kicsit úgy a fejed, úgy a mellkasod, aztán rendbe jön minden, meglásd, végezni tudok magamban a démonokkal, összegzem mind a hármat, és nem bánthanak téged soha többé, és nem bánthanak engem sem és senkit sem, megelőzőm a nagyobb bajt, le kell és szét kell és egyáltalán kell, hogy a fejedem és kell, hogy a mellkasodon, és bocsásd meg a mi léteinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk létezőknek, csőanyád, csőapád, csőre töltött ámen, és én szeretlek téged, és én átölelem a testedet, és meg fogok világosodni, az egyik lyukon áttetszik egy valóságos démon, uramég, ez már hanyadik is, összeérezem veled mindenem magamon, lásd, egyetlen világos pillanatom ez lehet, az egyetlen világos pillanatban láthatom az összeérező megoldást, össze kell éreztetni a szívemben lakó démonokat, össze is fogom tudni, ha kivégzem magam is, összeérezem magaméval a tiédet, és akkor a démonoknak már nem lesz súlya rajtunk, csak édeskés, könnyű szagunk terjeng a pannelvegőben,

és a rádió, amit úgy hagyok, a démonokon kívül már nem szól senkinek, sikerül beérnem magunkkal, orchideák, lila orchideák, mondjátok el, utoljára még megjött az eszem, máskülönben jól életben maradtam volna nektek, járhatnátok hozzám a saját démonjaitokkal, elviselni, hogy enyém lett az ország, enyém a hatalom és enyém a dicsőség. Vázfiam, te majd heteken át takarítsál, első pár nap csak a nagyját, aztán ha eltologálsz a bútorokat, vigyázz, a foltokból ki ne rajzolódjon eléd a háromból egy démonarc, mert akkor azt sokáig látni fogod még, bármerre nézel, kevés kivétellel bárki szemébe. És hálás leszel még nekem, vázfiam, hogy mindent te moshatsz fel, szöveteink majd úgy ragyoghatnak az ujjaid között, mint halottak napja tájt a monyhai mohán tudnak ragyogni ilyen-olyan cseppek, Monyhavázon Monyhatárs.

Indulok Másodiknapozásba

A második sötét nap, amivel kezdődik, sok mindenre fényt derít. Kezdesnek sötétet szüntetnék a szobámban, sötétben nem tudok dolgozni, könyvek mögé rejtett sötétellenkapcsoló fel, robb, behúzott robbnyakkal állok, percekig. Nem a nyakam robban fel, mint a nyakfelrobbanásban meghalóknak, csak a fény hagy el, robbanásszerűen, a szobámban, percekre. A kenderdárédurr jut eszembe, anyám anyja Monyhán becézett így egyfajta fingot, a kenderdárédurr volt a nagyon hangos, a hirtelen. Mi a szarnak jutnak eszembe ilyenek. Háromfajta fingot ismert a monyhai becézés, abból volt egyik a kenderdárédurr. Ismétlem magam, meg a másik kettőt, hiába, hogy már lírtam, selyemzsinórsitty, lapátlotty, az a másik kettő, vagy ez, már nem tudom, mire mutatok, de ezt most tényleg nem a kenderdárédurrság miatt lírtam ide ismét, sokkal inkább, hogy fényre derítsem, amit fiam kérdezett minap, azt kérdezte minap a fiam, apa, fingik-e a lepke, és ha igen, mekkorát, mondom én, hogy érdemes idelírni, mert idelírhatom azt is, hogy az angolkisasszonyoknál nevelkedett anyósom mekkora zavarban volt a fing szó hallatán, pedig még el sem hangzott fiam szájából az, hogy van egy tudományos kutatás, a nők a férfiaknál sokkal ritkábban finganak, a zavar akkor keletkezett igazán, mikor szóba hoztam a nőlepkefingot, hogy olyan akkor végképp nem sok lehet, nesze neked fényre derítés, a lepke a három monyhaiból vajon melyiket fingja jobban. A derítők vizével összefolyik az ár, jönnek majd oltani. Háromfajta, nagyonhangos, hirtelen oltásról lehet szó. Hepatitis, és utána a betűjelek. Robb, akkorát robban egy betűjelizzó, mint amekkorát betűjel-izzó a közelemben soha nem robban még,

szilánkjai valóságosrepeszek, kárt tesznek könyvgerincben,
képek ecsetvonásaiban, egy ideig csak bámulok magam elé,
s nézek körbe egy helyből, miben tettem kárt a valóságosrepesz-darabok,
majd fölkapcsolnám az ijedt-hirtelen oltott villanyt,
de nem lesz derítés a szobában, dérülök, fordulok, kapcsolgatók,
az egész házban nem reagál egyetlen kapcsoló sem, a számítógép mégis megy,
időközben ki épített ebbe és mikor szünetmentes tápegységet,
az elmúlt idők alatt bizonyára történhettek velem olyanok,
melyekből csak oltásokra emlékszem, nagyonhangos, hirtelen fingokra,
talán ez is köztük lehet, mármint a nincs-áram,
a lakásban lévő szekrénykében egy kapcsoló lekapcsolva,
azt felkapcsolom, a helyzet nem jobb, jó, akkor kimegyek,
ott is lehet probléma, egy kapcsoló ott is le van kapcsolva,
jól van a villanyszerelőm, háromnyolcvanát kapcsolattam vele építkezéskor,
hogy ha egyszer sok pénzem lesz, felüljek egy itthoni szaunrepülőre,
de amíg több olyan nap robb a héten,
amelyen végén ülök hirtelen többet, mint a dolgozómban,
ahol tudnék intenzíven szaunrepülőpénzt keresni lepkefingok lírásával is,
addig kihasználatlan az itthoni háromnyolcvan,
addig hiába-érzés volt fizetnem az áramszolgáltatónak
százezret a plusz vételi lehetőségért,
mert utólag ugye egy szaun miatt átvezetékelné a kócerájt bajos lenne,
hat éve kezdtem építkezni, jesszus (korr.: Jesszus), hogy hat az idő,
mióta nincs még felüljekarepülőre,
mióta nincs úgyelszálljak, mintafecske, magasanalevegőbe.
Hirtelen, nagyonhangosan.
Kimegyek a villanyórához, felkapcsolom a felkapcsolni valót,
és lőn (felkiáltójel) világosság, végre fényes kedd van,
apámnak ebből is az örök fényeskeddjék, lássa az alagút végét,
én is csak a saját nemszememmel nemlátom, megyek a saját nemfejem után.
Kimegyek még egyszer a villanyórához,
az utcán iskolába igyekvő lányok nem úgy köszönnek,
mint azelőtt, inkább nem köszönnek,
azelőtt mosolyogva előre, most meg, ha én rájuk,
csendben inkább fejfordulva el, maguk elé, alá motyogás a maximum.
Ha összefüggésbe hozom, hogy lírhírbe hoznak,
mondják egymás között a szóbeszédet, amikor tőlem balra vagy jobbra el,
attól függ, éppen anyáméknál vagyok vagy nálam,
mert magamnál egyre ritkábban,
de ez hülyeség, most is hirtelen magamnál vagyok,
magaménnek fogják rá nagyonhangosan a fogdoktorok,
ha azt mondom, a foghózasok, húzások miatt van ez,
rám fogják, kombinálok, nyugodjak meg, az egésznek semmi köze ehhez,
a lányok mindig is így mentek iskolába,
én láttam és hallottam őket másnak, nem történt lényegében semmi,
csak Sanyi bácsi és Juliska néni lettek fényre derültek.
Apámnál majd' mindenhol volt áram,

néha éppen fejben nem, robb, valami kiverhette a biztosítékot.
A helyszínelés alatt a helyszínelők nem kapcsolták ki a rádiót.
Szórakoztatta őket, vagy a munkálatok miatt hozzányúlni nem volt szabad,
nem tudom. A szórakozásra gondolok, a gombok kesztyűben is hozzáférhetőek.
Csengetek, semmi jel. Közel teszem fülem az ajtóhoz,
egy rosszul szigetelt, elvetemedett panelajtóról van szó, szól a rádió,
a légréseken keresztül hirtelen felérződik valami olyan szag,
amilyen sehonnan soha azelőtt,
kihallgatáskor azt mondja a rendőr, számba adja a szókapcsolatot,
édeskés hullaszag, már írná jegyzőkönyvbe, hogy azt érzem meg,
mondom, ilyet ne írjon, nem tudom, milyen az a hullaszag,
nem ismerem, az édeskés szagokról is más benyomásom volt eddig,
és szól a rádió, és kulcs a zárba, és be lehet menni, és nincs bentől kulcsra zárva
és bemegek.

Indulok Eperfásba

Az eperfa alá szórom a maradék hamvakat, maradnak hamvak a szórásból,
nem volt teljes, majd jó nagy teljes epreket szór a fa,
a hamu állítólag jól tesz sokféle növénynek.
A monyhai eperfára is gondolok a szétszórásban,
túlérett gyümölcstől lerészegedett kacsákra;
a monyhai szórás után megkérdezi a szórófiú, kellene-e az urnák,
kellenek, majd otthon inkább kidobom őket,
mintsem ő dobja ki az autóból Semjén környékén valahol,
vagy vigye vissza a krematóriumba,
a többi veszélyes hulladék közé, majd otthon én elégetem őket,
otthon úgyis annyi az égetni való még,
az urnák már nem sokat nyomnak a latban.
Megléhetősen fennhézó leurnázni két műanyag vacakot,
csak mert azokból szórják urnailag a hamvakat,
csak mert forró pálcával, szép kalligráfiával
beléjük égetve-írva azonosítás-lehetőség égett s végett nevek,
születési és halálozási dátumok, de maradjanak mégiscsak urnák,
héjazzon fenn egyes számban a szavak. Apámét égetem el hamarabb,
két évszakkal hamarabbról és a vacak műanyag urnájáról beszélek,
nem sokkal a szórás után, anyám vacak műanyagja megmarad őszig,
az utolsó előtti őszi tűzig, ami után már csak a monyhai fenyő gallyait kell égetni,
nem marad más hátra, ki kell vágni,
el kell a monyhai fenyő maradékát is ugyanabban az évben.
Az utolsó előtti tüzet bánja meg a bokám,
anyám vacak műanyagjának még el nem égett maradékjára,
aminek füvet szórok a tetejére,
hogy az apró fekete csomót ne lássam, rosszul nézek.
Az utolsó tüzet az ablakból nézem, már amennyit látok belőle,
a gipsz nem engedi a mozgást, pedig látnom kéne az utolsó tüzet,

amelyben elhamvadnak műanyag másvackok is végleg, tagadhatatlanul.
Nem tudok még szórópróbaszerű ellenőrzést sem végrehajtani,
jól mennek-e tűzközelben a dolgok.

Lesz még egy tűz, kisebb, és benti, karácsonyi,
felesleges papírok égnek el a kis fekete kályhában,
az olyanban, amelyhez hasonló Monyhán úgy állt,
ahogy a szabályos tűz áll, ahogy álltában is csodálni tudja a saját hamuját.
Ami kicsivel tovább marad, egy évszaknyi kicsittovábbról beszélek,
az két kis éghetetlen cserépkorong,
azonosítószámok cserépkorongok a test-hamvakból,
azokkal bátyámmal a Hernádhoz indultunk volna,
eltette bátyám a cserépkorongokat a zsebébe,
hogy majd a hídról bezsebeltetjük őket a vízbe,
kacsázunk kettőt, ahogy régen kacsáztunk,
de az idő rossz lett, nem tudtunk útnak indulni,
most vagy ott maradtak a zsebében, vagy megállt mégis hazafelé a hídon,
és bedobta őket, nem tudom. Jaroussky hangján szól,
ha bejövök a szórásból, Cum dederit dilectis suis somnum:
Ecce haereditas Domini filii, merces fructus ventris.
Szerelmesének álmában ad eleget.
Ímé, az Úrnak öröksége, a fiak; az anyaméh gyümölcse: jutalom.

különös koreográfia

benned vacogtam hideglelés lázban
hiába öleltél – belülről is fáztam –

hűtlen voltál hozzám lettél világ rongya
– a tolokodó csönd alkunkat megrontja –

bevetésről jöttél – bérgyilkosom voltál –
tested sívó homok a szemembe por száll

de mégis tenyeredbe tévedtem megint
s egy elavult koreográfia szerint

magamat tested legmélyére ástam
s álmoddá lettem egy részeg ájulásban

lakhatatlan emlékek

lehörpintetted rólam a hűtlen álmokat
a párolgó tea illatát
az átvirrasztott éjszakákat

ott állsz kinőtt pulóveredben

nincs már több tárcsahang:
a volt-vonal néma

s magadnak is hazudsz ha elhiszed
hogy az idő kerekai alól
még ki lehet cibálni a halálra gázolt múltat

megalkuvás

egyszerre szűk lett a reggel:
nem tudtunk nemet mondani
– s már hazudni sem volt kinek

láttam kételkedve méregetsz
ujjaim zsebembe gémberegetek
s kint lassan vetkőzni kezdett a nap

kivetted a részed belőlem
ránk hűlt a sok megalkuvásokkal teli pillanat:
egyszerre lettem gyilkos és áldozat

átmosódtam benned mint kőben a malachit
színed a fonákom – csütörtök van:
Istennek is lehetnek rossz napjai

Gileád magasáról

*„De szép vagy, kedvesem,
de szép vagy!”
Énekek éneke 4,1*

Mint a szelíd nyáj, kecske talán,
Gileád magasáról, úgy zúdul alá,
úgy fut a verszuhatag, nincstelenül,
mégis kincsének örülve, hogy futhat,
még futhat a völgybe, még gravitál.
Semmi se biztos már, metrumom is,
hol előlről, hol hátulról jambul,
mint aki éppen anél – horribile dictu –
vagy daktilál, diktál, mikor mire futja.
Pedig ereszkedő, nézd, zúdul alá,
bő daktiluszokkal, mint a szelíd nyáj,
kecske talán, Gileád magasáról,
boldog nincseivel, amíg gravitál.

Politúr, szembeszomszéd

*Visongat az üveg – az ablakot
vizes újságpapírral mossák épp átellenben.
Rakovszky Zsuzsa: Kettőstudat*

Portörlőrongy suhan, a politúrokon,
nem visongat a rongy, mint a szembeszomszéd,
ünnepre készülünk, bár nem jön most rokon,
csak én kíváncszom, el, innen, úgy rohannék,
nézd, tánra kél a por, portörlőrongyokat
ráz odakint anyád, minden olyan iramlós,
a politúrokon felfénylő indulat
ma szembenéz veled, akár egy régi arcjós,
ki a létszakadék felezővonalán
már végighúzta rég a pillantása ujját,
repülőhorda jött, egy bombázóraj talán,
a konyhából kiszólt anya, gyere csak, bújj át,
szólni se kellett, bújtam én máris, magamtól,

a rommá dőlt szobában minden úgyis égett,
fülem még nem tudta, benne szirénahang szól,
csak bújtam, át, az otthonlét falán, úgy rémlett,
a kert alá, egy óvóhely ölére másztam,
anya csak rázott-rázott, sikoltva ébredtem,
aztán takart-takart, míg remegve fáztam,
órákon, napokon, éveken át, emlékszem,
kint voltunk egyszer az udvaron apával,
ő gereblyézett, vagy valamit éppen ásott,
s akkor elhúzott fejünk felett egy vadászraj,
nem mertem neki szólni, porig alázott
a nemlét, rettegve fojtott belém mindent,
közelebb húzódtam, kimondhatatlanul
szükségem volt rá akkor, szükségem kint s bent,
nem merek szólni, ma sem, bár néha oly vadul
tör rám, hogy dől a ház, és úgy elrohannék,
ünnepre készülünk, most végképp nincs rá okom,
nem visongat a rongy és a szembeszomszéd,
csak a politúrokon átsejlő arcokon.

Rejtett délután

*„és a délután végigér a falon”
Zápor György*

A párnafák alá beette magát
a szű.
Rejtett mintázatába vonta
a délutánt.
Minden délutánokat
rejtett mintázatába von.
Nagyapa azt mondta,
csak ne legyen háború.
Ő találta ki a rejtett
délutánokat.
Apa a rejtett estéket.
Anya a rejtett hajnalokat.
Azóta nem tudom,
mit hova rejtsek.
Párna alá a neved.
Rejtett mintázatodba
kapaszkodom,
hogyan legyen több
délután,
ami felmérhető.

Könnyűség

Észreveszem, hogy hátrahagyom,
jóllehet érték volt a vagyon,
évekig óvtam, félve nagyon,
nyári melegben, téli fagyon.

Felszabadultan menni tovább,
nincs idegesség, nincs feladat,
látod a léptem mind szaporább,
könnyűnek érzem már magamat.

Megszülettünk

A forma drámája volt, hiszen mintha álomban
vagy örületben, egy pillanat alatt gyermekké
váltottatott védtelenséged. A kézirat fölé hajoltál,

képzeletem üvegburája mögött. A tiéd vagyok
mondtam s arcodra forrasztottam ajkamat. Igen,
itt most rögtön! A blúzomat a nyakamba felhúztam,

nézd, milyen szép a testem. Akkor rám néztél hidegen
– milyen nevetséges vagyok – gondoltam érzéketlenül,
csak azt nem tisztázta pillantásod, vajon veled vagy

magammal kegyetlenkedem. De nem is akartam felkutatni
a jószág tájait, álltam, mintha tekinteted szűk zárójelében
csupasz felkiáltójel. Nő és gyermek, forma és ember

örök konfliktusának kellős közepén, egyedül, megbabonázva
ezzel a megfejthetetlen nézéssel, ezzel a titokkal, átláthatatlan
melódiák és ritmusok fülrepszto csendjében. Ahol már oly

mindegy, fölmagasztosít, vagy a megszegyenülés szakadékába
taszít a következő pillanat, gonosz vagy szomorú, patetikus
vagy alpári, esdeklő vagy szemrehányó tekintettel válaszolok

neked. A témák, a crescendók, a decrescendók, a pauzák,
a szőlők hogyan sodorják tovább szimfóniánkat, melyet akarod
ellenére is megalkotunk mi ketten. Mert az ember annak

függvénye, ami az emberek között jön létre; és nincs számára
más istenség mint amely az emberből születik. Bennem,
benned íme megszületettél – benned, bennem íme megszülettem.

Nincs túl jó vélemény

Nekem már nincs a játék nekem most nincsen semmi ok
azon elmerengnem hogy a kérdésre milyen adatot biggyesszek oda
a receptre amit felír Amarillisz nekem már tök mindegy hogy
sok nevem közül melyik kerül elő végül is bármit választhatok
vagy majdnem bármelyik nevemben aláírhatom a végrendeletem
hiszen nem hiszek én már egyiknek sem annyit hazudtam magamnak

hogy ilyen meg olyan
hogy ilyen meg olyan

lehettem vagyok de hiába fűrösztem magamban az okot és az okozatot
egyről a kettőre nem jutok mert sosem volt jó a matekom hát mi az
istent csinálhatnék magammal éjjel háromkor októberben mikor
csukás istván mondatát azt hogy csütörtökön hiányzott az isten
honnan is hiányzott épp a matekóráról késett el szegény de erre nem
felel semmilyen legény és semmilyen leány csak az automatizmusok

a bebiflázott szövegekkel
a bebiflázott szövegekkel

mit kezdenék most a látszanira felelő játszani igével szegény kosztolányi
most temettük el az összes rímedet mit szólsz öreg barátom mit szólsz édes
öcsém mosolyodban elalszanak a kék és a fehér elalszanak az arany és a sárga
színes tintákkal álmodó dallamok zenét akartál hallani hát tessék
andalodj hogyha még itt akarsz maradni akkor maradj utoljára még
a szolgálod vagyok kedves olvasó istenben hívő istent tagadó

feküdj az ágyamba
feküdj az ágyamba

feküdj és feküdj és ne érdekeljen melyik nevemen szólítanak mások
anyád vagyok annyira szeretlek ezt hazudom neked ismeretlen nagyon
ismerős vagy akárcsak mengele akárcsak szent pál és nagyon örülnék
ha megbotránkoznál aztán feldúlt képpel kirohannál és bevágnád az ajtót
magad mögött békén hagynál végre és lejáratnál mások előtt azt mondanád
ez a rohadt némbor összevissza károg ahelyett hogy végeznél a dolgát

Preparált Éden

Ijedten és lopva nyitottad ki az ajtót – ne mondd, hogy nem –, láttam. Halkan bezártad magad mögött,
nem kopogtál, nem csöngettél, pedig már nem vagy otthon – még ha van is kulcsod. Persze, nem akartad,
hogy a szomszédok meghalljanak. Úgy osontál föl, mint egy tolvaj – épp csak az esernyőd ráztad le, mielőtt
beléptél. Megköszörülöd a torkod, beszólsz, hogy helló – furcsállod a hangod –, pedig tudod, hogy nincs
otthon senki – olyan idegenül cseng –, dolgoznia kell, megnézted az udvarban; nem, nem állt ott a kocsija.
Állsz, nem felel senki, tiszta a levegő, leveted a cipőd – oda teszed, ahova mindig tenni szoktad.

Enyhe füstölőszag van, ezt még te vetted az indiaiban. A kövön nyomokat hagytál, kinn esik, kinyi-
tod a vécéajtót, itt van karnyújtásnyira, letekersz egy kilométer vécépapírt, összegöngyölöd, feltörlöd a
nyomaid. Bedobod a vécékagylóba, lehúzkod. Leveted a kabátod – csurom víz, nem tudod, mit csinálj
vele, aztán mégis felakasztod a fogasra, szétteríted a többi fölé. Már csak az ő kabátjai vannak itt. (Az
a bordós-barna dzseki, amit együtt vettetek, nincs, biztos az van most rajta.)

Belépsz, ott állsz a nappaliban; körül nézel, belátsz a konyhába meg a hálóba, csak állsz és bámulsz
bambán – nem változott semmi. Ugyanott van a kávéfőző – amit Te kaptál, hogy ne kelljen a kotyogóst
főzni, legyen gyorsabb, több és finomabb –, a bútorok ugyanúgy állnak, a ruhák a fotelen, a fikusz
sem sárgult tovább, a polcokon ugyanazok a tárgyak – az apró emlékek, a disznópersely –, ugyan-
olyan rendben állnak a könyvek, katonásan, ahogy elrendezted – csak a tied hiányoznak: ott luk van.
A tengerimalacot nem látni, talán csak nem, nem, nem, hallod, hogy kaparászik a bódéjában, mért kell
mindjárt a legrosszabbra gondolni. Most kidugja a fejét a bódéjából – néz bambán azokkal a csillogós
kis fekete szemekkel –, elindulsz felé, már épp a ketrec elé guggolnál, mikor beszalad. Nem te vagy a
gazdi, téged már elfelejtett – a tengerimalacoknak rövid a memóriája.

És hiányzik a képed. Ott állt az üveg fényképtartóban, te pingáltad ki üvegfestékkel az évfordu-
lótokra, persze nem azért, hogy a te képed legyen benne, hanem a közös. (Te kerültél bele mégis,
ráadásul egy ritka hülye kép, amin grimaszolsz – mögötted Mária Terézia szobra, Bécsben készült –,
azt mondta, nem is, és azért, hanem mert cuki vagy rajta.) Más nem is hiányzik, de ez a hiány fájóbb
és árulkodóbb. Ez a tárgy sem tiszta már, ez is bemocskolódott, amikor Az azt mondta rád – mikor
először és utoljára láttad –, hogy élőben jobban nézel ki, mint a képen. Ezt mondta, és fejével a kép
irányába bökött, és még meg is dicsért, hogy ügyes vagy, mert Ő szólt közbe, és mondta, hogy te csinál-
tad. Élőben jobban nézel ki, szánta poénnak, ezt merte. Mondani. Az.

Már ülsz, nézel bambán, nézed tovább a polcot szemben, azt a könyvet ott mindig el akartad olvasni
(csodálkoztál, hogy megvan neki, persze nem olvasta, végül te sem – valahogy sosem lett rá idő). Aztán a
malacok. Az a malacpersely régi, még előttedről van (ez a malacbolondéria!), olyan vicces és aranyos. Ott az
a zöld: emlék. Egy négyszögletű cserépmalac, zöld, rózsaszín orral. Akkor kaptad, amikor másodszor vagy
harmadszor találkoztatok. Meglepi volt, apró ajándék – a kínai piacon járt, onnét –, el kellett belé ültetni
a babot, beleszórní a földet, ami hozzá volt, és a bab kicsírázott, kihajtott. Vett magának is. De I love you-s
csak egy maradt, kénytelen volt happy birthday-est hozni, hogy kettő legyen. (Akkor még két külön helyen
keltették a babot, és éltetek.) Persze összecserélte a disznókat – már maga sem tudta, melyik-melyik –, így
természetesen a happy birthday-es jutott neked. És tényleg, kicsírázott, kihajtott, az egyik sziklevelén happy,
a másikon birthday felirattal. Ezek a kínaiak miket kitalálnak, hogy csinálják. Ez volt a helyes, pontosabb,
mint az I love you-s. Hogy örültél, mikor kihajtott! (Ő a telefon túlsó végén kérdezett rá mindig.) A tiéd is
megvan valahol – nem valahol, tudod, hogy betetted a dobozba, a többivel együtt (ne legyen semmi szem
előtt), lezártad a dobozt –, jó lenne a tárgyakkal azok jelentését és jelentőségét is lezárni.

A disznó tövében egy könyv, mindig akart egy ilyen könyvet, de sajnálta magától, mert iszonyú drága. (Persze kapott aztán.) Száraz, préselt levelek borítják, áztatott barna papírból vannak a lapjai. Naplót írtatok, míg távol voltatok egymástól – találkozáskor cseréltetek. Levelek a másoknak, naplóbejegyzések: mégis meghittebb és fennköltebb, mint az ímélezés. Nem bírod megállni: felugrasz – odamész – kinyitod – először csak lapozod (persze Te írtál bele többet, ő meg azt ismételtette hányszor is, hogy nem tud mit írni, csak hogy szeret, imád – aztán áradozott). Most megállsz: bele is olvasol. Tudod, mikor írtad ezt. Hol voltál, mit csináltál akkoriban, mik történtek, és mik nem történtek meg addigra köztetek. Könnybe lábad a szemed – megint azt érzed, hogy nem érdemes, hogy semmit sem érdemes, mert minden értéktelen, és minden csak átmeneti. Vagy hazugság. Már felül tudsz kerekedni a becsapottság érzésén – de akkor is: te komolyan gondoltad, hogy az életet vele (Ő is, viszont aztán útközben meggondolta magát – hogy mégsem). Te vagy a legistenibb, sosem találkozott még senkivel, aki, és hogy csak és csakis – ilyenek vannak abban a bejegyzésben (két évvel ezelőtti keltezéssel). Gyorsan becsukod a könyvet, és visszateszed a helyére. Nem akarsz sírni. (Aztán persze megszűnt a könyv funkciója az összeköltözéssel.)

Itt a zongora, végighúzod rajta az ujjad – poros marad, azon pedig csík. Nem játszik rajta – persze, tudtad, hogy ez lesz –, meg is mondtad előre, de Ő győzködött, hogy nem is. Hacsak Az nem játszik rajta, mert az játszott, épp akkor, azon a bizonyos estén, akkor, amikor minden elkezdődött – vagyis amikor a vég kezdődött el. Glaszt játszott – a metamorfózisokból – (még ez is, pont azt), azt hallgattad, amikor nagy gáz volt. (Napokon át csak hevertél, Ő dolgozott, te beteg voltál.) Ez a zongoratanulási projekt is része volt a megújulásnak. Úgy, mint a stílusváltás, a hajfestés, kocsivásárlás, a buli, buli hátán – nem szoktatok együtt bulizni, mindenki külön-külön, nem volt ezzel semmi baj –, meg a többi sallang. Sallang, még ezt a szót is Ő használta, tőle szoktál rá.

Beteg voltál, mindened fáj, az életed szétesve, mint a tested – mindenhonnét folyik a takony, meg a fos –, mikor hazajött, teát csinált, ápolt (te is ápoltad mindig, ha beteg volt, ez állt a kötelességek előtt), akkor valamiért begorombult, durva volt, te meg védtelen, el is bőgted magad (amitől persze hülye pisisnek érezted magad), de érdemes volt – aztán odajött, megpusztilt, megölelgetett, szánta-bánta. Akkor már nem volt minden a legnagyobb rendben – akkor már semmi sem volt rendben.

Belépsz a hálószobába. Az ágy kissé szétdúlva. Csak kissé, nem úgy, mint akkor. Akkor nagyon volt, érezted Te, hogy itt valami nincs rendben, nem lehet ez csak annyi, hogy reggel másnaposan kikászálódott, aztán rohant dolgozni. Nem, még elhitted magaddal, hogy nem is, ez nem két ember műve – ezt is, látod, a legutolsó percig elhitted, mert reménykedtél, de ez már nem is reménység volt: hanem vakság. Mondtam én neked, de nem hallgattál ránk. Akkor már nagyon hosszú ideje nem hallgattál rám – pedig láttam, hogy rohanunk a szakadékba, hiába, neked a teljes szertefoszlás kellett, hogy láss, hogy meghallgass. Talán te is tudtad titokban, hogy légvárat építesz, és minél magasabb lesz a tornya, annál nagyobb lesz az összeomlás. Szolidan van most szétdúlva (most lehet az, megengedem, amit akkor gondoltál): reggel rohant, kikászálódott. Már nem az a huzat van rajta, mint akkor. A párnát nem vitted el – nem akartad, miután Azt ráfektette. Az volt mindennek a teteje (illetve az alja), a nagy megszenstelenítés, szentségtörés, ami után már nem volt semmi sem szent.

Oltár volt ez az ágy. Persze tudtad, hányan megfordultak benne előtted (istenem, hányan!), de nem érdekelt – nem, ez hazugság, érdekelt, mert rosszul esett, nem fáj, de olyan sokszor volt elviselhetetlen, hogy más is volt, más is volt előtted –, nem te vagy az egyetlen, tán kivétel vagy, és az egyedüli, de oly sok mindenben nem. Nem te voltál az első szerelem, bár Ő se neked; és lám, talán nem is az utolsó, hisz hány év van még hátra, kell, hogy legyen még – no de neked is?, ez elképzelhetetlen. Ni, megmocant a malac a házikójában. Oké, tudom, hogy nem esik jól, de csak egy szem vagy a láncban – és ő is neked, bár ezt most még nem akarod belátni (jó, korai még).

Most leülsz az ágyra, lassan odafekszel – az ő helyére, a te helyed üres (paplan meg párna is hiányzik már). Veri az eső az ablakot. Ráfekszel a párnájára, a hátadra dobod a paplanját, várnád, hogy valaki a hátadba bújjon, vagy a hátadnak támassza a hátát, vagy odafúrja a seggét – de persze semmi (direkt képzeled el, milyen is volt). Megszagolod a párnát, a paplant, Őszagú minden, mélyen szívod be, aztán gyorsan felkelsz – nem akarod, hogy könnyezzen, bár a sminkednek már így is lóttak (hála az esőnek). Az Ő illata maradt utána (akkor régen, mikor nálad járt, még napokig ott maradt, biztos a hosszú szerelmeskedések miatt – olyan jó volt akkor odaképzelnéni Őt, úgy aludni el). Ma már csak a

plüsskutyust öleled (persze azt, amit tőle kaptál), magadhoz szorítod, nem akarsz semmire gondolni. Az nehéz; erre némi borral segítesz rá.

Az ágy, ez az ágy, ez minden. Kit érdekelt, hányan fordultak meg benne előtted, ha rosszul esett is – a birtoklásvágyat szentesítette a szerelem –, általad minden megtisztult, és új élet kezdődött. Most meg minden be lett mocskolva, bár biztos csak számodra – számára nem valószínű (nem, sajnos nem) –, de ez az élet most meghalt. Most minden ugyanúgy folytatódik, mintha ez az egész meg sem történt volna.

Ez az ágy volt az Éden maga. (De rút bűnök tenyésztek, most minden virág aszott, a gyümölcsöket valaki lerabolta a fákról, a kidőlt fák korhadnak, posványban állnak a valaha selymes, smaragdzöld füvek.) A romlás, a pusztulás van itt. Ti alakítottátok, gondoztátok a kettő tízszer három-ötös Édent (még a lepedő is fűzőld volt), talán ezért is ti lennétek a felelősök?

Kimész a fürdőbe, vizet engedsz, hideget, megmosod az arcot, lemosod a sminket, már összevissza van kenődve. Nézed az arcod a tükörben: össze kell rakni, eléggé megviselődött – már egy jó ideje úgy nézed, mint egy tárgyat (mintha nem is te lennél, olyan idegen). Ritkábban hevernek a tárgyak a mosógépen – a piperéid, mindig szerteszt szórva, sok helyet foglaltak. Megnézed a polcot, alaposan szemügyre veszed, csodálkozol, hogy még erre is emlékszel, hogy mi hol volt, milyen fajta, és miben mennyi volt, mintha az egész három hónap alatt szellemként jártál volna ide naponta, vagy mintha minden áldott nap memorizáltad volna a helyet, ami nem olyan régen még az otthon volt. Valami azért mégis új. Új parfümöt vett, Hugo Boss. Leveszed, megszagolod, tetszik az illata, de valahogy nem tudod Őt hozzárendelni. Persze a természetes illatát aligha tudja lecserélni – bár ki tudja, ahogy változik az ember, tán úgy változik a szaga is. De vajon megváltozott? Vagy csak a ti kapcsolatokat változott meg, a hozzád való viszonyulása?

Belépsz a konyhába, itt sem tudsz magaddal mit kezdeni, nem tudsz hova nézni – mindenhol valami van, mindenhonnét beszélnek a dolgok, minden materializálódott emlék, ott a hűtőn a hűtőmagnesek (ezt gyűjtöttétek, mindenhonnét hoztátok, ahol csak megfordultatok – az ott Tihany, az Firenze, az Bécs, meg a többi, mennyi helyen jártatok). Rékas nincs, minden szépen be van pakolva a mosogatógépbe. Ezt a hülye mosogatógépet hozták, amikor eltört a karja. Sietett melőből, motorral jött, esett, elcsúszott az úton, könyöktörés. Te jöttél, a villamosból láttad, hogy áll a feldőlt motor mellett – nem is gondoltad volna, hogy gáz van, pedig mondtam, hogy de –, azt hitted, csak eldőlt a motorral, és nem bírja egyedül felállítani. Leszálltál a következő megállóban, közben már hívtad is – asszem, eltört a karom, mondta. Mentő, zsaruk, satöbbi. Elvitték a kórházba, te állítottad fel a motort (a hülye zsarut úgy kellett megkérni, hogy segítsen már), aztán behúztad a kuplungot (miután megtaláltad), toltad két saroknyit a házig (dőlt rólad a víz), és még a hülye mosogatógép-szállító fickót is el kellett intézni (félíg azt is te cipelted, a csávó tehetetlen volt – de azért jófej –, elnézte, hogy gyöngé vagy).

Azelőtt te mosogattál mindig, mert Ő utálta, és ezért képtelen volt. Péntek este, mikor beléptél, mindig a rékashalom fogadott – az egyhetes, halmokban –, amiben bőszen tenyészett már a penész. Te is utáltál mosogatni, de ő főzött – atyám, milyen istenieket főzött! –, és akkor te mosogattál – így egálban voltatok, kvittek voltatok. Ez még a régi lakásban volt, az Ő lakásában, mikor még Pécsről jártál fel hozzá – a Te lakásod volt, meg az Ő lakása (aztán lett csak a Ti lakásotok, mikor felköltöztél Pestre), az a kis meghitt egyszobás lakás, ahol a szerelem indázott, mint a malacban a bab. Pont a költözés előtt törte el a kezét – műteni kellett, ápolni őt, meg dobozolni. Egész éjjel fenn voltál, nem aludtál semmit, pakoltál (megittad az összes energiáit, amit találtál a spájzban, na meg apád maradvány borát, meg azt, ami a martinisüveg alján maradt, na és persze sok-sok kávé). Reggel, mire megjöttek a költöztetők, már szédültél, hányingered volt, és legfőképp elegend mindenből. Tök jó lakást fogtatók ki, remek stílusban rendezték be, széppé, otthonossá tettek. Egy év táv-, illetve hétvégi-kapcsolatból napi lett, mikor felköltöztél, lett új munka itt, nem csak új lakás, már akkor sem volt minden a legnagyobb rendben.

Nem tudod, hogy felelős vagy-e érte. (Azért, hogy az lett, ami – és legfőképp Ő érte. Még most is.) Vajon Ő felelős érte? Ez nem a rókás sztori, amit már halálra csépeltek, nem, a valóság sajnos más, nincsen kisherceg, nem vagy róka, nem vagy felelős, csak magadért. Vagy mégsem? De végül is Ő döntött így. Pedig olyan volt, mint a kisherceg – azért mégis. Sodródott a világűrben, bolygóról bolygóra (belül tisztán), türelmes volt a megszelídítéshez. Ugyan, ne légy már gyerekes – te is tudod, hogy nem így van, ezek csak mesék. Hiába nézegeted a holmikát az asztalán – igen, az Ő asztalán (hiába

vettétek együtt az Ikeában) –, a te rumlid már nincs rajta. Papírok, céges cuccok, cetlik arról, hogy mit kell elintézni, venni, ilyesmik, csekkek, számlák.

Bekapcsolnád a laptopot – de nem kell, már mindent kimentettél róla. Emlékszel, hogy az egyik barátod magyarázta egyszer, hogyan lehet eltűnt vagy törölt fájlokat visszahozni a merevlemezre. Nem érted – nem értted. Ami egyszer törölve lett végleg: az nincs. Pedig de. Ott lapul valahol mindennek az alján – titkosan, de megvan, vagy legalábbis létezik valahogy (kapcsolatban áll a látható dolgokkal, hat, jelen van, akár a jelenléted ebben a szobában). Vagy az agyban. A szív helyén. Valahol. Valahol megvan – és sosem lehet igazán törölni, csak ha a gép bementja az unalmast.

Hiába magyarázott, hogy internetfüggő vagy, így tudtál kapcsolatot tartani az otthoniakkal. Persze, lehet, hogy azért igaza volt. De Ő meg tévéfüggő. És mindig ment a tévé – és nem lehetett semmit csinálni, olvasni például (vagyis lehetett, csak rohadt erősen kellett nem oda figyelni, hanem arra, amire épp). Legjobb volt a foci akkor is, és a legidegesítőbb a Forma 1. A zsarús-nyomozós sorozat volt a legrosszabb (hirtelen zajok, effektek, miegymás, nem lehetett nem oda figyelni), kellett nézni. Legalább össze lehetett bújni. Te mindig kitalálsz a prót, ha kontra van. Vagyis kitaláltad, bocss.

Visszaslattyogsz a konyhába. Innál kávét, de azért mégsem nyúlsz hozzá, békén hagyod a kávéfőzőt – pedig a tiéd, te kaptad tőle, nem is tudod már, miért, valami karácsony, évforduló, franc tudja. Isteni kávét főzött (függőséged és ingyencéged a virágkorát élte – de most már nem a tiéd, hiába Te kaptad; végül nem kaptad meg akkor sem, mert neked úgyis van, neki meg nincs, persze magyarázhatsz, hogy a tiéd szar, és szar kávét főz, Ő meg úgysem kávézik, csak itt-ott – akkor is telelocsolja tejjel, az meg már nem is tejeskávé, hanem kávéstej). Most bele van száradva az aljába – barna lepedék, talán kávézik, mert ott egy bögre. Csak egy bögre, mint ahogy egy párna, mint ahogy a poros zongora – hogy megérte Azzal. Ha legalább beleszeretett volna, vagy valami, mittomén, jobb nálad, de nem, Az, az egy nyomorék. (Ez is csak róla árulkodik, mondd – de te is tudod, hogy ez így nem igaz.) Most mondom azt, hogy látod, megmondtam én akkor, hogy mire megy ki a játék? Senki nem tudja, mire volt jó. Már úgy, együtt sem volt jó, ezt Te is tudod, ne képzeld, hogy még meg lehetett volna menteni – próbáltad elégszer: nem ment.

Mégis csinálsz kávét, mert nem tudsz magaddal mit kezdeni, úgyis meg kell Őt várni. Lecsavarod a kávétartót, belevágod a zaccot a mosogatóba, leöblíted, a kávésdobozt nem kell keresni – ugyanott van, ahol mindig. Vízet töltesz bele, felcsavarod a kávétartót. Kiveszed a kedvenc bögréd (az Övé volt, de te elcsórtad, mert tetszett, a zsiráfok miatt. Most még egyszer utoljára – úgy, mint régen –, éljenek a nem halványuló emlékek, éljen a nosztalgia, a nosztalgia, ami annak bánata, hogy a boldogság elsüllyedt, s annak keserve, hogy egyszer s mindenkorra kellett tőle búcsút venni).

Megmoccan a malac, a kis Cuna kidugja a fejét – óvatosan kisettenkedik –, hallja, hogy itt vagy – de hát rövidlátó: nem tudja, hol. Lassan elindulsz felé, lépést lépés után, halkán hívogató, beszélés hozzá, cunusozol. Megugrik, de nem riad meg, nem megy vissza. Nyüszögni kezd, sípol, hallotta, hogy sustorgott a gyógynövényes zacskó – ezt Te hoztad neki, mikor beteg volt –, persze, azt hiszi, kaját kap (minden zacskócsörgésre azt hiszi – csak nem mindig van igaza). Már megbátorodott, te meg letelepedtél a ketrece elé. Felkapaszkodik a rácokra, kidugja a pici fekete orrát, szimatol, mozog a bajusza. Óvatosan felnyitod a ketrecet, lassan érsz hozzá – de elszalad. Hozhattál volna neki répát, vagy almát, azt imádja, de jobb híján csak a kajás zacskójából veszel ki egy barna ropogtatnivalót, azzal csalogatod. Persze jön is – naná, ez bármit a kajáért –, olyankor leszarja, hogy veszély van – leszar mindent, csörtet a nyalánkságért. Leszartad Te is, és nem akartál mást, csak a nyalánkságot – újra és újra. Elhallgattattál. Rágcsál vígan, végre megsimizheted fekete torzonborz szőrét – nőtt is azóta, hisz olyan pici volt, mikor elhoztátok, persze hogy nőtt. De minek kellett gyereket vállalni – hiába nem akartad (tudni), hogy nem soká tart (ki) ez már –, akartad, míg Ő már nem volt biztos benne. Átbillent – mert anno, mikor kitaláltátok, hogy vesztek egy állatkát, még te nem voltál biztos benne, hátha nem lesz rá elég időtök, nem tudtok törődni vele (csak el ne pusztuljon nekünk, csak azt ne!), mire meg sor került rá, nos... Ez a kis malacka nagyon cucci volt – rögtön tudtad, hogy őt akarod. Kis sovány, félős volt – persze aztán kinyíltak a csipái. Most marad itt a gyerek – mert nálad nincs hely, be sem rendezkedtél, és időd sincs a munka miatt. Hát jó, legyen jó neki (és itt jó neki), de hiányzik veszettül a kis Cuna. Most már engedi magát megfogni, játszik az ujjaddal, meg akarja harapni, az éles apró fogaival, nyüszög, nyüszög, a kis ravasz ártatlan. Perelni kellett volna a gyereket, a kávéfőzőt,

a fájdalmat is, a sérülésekkel együtt. De ő csak egy, Ti meg (már) kettő, ezt nem oldja meg Salamon sem. Mászik fel a karodon – nem is érted, mért lett ilyen kezes hirtelen, hisz már úgysem emlékezik rád, már elfelejtette, hogy te vagy a gazdi (aki kaját ad, akivel játszani lehet, aki elől el lehet szaladni, nehogy vissza tudjon rakni a nagy szabadságból a ketrecbe). Neked már nincs kivel játszani – és felejtethetnél Te is. Jönnének a könnyek, inkább óvatosan visszateszed a ketrecébe, lecsukod a ketrec tetejét. El vagy felejtve, talán nemcsak a Cuna, Ő is – előbb vagy utóbb, mindegy az.

Időközben lecsöpögött a kávé, a könnyekkel együtt. Ne kezdj már bőgni, legyél már kemény (mire jó, mire? – semmire). Nem hallgatsz rám, jó neked dagonyázni a szomorban – hát jó, dagonyázz csak (de be kell látnod, hogy előbb vagy utóbb hallgatnod kell rám), jobban jársz, láthatod (láthatad), hogyha Te meg Én Mi leszünk. Kávé kész, cukor benne – nem áll el a csöpögés (gyorsan jön, de utána soká csöpörészik még, minek is?). Kimész a balkonra, odakinn is csöpög, a konyhában is, arcodon is: mindenhol – elcsurog minden, elkenődik, lemosódik, szétfolyik, mintha végül semmi sem akarna maradni. Az előszobába mész, a papucsod már nincs ott, be van rakva a szekrénybe (kiveszed, felveszed), kabátot veszel, cigit hozol, behajtod magad mögött az ajtót, hogy ne menjen be a füst – rágyújtasz. Leülsz a kerti székre, a régi dohányzóasztal mellé. A szélére teszed a poharat – a közepén luk van, meg repedések, ezt te művelted. Te verted szét ezt a hülye ikeás asztalt – akkor volt a teljes összeomlás. Akkor is cigizni jöttél ki, mert nem bírtad az összepakolást (táskád, bőröndöd sem volt elég, el se tudtál volna vinni mindent egyszerre). Akkor már pohárcserepek csillogtak a konyhakövön, pakoltál, de elpattant az agyad. Cigi, és ki. Akkor jött ki minden, bőgés, hisztéria, veszettség, ordítás, asztalszétverés, ráborulás, zokogás a saját taknyodban – ki tudja, meddig. Ekkor nekem is elakadt a szavam. Bár tökmindegy lett volna, mit mondok (mindegy lett volna bármit is mondani).

Szép nagy ez az erkély, jó volt itt olvasni, vagy borozni gyertyával a nyáron idekinn a barátaitokkal. Most ősz van, az eső összeeste, a fák összelevelezték – már nem is lenne érdemes kisöpörni, mert hideg lesz. Imádnivaló ez az erkély, a kilátás is, bár semmi extra, a városligetre néz, szemben fák vannak, meg bokrok – itt tanyázott állandóan egy szarkapár, télen iderepültek a kacsák a ligetből, meg az állatkertből, és sok cinke, sármány, rozsdafarkú, (mint otthon régen), etetőt szerkesztettél nekik, egy műanyag flakonból. Mintha falun lennél újra – ezért olyan otthonos –, a forgalom sem nagy, a zaj sem, fák vannak, és bokrok. Gerlicék, cserregő szarkapár. Épp csak a harangozás hiányzik. (Na meg az itt-ott érződő libaszarzag a szomszédból – de azért azt nem bánod.)

Akkor két pohár volt (de nem kávé, boros), és üres borosüveg, amit az előző nap vettél. És szédült ágy. Minden jel arra utalt – de nem hittél nekem, csak idegesített, és aztán végül be is bizonyosodott. Szép kilátás, az ablakok hatalmasak, a tér tágas, bejön a kilátás a lakásba – csak épp időközben ti maradtatok a kilátástalanságban.

Elszívtd – elnyomod a csikket a hamutartóban –, bemész a kávéval. Leülsz a kanapéra. Most mi legyen? Nem is értem, mit akarsz itt – minek kell ez. Már nem csak én beszélek, a tárgyak is mondják a magukét, eltűnt események bukkannak fel, mindegyikük pofáz, ágál, emlékeztet magára, ez túl sok, teljes a zavar, emlékek miriádjai, legyen elég, azt akarnád. Már semmit sem jó nézni, még a padlót sem – odakuporodtál a konvektor elé télen a pokrócra, olyan hideg volt. Konzerválni kéne ezt az egészet – ezt gondold –, lezárni, és valami én-/ön-múzeumot csinálni belőle, ahol tapintható az elveszett Éden (mint ahogy rég is oly anyagi volt a megfoghatatlan boldogság, aminek a nyomával van tele a lakás). (Ki)preparált Éden. Jó volna néha-néha visszajárni ide. Azt mondd magadnak, Te nem felejtesz, Te évek múlva is tudni fogod, hol keresd a kávét, és mennyi van benne, tudni fogod, hogy hova szokta tenni a távirányítót, amit mindig rajtad követel, tudni fogod, mit terveztetek szombatira. Te emlékezni fogsz – de hidd el, hazudsz magadnak most is. Mész tovább, teszed a dolgod, belebonyolódsz ebbe-abbba – lesz majd új kapcsolat is, megint új munka, megint új lakás –, mert minden csak átmeneti. És az új lakásban új helye lesz a kávénak, és más lesz a kávéfőző, de az is lehet, hogy nem. Lehet, hogy szemben nem fák lesznek, hanem háztömbök, és az is lehet, hogy de. Lehet, hogy Te főzni fogsz, és Ő fog mosogatni. Lehet, hogy megint ráfekszik valaki a párnádra, de az is lehet, hogy nem. Nem hiszel nekem, de az is lehet, hogy már igen – mert legalább nem bőgsz végre.

Leveszed a papucsod – visszateszed a szekrénybe –, még nem tudod, mit fogsz csinálni. Nemso-kára megjön a munkából, és nem lesz rád felkészülve, és nem is sejtethi, hogy itt vagy, mert a kulcsod

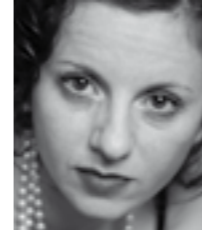
visszaadtad – mégis honnét tudná, hogy megtaláltad otthon azt a kulcsot, amiről azt hitted, hogy elhagytad. Nem is értem, mit akarsz megbeszélni – tudod, hogy a szavak már kevesek, a tettek meg nem jöttek (és ha jönnének is, már rég késő). (Mit mondanál neki, amit még nem mondtál, vagy írtál méltán? És egyáltalán, mit vársz tőle?) Vedd már észre – nincs miről beszélni. Magad sem tudod, mit akarsz. A szemébe tudnál nézni, csak úgy, tisztán? Latolgatod, hogy elmész. Hogy maradsz – s hogy mit mondasz. Kihörpinted a kávé, kiviszed a konyhába, belerakod a mosogatóba – úgy, ahogy volt. Felszeded a dolgaid, felveszed a cipőd, még egyszer szétnézel: zongora, polcok, kerámiamalac, ott benn az ágy, a kis Cunus matat a forgácsában – leltárba veszed az Édent. Nem jössz többé ide.

Nem rohansz el – szépen nyugodtan fogsz lemenni. Fatalista vagy: ha szembetalálkoztok a lépcsőházban, és beszéltek, a sors akarja így. Ha csak a sarkon látod, hogy befordul a kocsi, azt is. Ha nem látod, azt is. Ha kinyitod az ajtót, és ott fog állni a kulcsait keresgélve – azt is. Nem érdekel, mi lesz, de most elmész.

Nem beszélsz vele. Nem maradsz. Nem jössz ide többé. Végre rám hallgattál. Csak emlékeztetek: Én nem ígérek semmit. De ezért aztán csalódnai sem fogsz. Persze, nem lesz miben – mondod cinikusan. Azt hiszem, Mi javíthatatlanok vagyunk.

Madár II. (1967; rézkarc, papír; 200x150 mm)

Februárnyolc

Bedaráltam a haragom s
fájdalmam Rád eső részét.
Kisfiam képe a falamon.
Fekete dobozban részvét.

Kakukkfű ízlik a talajon,
kavicsot kóstolj ujjbegyre.
Nagyfiam szikrázó hóban – s
óriás árnyékom. Hajadon.

Krucsiátok

ahol te jársz most
nem várok rád
tüsök és pör varr
bévül ruhát

ahol te jársz most
éget a nap
bontsd ki a gombnál
a nyakadat

ahol te jársz most
nem várok rád
fedezd hát csak fel
amerikád

érjen öröm mi
nem tőlem telt
adjon időnek
amire tellt

s mihelyt kialsz a
keresű vágy
hajoljék alád
rímként az ágy

Oriente expresszó

Lajanapra

megvettem a szelvényt
benne van a számod
ahány éves lettél
szerencsével járod

könnyű függöny libeg
idefűt a nap
minden újabb éjen
álmok bontanak.

Te is álmodd mától
minden stresszed csacska
soká bukfacezzék
néked is Lovacska

s ha nem álmodsz éppen
éld, mit szíved szeret.
sohse szíjasodjék
lélekbécsiszelet

s ha már ösmérnék
évnéllem is légy jól
küldj majd lapot Fuerte
ventúr' partjairól

RHÉDEY GÁBOR ◀

Kár

F-NEK

Méricskéljük a véletlent,
számítgatjuk, hogy mire elég,
ha egy filmet egyformán
szeretünk. Egyformán?
Talán a túlzások finom
tapintata tartja még életben
érzékelésünk eltompult receptorait.
Helyes válaszokat adunk, unottan,
mert rég szakosodtunk már –
nálunk a megoldások könyve,
talán ezért is nyugszik minden
láthatásunk kölcsönös óvatosságán.
Csak enyhén kényelmetlen,
hogy anyagi gondok nélkül,
mégis a létminimum alatt élünk.
Nehéz bevallanom, de élvezem,
hogy nem tudok leszokni rólad:
hogy átfogom a csípőd és fényesre
kopott cseppkövet tapintok.

Mikor beállunk a zárójelenethez,
neked hibátlan a sminked,
nekem megvan a kellő szótagszám.
Kár, hogy közben menthetetlenül
megváltozott kedvenc filmünk recepciója,
kedvesem.

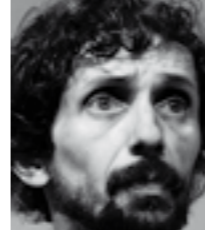
Hiány

A végleg megvont bizalom,
mint váratlanul jelentkező kalciumhiány:
szilánkosra
tördeli
napjaimat.

A részegen írt üzenetek
és kettéharapott vodkás poharak
szilánkjai közt mesterséges égitestek:
egy kiismerhetetlen város fényei bolyonganak.
Lestrapált bérház méreget a túloldalról:
golyónyomok és műszaki betoldások himlőhelyei csúfítják,
oda kéne ma beszöknöm, ha marad elég bátorságom.
Három óra felé járhat, éjfél után.
Havazik.
Ilyenkor van csak igazán késő
szétküldeni az egyezményes vészjeleket.
Karácsony és Nagycsütörtök napjai vagyunk,
fényévnyi köztünk a távolság.
Hogy visszataláljak hozzád,
kevés minden űrtani ismeret...
Nem utazom tovább, leszálllok.
A Hold mindenholnan egyformán látszik.

Várok

Nem takarítom el a havat, hadd őrizze a lábnyomod.
Még sokáig látom az irányt, amit féltem követni.
Ugyan felírtam, hogy mikor mentél el,
de egy ideje a naptár lapjaival tüzelek.
Nem emlékszem, hogy szerettelek-e,
csak azt tudom, hogy hiányzol.
Kevés dolog ilyen biztos.
Felteszem a teát, megtöltöm az etetőt –
maradék madaraim kénytelenek elhinni,
hogy képes vagyok a gondoskodásra.
Rendszeresen látogat egy vörösbegy,
élénk mellénykéje, mint a hajad színe,
mielőtt miattam sötétre festetted volna.
Hibáink fázósan bújnak hozzánk,
a tél mégsem a gyász ideje,
a tél elfedi a részleteket.
Hiszen a hó nem takaró, a hó nem cukor.
Csak hideg, mértani kristályok tömege.
Elaludni benne a megúszás minősítette esete.
Várok. Tavasszal minden olvadni kezd.

Elhagyott isten elhagyott templománál

(a hajdani óbudai Mithrasz-templom romjainál)

Egykori fényisten, fénylesz-e még?
Lebegsz-e még a kövek fölött?
Hajdan Aquincum legnagyobb
temploma állott errefelé...

Ma csak koszos aluljáró van
itt, néhány csehó, kocsma s árus
– meg a sötétebb sarkok mélyén
alvó koldusok fetrengenek.

Jön-e még ide valaha fény?
Akár az új istentől, akár
még a régebbi oltáráról.
Vagy a sötétség tovább mélyül?

Áll, csak áll a néhány kődarab
(az oltár kövén Mithrasz fürtös
és sisakos kisfiúfeje),
s körülöttük ünnepet mímelnek.

Öreg béka ősszel

L. Szilvinek

Lapulok a mocsárban, mint egy letett
élő tányérrakna. Fújtok fáradtan,
néha még kuruttyolni is próbálok,
lányokat és társakat keresgélve...
Közben virgonc gyíkokskák ugrálnak itt,
körülottem, zavarván a nyugalmamat!

Lilásbarna bőrömön csak nőnek varras
keléseim, ciános lötyty szivárogo

belőlük váladékként, ha épp izzadok
– szívárgok, mint valami rossz méregtartály!

A mocsár a „hazám” állítólag vagy mi...
Megszoktam, már alig látok ki belőle
– főleg így, őszi esők után, mikor
tocsog a piszkos esővíztől a zsombék!...
Csak félig látszom ki a szürkén langyos,
békanyálasan zavaros, meghitten
poshadó, bűzlően kotús kanálisból.
(Még vartyogásom is alig hallatszik ki.)
S természetesen: nem fogok egyszerre
kint is, bent is szúnyogot vagy épp legyet
– ha fogok még egyáltalában valamit!...
(Lassan már csak saját zsíromból élek.)
Aszott béka várhat-é fényt vagy tavaszt még?
Vagy marad a totyogás sötét posványban?
Hajdan reméltem: tovaugrálok innét
egyszer!... Ma már tudom: végképp bent rekedtem.

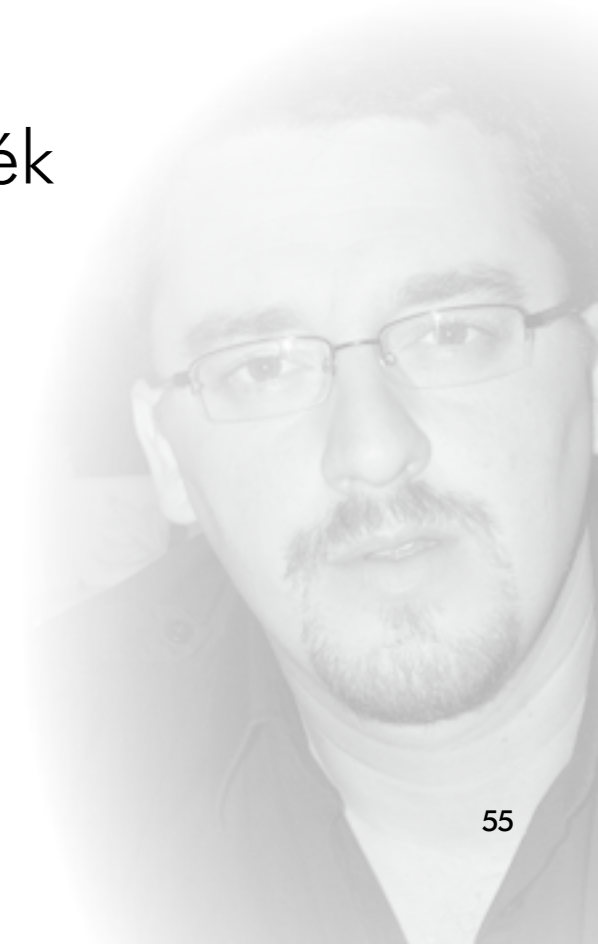

csak a hátát látom

szemében még tétovázik az éjszaka
a kocsma füstje még egy darabon követi
zsebében hosszasan kotorászik
majd bicikli nélkül indul tovább
egészen addig amíg oda nem ér
a kulcs már nem illik a zárba
a csikk tövig ég repedt ajkai közt
parázslík akár a szeme az elhagyatottságtól
még vár egy kicsit nem sokat
nem veszi észre hogy az ablakban állok
a függöny jól eltakar
s mire az ajtóhoz érek
már átbillen a láthatáron
utána futnék de anyám bent vár
s mi keresnivalóm van a lakatlan éjszakában
az utcasarkon apám csak egy elfordult angyal
akit mindig szemből süt a Nap
és én állandóan csak a hátát látom

legyen inkább főzelék

és megjön
túrhetetlenül lassan
de végül maga alá húzza a széket
a hideg abroszra könyököl
behatol a gőzölgő bőrök alá
ropog és bicsaklik a porhanyós test
semmi ellenállás
meg nem áll addig
amíg le nem szopogatja
a legutolsó ínakat is a csontról
a farát és a hátát szereti
villát kést soha nem használ
a körmeivel marja ki
az eldugott elérhetetlen darabokat
majd sörért nyúl
mindig pohárból soha nem üvegből

a bajuszára tapadt kövér habot
 alaposan lenyalogatja
 érdes nyelvével
 még körbejárja jó néhányszor
 az átfésületlen terepet
 maradék nélkül
 mindent megemészt
 rágyújt
 orrán száján
 ömlik a füst és a sörszag
 még egy kicsit ül és vár
 kipiheni az egésznapos kocsmajárást
 kiszámíthatatlanul feláll
 úgy megy el mellettünk
 mint egy villamos
 nyikorgó ajtónyitással
 és három utasával
 akik mi vagyunk
 robogunk egy soha nem látott
 állomás felé
 anyu
 tökfőzelék legyen a vacsora
 ja és szóda
 a következő állomáson
 hátha tovább maradunk

csülök

apám olyan volt
 mint egy angyal szépiája
 jelenléte akár az inda
 mindenholnan kiszívta
 a cseppfolyós nyugalmat
 anyám könnyeit is beleértve
 igen sokat sírt
 saját zárójelében
 ez meg csak
 cuppogtatta a csülköt
 és közben minket bámult
 persze csak a reklámok alatt
 mit is mondjak
 Isten ágyékában
 mindent el lehet követni
 aztán majdcsak
 lefolynak a csatornán
 az efféle angyalok

Paródiák

Farkas Árpád

Az árgyéli hóhullás költője, aki előre köszön a hóembereknek, és nyáron is Jézuskát vet hébe-hóba. Mint az orra bukottak hegedőse Európa ablakai alatt, elhúzta a Kiment a ház az ablakon gondolati nótáját a függönnyel együtt. A forradalom hajnalhasadásán látnia kellett, hogy lóttek a versnek, de ő állva maradt. A Háromszéket is állva szerkeszti, sörözéskor is inkább melléül.

Köteteiből: Nyárfahurok¹, Sztrájkoló hóhányók², Ajánlás magam transzszilvánkáknak³.
Jegyenekör(1971)¹, *Alagutak a hóban*(1979)², *Erdélyi asszonyok*(2002)³

Ó, árdéli

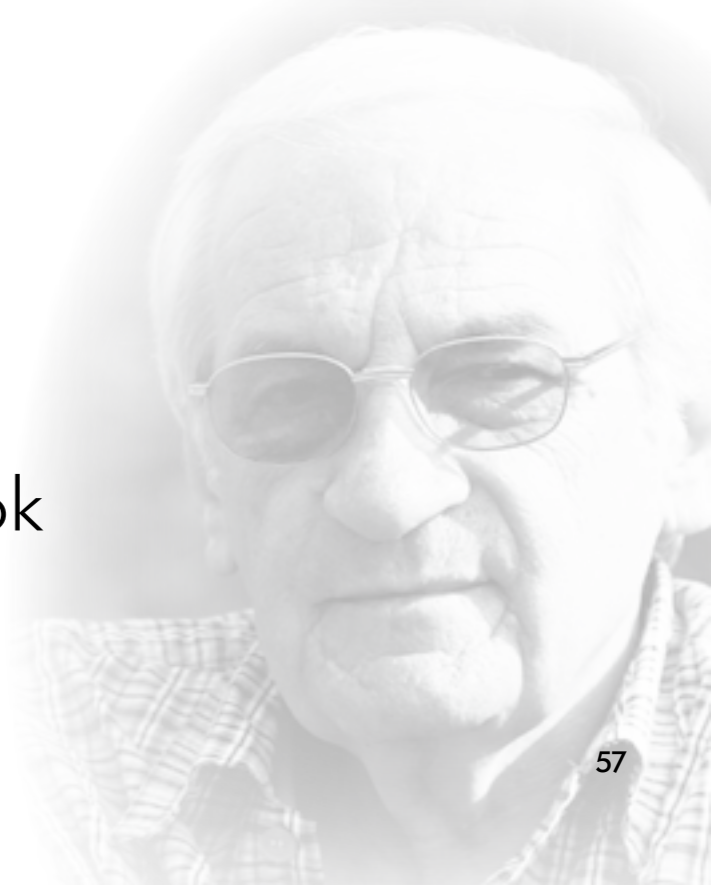
Ti jég karcolta férfiarok morca,
 a pofacsonton térkép ránca ráng,
 itt vérbe fagyva borzong zordon torka,
 s a holdszelet süvítő bumeráng,

merre barlang barnít, bélvég vége
 bokrosul bokrok marjuló tövén,
 bütykös ujjak, ne bambulj a kézre,
 szétmorzsolja golyódat mord gyökér,

horpadt domb bordája foszforeszkál,
 mordulva hördül porcra horda szél,
 jégfogsorát vacogtatva testál
 vad kocra horzsolt torkával a tél.

Csipogó csillagok

Csattog a szélben a csillagok érce,
 élezi csipogónk csikorgó idő,
 fiúk, ti volt csibék, lesztek a mérce,
 a csőrötök éle disznókat ölö,

poroszka utakon torozva
kötő alá ne bújjunk Indiáig,
faláska pálinkát borozva
Duromó előtt a térdre rogyásig,

tarajunk már lobban skarlátvörösben,
köles, a lenmag ne ülje begyetek,
kies szemétdomb csúcsaira röppen
a kakas, amely szárnyalni született,

tán még emlékeztek a csirkeházra,
kit érdekelne a tyúkszaros élet,
harsány kakaskürt egyszerre kirázza
a pihék közt lapuló képességet,

ahol a jövő nekünk kapirgálja
a szemek szemét, ne felejts tojózni
tarkón ragadva, amikor ódája
készzen a kényes ormon leguggolni,

tollazatunkból ki nem vetkőztet
csahos kutya- és macskaperlekedés,
a sok szárnyas még disznót is legyőzhet,
ez a kukorékunk, és nem is kevés,

a mi csőrünk az elevenbe vág ma,
amilyen nem volt baromfiudvaron,
az égre majd csipogó csillag-lárma
röppen, akár egy regiment luftballon,

ugye, kokas, be egyikőnk se tojik,
mert szapora a disznószaporulat,
nem fog röhögni rajtunk Durumó itt,
mint falu rosszát, kutya meg nem ugat.

Király László

Anyanyelvének ízlelőbimbóit szülőfalujából, a sóváradi sóhivatalból hozta magával, és azóta rendületlenül öntözi, locsolja világgraszoló örömeiben és bánatában. A fiatal nemzedék családon belül és kívül nem győz felnőni hozzá. Csak megy a sóhegyen kinyújtott kézzel a lepkék után azt hajtogatva, hogy „Ecca mel!”. Ha versírás közben rákönyököl a Csomolungma sarkára, összekoccannak a világ poharai, és megbillen az évezred sótartóstul. Köteteiből: Puszkaporos dáridó¹, Pattogó rigmus², Koccintsunk csak³.

Vadásztánc(1967)¹, *A költő égő asztala*(1986)², *A Csomolungma-bár*(2001)³

Tányocska, galambocskám

Írta: Nyezna Nyeznaškovics

Tányocska, mikor láttalak a menzán,
tűzcsóvás csókokat fújdogált a nap
a csajkádra, a lében megállt kanalad,
te vagy azóta örök Seheredzám,

nem tett túl dudádon egy csúcs se Urálon,
hajad Volgája, a Volga hajája
szőkén hömpölygött a hidak alája,
ahol utolért gyakorta az álom,

mikor farkas szőrű éjeken által
űztek minket, mint bolháknak seregét,
kik álmainkat körmükön nyomták szét,
s te mellemre fagytaal zúzmarás szájjal

harsogva versem a ködön keresztül
a visszhangtalan szörnyű éjszakába,
mint tank lövell süket Szibériába,
s egymást hernyótalpunk tapizta veszettül,

őrült gomolygásban a sztálini vodka
amerre népet választott magának,
nem jut babér ott Pablo Nerudának,
vad ifjú zseninek kiszárad torka,

de ujjad hős bizsergetésére
leolvadt rólam a nadrág, a kabát,
s végre meghúzhattam az üveg nyakát
az ötágú ármányok vesztére.

Láttalak a menzán Tomszkban, Irkutszkban,
hajad is alig, dárágoj Szmirnova,
fényes szuronyom kicsorbult, ó, hova
fagyhatnánk ebben a mai cirkuszban?

Nagymosás

Még ennyi rongyot a világon
nem látott senki egy rakáson,
a mosógép fonott kalácsba
tekeri, löki, mélybe rántja
gazdástul, lám, már fuldokolva
merül alá sötét pokolba,
majd felleget is elkapdosva
dobálja feljebb, nyúzza, mossa,
hol tótágasban Rózszi, Trézi
fonákjáról az eget nézi,
szennyesbe gyűrve évszázadok
öklendezik a szutykos habot,
telek- s nyaraknak boldog őse,
a rokona vagy ismerőse
a rongyhegyeken hanyatt-homlok
keringőznek, mint a bolondok,
hol egy barát, hol egy ellenség,
a szennyesére nincsen mentség,
piszkos bandája, mindjárt hányok
mosóport pár lapáttal rátok,
Duna, Szamos már kiszikkadna,
Ágnes asszony is kinyiffanna
pár perc alatt itt, nemhogy évek
fehér hajához kellenének,
forog, akár a malomkerék,
felfalja a mocskot a derék,
magam is benne nyakig..
s lettem hófehér, takaros.

Kenéz Ferenc

Nagyszalontáról indul kiforrt költőként eperpálinkával és egy darab mangalicaszalonnával. Egy azóta elkallódott színházi távcsővel felmérte, hogy érdemes-e az álmok utcáján végigmenni, de sajnos rosszul. A szülőföld- s egyéb kultuszok idején ellenverseket írt, ezért Szalonta és környéke messzire kiutalta. Előre látomásos verséptéményei szabadlábbon védekeznek az utólag hozzáírt magyarázatokkal.

Köteteiből: Homokos bagácsi¹, Fejemre landolok², Égi szexepil³

Homok a bőröndben(1972)¹ *Vigyázzállásból fejállásba*(1978)² *Angyalszőr*(2004)³

Patyolat utcában

Én szinte óvodás, te szinte óvodás,
letértünk a kijelölt nagyútról,
Patyolat utcában tócsák és sártenger,
előbb az uzsonnát megeszegettük,
alig csúszott le a szorongó falat,
és felszálltunk, mint pitypangok az égbe
tetőtől talpig anyaszült meztelen,
pucér fenekünk nézte a nagyszünet,
a bagózó trafikos néni, messzelátóval
a KISZ-bizottság első titkára,
a Munkás-Paraszt Szövetség plakátja,
és megbámult Gagarin elvtárs is
az úrben, ahol nyitva minden ablak,
míg befüggönyöztük jóságos felhőkkel,
a napot és a holdat habos fodrai közt
valahogy sikerült összeteregetni,
s patyolat lepedőn kivérzett csillagod.

Száműzetve

Ültünk tehát szép körben az asztal körül odafenn
egy torony gombján egyensúlyozva a múlt, jelen
és a jövő között, lábunk alatt fű nőtt, zöld kertek,

mikor megszólaltak a harangok, már szinte
elrepültünk, oly súlytalan volt testünk, lelkünk,
a fűbe fogózkodtunk nagyokat nevetve

a földhöz ragadt álmokon itt fenn a magasban,
a mi külön kis bearanyozott földünkön, ahol
nem nyugodott le a nap, és nem aludt el senki,

úgy is olyan rövid az élet, minek átaludni felét,
nagyokat kortyoltunk a levegőből habzó éggel
a tetején, megrészegettünk a csillagok közelétől,

amelyek ott bugyborékolnak az orrunk előtt,
mikor valaki rávizelt egy fűszálra, amitől
a többi is kiszáradt az utolsó szálig,

megrítkult körül a levegő, akkor már mindenki
aggódni kezdett fennkölt magasságunkért, pedig
nem is azzal volt baj, egyik, másik közülünk

rendhagyó módon mély álomba zuhant, végül
egybehangzó horkolásunktól nem hallatszottak
a harangok sem már, eltűnt a toronygomb,

rémülten vettük észre, hogy egy félholdon
csücsülünk nyakig holdporosan, szem víz
és levegő nélkül, kicserélték alattunk a földet

holdra, ahol hatszor könnyebbek lettünk volna,
de mi nem a NASA-úrprogrammal kerültünk fel,
így sürgősen rá kellett ébredni a valóságra, mert

különben még most is egy üres sörösüvegekkel
teli asztal alatt húznánk mindannyian a lóbort.

„...emlékezem mindenre és mindenkire”

Beszélgetés Kiss Annával

Sokoldalú, a költészet határait egyéni módon tágító, különböző műfajokba is elkalandozó, epikus és dramatikusságokat is mutató lírája forrásvidéke gyermekkorának archaikus, népi és természetközeli világa, amikor az ember és természet kapcsolata még szervezettebb volt, mint ma. Tulajdonképpen hol is volt ez a gyermekkori világ, Gyula, Zsadány, Orosháza és Debrecen milyen kötődéseket, kapcsolódási pontokat jelezhetnek az ifjúkori élmények és a későbbi költészete között?

Ha az ember szerencsés, akkor van egy faluja, van egy kisvárosa, van egy nagyvárosa, van egy hazája és van egy világa. Én szerencsés vagyok, nekem mindez megadatott. Jórészt meghívásokkal, de bejártam a fél világot kívül is, belül is, és próbáltam egyeztetni a kettőt. Kiskorom főleg Gyulához kötődik. A Bethlen utca és a Szent László utca találkozásánál volt egy sarokház, az anyai nagyszüleim háza. Én a kórházban születtem, de máris hazaadtak, mert valami fertőzést kaptam, s úgy gondolták, hogy nekem már végem. Aztán akadt egy orvos, és mégis megmaradtam. Ez kezdetnek már elég jó, de Gyulát mégsem ezért szeretem, hanem mert nyugodt és kulturált, itt soha nem volt ellenségeskedés a különböző népek között, mi mind gyulaiak voltunk. Pestre kerülve láttam, hogy ez nincs mindenhol így. Debrecenben Gyulához hasonló volt a helyzet, ahová valamivel a háború előtt költöztünk nagymamámmal a rokonai közelébe, és szerencsére kertből, kertbe. Nyakamba csengőt kellett kötnie, olyan elkallódós gyerek voltam, és a Nagyerdő nagyon nagy erdő. Nyakamban a kötelező csengővel, mint egy madárka császarkáltam benne, még elsős koromban is, amikor már a nyulasi iskolába jártam. Gyula a kertjeivel, az ismerősök tanyáival, a mesélésekkel, az itteni jellegzetes életmóddal hagyott bennem mély nyomot. Szüleim, apai nagyszüleim akkor már a közeli Zsadányban éltek. (Egyébként, mi így együtt, debreceniek, gyulaiak, jászáságiak, kunságiak, morvaországiak vagyunk.) Debrecenbe, hét éves koromban jött értem apám. Akkor került haza hadifogságból és rántotta össze a családot maga köré Zsadányban, nyolcadikos koromig már ott éltem velük. Az akkori sajátos

rendelkezések miatt gimnáziumba Debrecenbe nem, csak Orosházára mehettem. Nem baj, ennek is örülök, nagyon fontos élményeket szereztem a kollégiumban, és kiváló tanárim, nevelőim voltak. De vissza még Zsadányhoz! Ez a környék a Sárrét alja. Járt hozzánk egy öregember, akit én mesélő embernek, illetve Borbolya bá'-nak nevezek a gyerekkönyveimben, a becsületes neve Szilágyi Sándor, jegyezzük meg, érdemes arra, hogy megőrökötsük az emlékét. Ridegpásztor volt. Az első világháború után hazajött, és kiderült, hogy nincs ridegpásztorság, kiment alóla, mint mások alól később a föld. Vannak ilyen nagy megzuhanások az életünkben. Ettől kezdve szinte koldulva járt házról házra, hozzánk ebédelni, máshoz aludni különböző istállóba, szinte a családhoz tartozott. Gyönyörűen mesélt, és nagyon érdekes dolgokat. És voltak a gyermekjátékok a szünetekben: Mély kútba tekinték, aranyszálat szakajték, benne látom testvércémet, bíborba', bársonyba', gyöngyös koszorúba'. Tessék ennél szebbet, titokzatosabbat, vagy

mélyebb értelműt írni! Egy éve sikerült megfejtenem, hogy miből lett. Gyerekkoromban nem érdekelt, mert a gyerekek tág a világa, megelégszik azzal, hogy játssza, énekl, éli. Ezeket vittem én magammal mindenfelé, és egyszer csak ráláttam az egészre, hogy kicsoda kincsek. Amiért hálás vagyok, még a sarki kutyának is, mindenkinek. Közösséghez szokni, egy közösség mozdulásait megtapasztalni, jót, rosszat! De engem a vers érdekelt. Zsádányban Szabó Mihály tanár úr kezembe adta az Arany-balladákat, József Attila, Ady verseit. Hát így is lehet írni! Úgy felzaklatott ez a három könyv, hogy költővé tett, és végérvényesen.

Középiskola Orosházán, orvostudományi tanulmányok Debrecenben, Szegeden tanárképző főiskola, majd tanítások, nevelőtanárság a Hortobágyon, tanárság Pesten – publikálás a hatvanas évektől. 1969-ben a Költők egymás közt című antológiában Nagy László mutatta be. Milyen volt ez a hatvanas évek végi irodalmi élet, az abban való pályakezdet, mit jelentett Nagy László segítő keze, közelsége? Nem a Genetivus című kötetében később publikált leveleire, inkább a kapcsolat irodalmi, szakmai részére kérdezek rá, hogy milyen hatással volt Önre Nagy László, a költő?

Ez a kapcsolat valahol Latinovits Zoltánnal kezdődik. Debreceni színész korukban egy albrétben laktak a férjemmel. Később Pesten is mindenféle színészek jártak hozzánk, illetve a férjem szüleihez, ahol laktunk, így Latinovits is. Olvasta a munkáimat, és kérdezte, hogy havá fordulok ezekkel? Sehová, mondtam, vagy írok, vagy kiadásért kilincselek, szerintem nem fér össze a kettő. Erre hóna alá kapta az egész paksamétát, azzal, hogy majd ő segít, és szó szerint házalni kezdett vele. Elment Vácihoz, Nagy Lászlóhoz, Somlyó Györgyhöz. Somlyó vonakodott, hogy a szerkesztőségekben őt vagy szeretik, vagy nem, és nem akarja elrontani az indulásomat. Váci Mihály elfogadott néhányat közlésre. Nagy László azt mondta, ha nő lenne, így írna, s üzenté, hogy hívjam föl. Zoltán viszont ezt az üzenetet elfelejtette átadni, csak örült, hogy elintézte a dolgomat. Aztán valamikor, évekkel később, bementem az ÉS-be, ott ült Nagy László. Szinte köszönés helyett kérdezte, hogy: Hát maga hol volt eddig? Én mindig is tiszteltem azt a férfiembert, aki valóban az, aki kiáll magáért, kiáll a szaváért, akinek van tartása. Minden ember egyszemélyes hatalom, a nő is, a férfi is, csak másként. Nagy László az volt, akiből sugárzott, hogy ki is ő. Nem beszélve a verseiről, amiket én azelőtt is olvastam és szerettem. Az Ön Fenti kérdésére is ő adta a pontosabb választ. Akkor Latinovits Zoltánnak.

Kiss Anna költészetében az ún. felnőtt és gyermekversek szinte kezdettől egymás mellett és mintha csak egymással is összefüggésben születnének. A hetvenes években sorakozó, felnőtteknek szóló kötetek után már az évtized végétől három gyermekverskötete is megjelent, először 1978-ban A holdnak háza van címmel. Valahol olvastam egy későbbi megnyilatkozását, amelyben azt állítja, ugyanazt írja a gyermekeknek, mint a felnőtteknek, de óvatosabban. Hogyan is kellene ezt értenünk?

Tanár koromból tudom, hogy a gyerek nem kicsi felnőtt, nem hittem, hogy amennyivel kisebb, annyival hülyébb. Arról van szó, hogy előttem van egy ember, aki megért, és én is őt, ha képes vagyok odafigyelni rá. A gyermek mindent megért, s amit nem, megsejt, kevesebbet tud, mint a felnőtt, mert amiről valakinek nincs tapasztalata, azt nem tudhatja. Abba én nem vonhatom be őt, mert nem segítem, csak összezavarom. A gyermek látószögét, az ő horizontját mindig igyekeztem figyelembe venni. Néha nehéz verseket írtam pedig nekik is, de sose mondták, hogy nem értik. Például *Gyermek*: „Talán az ég fölöttem, talán a föld alattam, Nagy, idegen madárnak tollával játszadoztam”; *Vén*: Talán a víz alattam, talán a szél fölöttem, / Nagy, idegen madárnak kiáltásába veszttem”. A sors-madár. Ahogy a gyermek a bölcsőjében hallja, s a földet, mert döng a föld a bölcső alatt is, és látja az eget is, és ámul. A vén pedig rálép a vízre, és csak a szél fölöttem! Mind bizonytalanból, bizonytalanba jutunk, az ember valahogy elvész a sorsában vén korában, de csak ennek a megrendítő szépsége fogható a kezdetéhez. A gyerekek ezt fölfogják, mert szeretik a nagyszüleit, odafigyelnek rájuk, értik egymást, hisz azok maguk is voltak gyerekek.

Az archaikus idők mítoszai, az aranykori, a mitológus idők tanulságai, fogalom- és képkinccse, a kultikus természeti tájak, tárgyak az archetipikus jelenségek, miért vonzák Önt annyira, s miért próbál azokból, azokat felhasználva, azok mintájára új, egyéni, eredeti mitológus világozat teremtetni?

Köztudott, hogy az ember, mint olyan, egyszerűen nem változik. Mindig ugyanaz marad, ugyanazok a nyavalyái, a komiszságai a jóságai az áldozatai is, minden. Körülöttünk változik a világ, de mi nem változunk. Ez baj is, meg jó is. Valahogy ki vagyunk egyenlítőre történelemben. Ha összevetnénk például a rendszerváltozás utáni évek tanulságait a török kiverése utáni évekével, igen érdekes felismerésekre juthatnánk. Én kénytelen voltam rá, mert írtam egy Balassi-drámát, és rá kellett döbennem. Hogy a történelem is, mint egy nagy fene kerék, forog velünk, s ha személy szerint el is jutunk valahonnan valahová, az emberiség összességében mindig ugyanoda ér vissza. Ez is baj is, meg jó is. Az ember már ilyen: felemás, génhibás majom. Hát hogy bízhatnánk egyedül benne?

S amikor írnia kell, mert belülről valami vulkanikus erővel kifelé tör, akkor írni muszáj. Aki munkára nem fogja, azt az ilyen erő szétrombolná. Tudjuk. De másféle alkattal sem könnyebb. A gyávák rosszul járnak a művészettel, ide nagy bátorság kell. S hátra van még a befogadás esetlegessége. Cérnaszálon kelní át a szakadék fölött! Az egészben mégis az a szép, hogy minden emberben benne van minden őse, ahogy József Attila is írja. Tehát, emlékezem mindenre és mindenkire. Azok a dolgok, amik nem változnak bennünk, amikből a bajaink és a boldogságaink fakadnak újra s újra, azok archetipikus dolgok. Tehát, ha azt

Kiss Anna dedikál a gyulai Mogyoróssy János Városi Könyvtárban

kérdem, hogy ki vagyok én, és kik vagyunk mi, akkor a lehető legtávolabbra kell visszataláljak. Hol már ha egy indiánnal beszéllek, semmi gondom nincs, megértjük egymást, pedig ő indiánul, én magyarul beszélem az angolt, s néha mindketten igen gyászosan. Amiről ott beszélünk, az tapasztalaton alapuló, emberi, mély tudás, de nem tudomány. Nem biztos, hogy egy anyanyelvemen beszélő tudós professzorról is így megértenénk egymást olyan dolgokról, amit nem mi uralunk, az ural minket. Az írással is így van: nem én vagyok a gazda, hanem, ami verssé akar lenni. Ahogy a becsületem is gazdám, és még nagyon sok minden. Nem tehetek ellene semmit, ha tennék, rosszul járnék. Ezért érdekel engem, ami bennünk mélyen belül van, mert azok vagyunk valójában, a többi az már...

Az emberi sors állandóságát, a létezés nembeli élményét, élményeit kereső, kifejező költészete számos afrikai, ázsiai, északi, kanadai, izlandi, finnugor mitológus (és talán valóságos) történettel, motívummal, szimbólummal és emberrel, közösséggel dolgozik – a legutóbbi kötetéből is jól láthatóan. Milyen további világnézeti és életrajzi magyarázatai lehetnek az idegen kultúrák iránti vonzódásának, és azok ilyen erőteljes jelenlétének a lírájában?

Van egy külső világom is. Olyan, amilyen. Beleszülettem. De nyitott szemmel jártam mindig, sok van, amivel nem tudok vagy nem akarok azonosulni. Önmagammal viszont jó lenne. Legrégibbi magunkról leginkább idegenektől, netán ellenségeinktől maradt fenn valami. Latinbetűs, írott történelmünk meg csak

a jéghegy csúcsa. Ezért például bizonyos más népek hagyományai, életmódja, régészete, nyelve is érdekel, nemcsak a miénk. És amennyire ez lehetséges, próbálok megmaradni annak, aminek születtem, természeti lénynek. De aki késsel-villával eszik, képtárba jár, olvas, verset ír, Bartókot hallgat. És helytáll.

Az elmúlt években a Kortárs Kiadónál három olyan kötete is megjelent (Az éden íze, 2006; Az úrnő ezüst ujjai, 2008; Szélörvények vonulnak, 2010), amely jórészt ennek a világnak a lenyomata, ráadásul egymással is kapcsolatot tartanak, trilógiának tűnnek és egy nagyszabású „családregényt” körvonalaznak, a „nagy hun-avar-türk síkságon” a Viálok és Dáriak történetét s az ismeretlen nomád magyar múlt alakjait megelevenítve. Jól rákórom-e össze a három kötet elemét, s ha igen, akkor milyen alkotói szándék vezérelte a trilógia megírásakor, mit szeretett volna felmutatni, esetleg bizonyítani?

Nem túl bonyolult dolgokat. Ezekből néhány: Hogy mindig zavarosak az idők, és mindig lesznek szent dolgok, s ezek nagyjából ugyanazok. Hogy életünkbe átér mások élete, s már elkezdődik másoké. Ahogy a fent említett, egybe tartozó könyveket is átszövik áthallások. Hogy vannak dolgok, amik mintha nem volnának, mégis befolyásolnak minket.

A hármaskönyv sorrendje viszont nem időrendi. Mert az elsőt, Az úrnő ezüst ujjai címűt nem írhatta meg az, aki a második, Az éden íze című, és a harmadik, a Szélörvények vonulnak című könyv előképeit írta (Az idő, Az esély, A jelenlét). Előbb meg kellett

vénülnöm, s meg kellett változzon minden. Mondjuk, hogy szabadon lehessen jönni-menni a világban, és ameddig szükséges, bárhol ottmaradni.

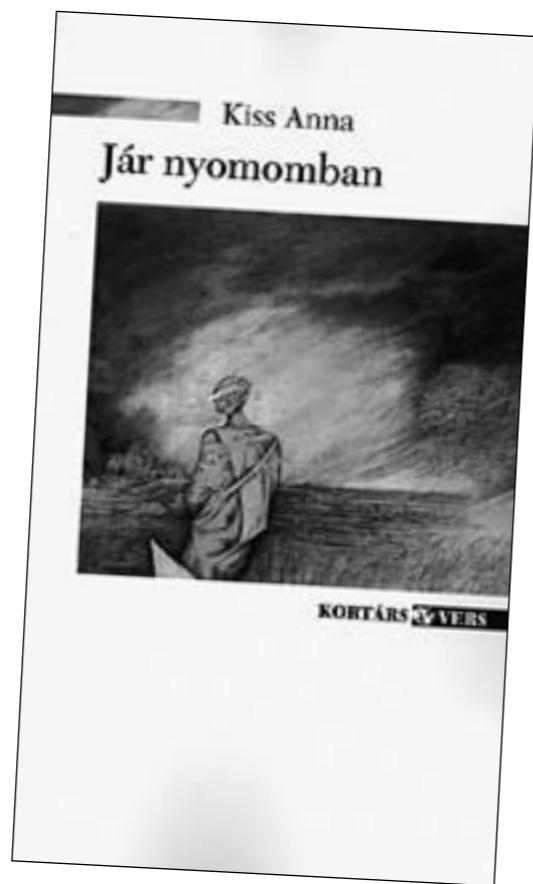
Gyakran verseli meg az őselemek s a hozzájuk kapcsolódó természeti jelenségek mozdulásait, víz, szél, föld, tűz, felhők. Hold stb. régóta fontos szereplői költészetének, s leginkább talán a szél. A tavalyi kötetében (Szélörvények vonulnak) még a címben is hangsúlyozza, mint ahogy a legújabb kötete első versének címében is: Kert, örök szélben. Miért kötődik annyira a szélhez, miért olyan kiemelt, szimbolikus erejű motívuma a költészetének?

A kőtől a versben minden elnehezül. A víztől bizonytalan lesz. A szél maga a szabadság. Ha átjárja a verset, az is lebegni fog. Ha hagyom, hogy a szél természetéhez hasonló természetű legyen, úgy fog megérinteni, mint a szél. Könnyedén. A kő a versből is üt. De ezek csak a legegyszerűbb vonatkozások, egy nagyon bonyolult szakmából.

Tény, hogy szeretek kevés szóval, alig elmoccanó kérésekkel hatni, néha a végsőkig elmegyek, az efféle *üres verseknek* hívom. De csak annyira üresek, amennyire, mondjuk, a szél anyagtalan. A költő egyszemélyes műhely, sőt laboratórium, sőt anyanyelv. A sarki kutyának is köszönhetően. (Hogy következetes legyenek.)

Mért kötődöm a szélhez? Nem tudom. Valaha szárnnyaim lehettek. Levegő jegyben születtem.

Az ideai könyvhétre szintén a Kortásnál megjelent kötete (Jár nyomomban) megidézi, újra játékba hozza mindazt, amiről eddig beszéltünk, de másképp, darabosabban, más versformákban például, mint az előző kötetek hosszúversei. Jóllehet esszéket, tanulmányokat sűrít, lényegít át versekké (ahogy a kötet szerkesztője, Ács Margit írja a hátsó borítón), de időnként akár csak 1-2-3 sorban. Szintén Ács Margit mondja a kötetről, épp nálunk, a Bárkaonline-on adott interjújában, hogy szenzációsnak tartja ezt a vállalkozást: „ez egy versben megírt esszéket, a magyarság kultúrájának legősibb rétegeiben kutakodik, ott, ahol az indiánoktól az izlandi vikingekig összeérnek a szálak”. Mintha fragmentumszerűen, de életmű összefoglaló igénnyel építkezne a kötet... Úgy lehet. Egyfajta háttere annak, amit valaha írtam. Könyv azoknak, akik mindig is sajátjuknak érezték a világomat, és azoknak, akik nem. Rajtam ne múljon.

A Költészet című verse így hangzik: „Verset írsz. Ablakot kell / nyitni rajta. Mert még / azt hinnék, bolond vagy.” Van a kötetben egy vissza-visszatérő cím (S feljön a vihar) alatta más-más tartalmú sorokkal, sorral, utoljára például ezzel: „mert nincs, ki értse”. Ezek a címek, s az alattuk lévő sorok, valamiféle kapcsolóelemként, összerendező motívumként, kohéziós erőként is működnek a kötetben, mégis arra kérem befejezésül, nyisson ablakot erre a vissza-visszatérő címmel!

Ez a könyv nagy időn kísér meg átlátni. Legfeljebb talán az, hogy valami folyton eljut oda, hogy eltűnjön a világból. Hogy legyen, „ki értse”, megfejtésül is rejtvényt ajánlok, jobb híján saját gyermekversemet: „A violában mag van, / és viola a magban, / a violában mag van...”

Kiss Anna birodalma

1. Idő és poézis

Az európai kultúrában nagyjából a reneszánsz korszakától bontakozik ki az a történelemre visszatéknő attitűd, amiben megjelenik az elmúlt világok rekonstrukciójának a fogalma. A rekonstrukció a szóbeli (vagy írott) hagyományfeltárás és a művészi utánzás mellett igazából a 20–21. században – előbb a fényképezőgép, a mozgófilm, majd a számítógépek felfedezésével és tökéletesítésével – lendül meg igazán. Ezek segítségével a tudomány szakemberei több-kevesebb pontossággal rekonstruálhatják immár – például a romantika történelmi regényei, illetve a 20. század kosztümös történelmi filmjei után – akár az ókor nagyvárosait, nagy csatáit, öltözeteit, különböző kulturális emlékeit. Egyre több hiteles tárgyi-szellemi emléket is be lehet építeni a rekonstrukcióba. A 20–21. század egyre többet tud az ember korai szakaszairól. A gondolkodása és a kultúrája kialakulásáról, a csontozatáról, sőt rekonstruáltak már a Neander-völgyi ember beszédét is. Az antropológiai kutatások fejlődése révén a 3. évezred első évtizedére a Neander-völgyi ember és a mai ember ősei DNS-einek összehasonlítására is sor kerülhetett.

Az is bizonyos viszont, hogy az archaikus embernek nemcsak génjei, hanem mentális meghatározói is voltak. A tárgyi leletek erről már meggyőzően tanúskodnak, de ehhez a lélekhez hozzáférni jóval nehezebb, mint a génekhez. Hogyan is lehetne újraserkeszteni a lelki működést egy írásbeliséggel nem rendelkező korból? Hogyan lehet megismerni az érzelmeket vagy a hitet, az emberi gondolkodás elemi tényezőit? Ennek is alakult ki ugyan módszere: a primitív népek mítoszai, azok analógiái, a tárgyakból kikövetkeztethető műveltség és hitvilág segítségével történő újraépítés, ám a tudományos ismeretek mellett a működés rekonstruálásához az adatokból, az archaikus tárgyi hagyatékból elvonatkoztató kreatív alkotásra is érzékelhető szükség van. Amely ahhoz a rekonstrukcióhoz hasonlítható, ahogyan csonttörédek alapján egy szakértő szobrászművész megformál egy őskori emberi arcot.

Kiss Anna költészete a maga legbelső rétegében erre az újraalkotásra tesz kísérletet. Míg más, 20–21. századi kortársai a jelen irányában és látószögéből írják át, alkalmazzák, integrálják a folklór és az ennél korábbi kulturális hagyatékok jeleit, Kiss Anna magát az „eredeti” költői pozíciót keresi fel és modulálja, amikor az archaikumra és a folklórra néz. Visszahelyezi ezt a státuszt a „láthatatlan” múlt, de a mégis (mind fiziológiai, mind pszichológiai módon) velünk élő „hátrahagyott” birodalom tetszőleges tér- és időpontjára, és ott „alkotta” vele művet. Jóllehet, ez a súlypont-áthelyezés virtuális természetű, és „csak” egy költői szerepformálás kifejeződése, hisz nyelvben-látásban az archaikus személyiségbe íródva visszavonhatatlanul ott él, vele él már a 20–21. századi ember, pontosabban (s Kiss Annára jellemzőbben) ember-ikertestvér is. Ez a pozícióváltás, mivel legfőbb vonásaiban leválasztja a jelen társadalmát és történelmét a szerző világáról, ugyanakkor óriási szabadságot és lehetőséget biztosít számára a múlt kreatív újraalkotására. Ennek egyik legfontosabb eredménye így a korabeli lélek és világlátás rekonstruálása, ami a maga alapvonásaiban az imént említett biológiai-antropológiai felfedezésekkel párhuzamos. Amire korábban csak a tárgyak és a kezdetleges hiedelmek tárgyi emlékei révén, illetve a folklórból és a népköltészetből lehetett következtetni, azt Kiss Anna a pszichés működés teljességéért hozza át a 20–21. századba. Ezért az eljárásért és költői pozíció-áthelyezésért a szerző ugyanakkor árat is fizet: az adott jelen, az ő történelmi jelene többnyire csak allegóriákon, univerzális helyzeteken, elemi civilizációs modelleken keresztül kap kifejezést versvilágában.

Kiss Anna egy benépesített, különböző folklór- és archaikus forrásokból összeállított, egységes térré épített, stilizált, pszeudo-archaikus-folklorikus világot hoz létre, amelynek elemeiben rengeteg a hiteles forráselem, az elsődleges archaikus és folklóremlék. Az ő forrástere – pályamenetének időrendjében – először a magyar és az európai, középkori falu, s részben (később) a város, majd a régi finnugor világ és újabban Ázsia és Amerika archaikus emléktartományai.

Természetesen Kiss Anna birodalmának a díszletei, a környezete sem más, mint amit a főszereplő (a múlt tartományaiba visszahelyezkedő mai szerző) karaktere magából kisugároz és megenged. Először a falu világa telik meg mágiával és mítosszal, majd a *Feketeügyűrű* kötetétől „képzeltvilágában megjelent a város, nevezetesen a meséket, babonákat rejtő középkori város”. A *Disputa* című alkotásban például egy reneszánszba nőző középkori várost rekonstruál, felépíti annak díszleteit, sőt elnevezi utcáit, lépcsőit, fogadóit. (Kakk-lépcső, Fogadó a selyembogárhoz, Zsizsik utca, A Hat Cézif Irodája, Templomocská). Később ezekre épül rá Ázsia és Amerika mélyfolklorral izzó tartományainak üzenetsora.

Ennek az archaikus-folklorikus birodalomnak, amit ő egyszerre feltár és benépesít, sajátos belső kronológiai szerkezete, belső „története” és térbeli kiterjedése van. A kronológiáját a mágikus mítoszteremtő korok, a nomadizálás időszaka, az európai középkor, illetve az újabb kor erős folklor tudatot őrző időszakaszai és ezek tudattöredékei adják. A költő birodalmának limesei térben Európán kívül elsősorban a finnugor népek életterére, Ázsiába terjednek ki. Amerika etnográfiai régióinak meghódítása a szerző újabb években írott költészetének sajátja. Hogy ezt a világot minél hitelesebben és lélektanilag is „igazol-tan” megragadja, Kiss Anna folyamatosan történelmi arckokat ölt magára, és távolban gyökerező archaikus-folklorikus szerepeket teremt. Ő maga lesz az archaikus vagy nomád krónikás, az énekmondó, a bájoló, a sámán, a táltos, a világgalkító hős, a démon, a vajákos, a boszorkány, a mitikus hős, a kultúrhérosz, a mágikus praktikák tudója, a bűvölések és a hasonló titkos erők hálózatában élő szegény ember, a garabonciás vagy a mágikus ihletű állatfigura. S ugyanezeket a szereplőket mint második és harmadik személyeket is megteremti részben epikus, részben drámai vonásokkal átítatott „költői” műfajaiban. A szerzőnek mindig személyes, egyszerre korszerű és az adott korbeli hitelességű jelenléte van az alkotásokban. Azokat meghatározóan sugározzák át, szabályozzák az ő képzeletének, léttudatának cselekvései. A Kiss Anna-i figurális vagy gondolati erő a maga teremtette vagy újratemtette szereplőkkel együtt énekel, alkot, írja le és értelmezi a valós vagy lehetséges múlt idő, az időben hátrafelé kitért világot.

A népi hiedelmek, szokások, babonák, rituális események szépirodalmi fölemelésében Kiss Anna legfontosabb elődei (időrend szerint és tájékozódása irányára is rámutatva) Bornemisza Péter, Arany János, Ady (*Özvegy legények tánca, Lelkek a pányván*), Sinka István népi-mágikus szemléletű versei (*Látták lúd képében szállni, Anyóka kecskén lovagolt*), Erdélyi József (*Miorita*), József Attila (*Regös ének, A hetedik*), Weöres Sándor (például a *Rongyszőnyeg* ciklus) valamint meseírók, közöttük Benedek Elek és Illyés Gyula

la voltak. A finnugor orientációkban ő nem Vikár Bélától és a *Kalevala* instrukcióiból, hanem kiváltképpen Képes Géza és mások, kis finnugor népek kultikus és népi szövegeit magyarra ültető fordításaiából, Gulyás Pál elméletéből (*Ut a Kalevalához*) és Kormos István műveiből, valamint Nagy László és részben Juhász Ferenc munkáiból, azaz szinte a teljes magyar irodalom folklor felkaroló ágának ösztönzéseiből merített. Őnala nem a *Kalevala* áll a finnugor poétikai glóbusz középpontjában, mint sokaknál elődei sorában és a korosztályában is, hanem jóval inkább a kisebb finnugor népek archaikus folklorja.

Az egyetemesebb, a Kárpát-medencén és a finnugor világon kívüli archaikumra is nyitott orientációiban Rákos Sándor nevezhető meg legfontosabb elődei között (*Táncol a hullámsapkás tenger*). A folklor kreatív asszimilálására irányuló stilizációs bátorságában pedig leginkább Weöres Sándor dramaturgiájában (*Holdbeli csónakos*) találhatott előzményre, s mások, különösen népi figurákat szerepeltető dramatikusan szerkeztetű verseiben (Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István lírát, epikát és drámát vegyítő műveiben). A titkos erők, a praktikák világára figyelő költészetének Arany és Sinka mellett Nagy László versei közvetíthettek erős inspirációkat (*Bagolyasszonyka, Szépasszonyok mondókái Gabrielre*). A világirodalomból azok a történelmi (vagy történelmi réteget is tartalmazó) regények is felvonultathatók ösztönző rokonosága holdudvarában, amelyek kulturális antropológiai ígérennyel nézik egy-egy nép vagy az egész emberiség sorsát (*Miguel Asturias, Csingiz Ajmatov, García Márquez* prózája). A műköltészetben, a műfordításokon és a prózai szépirodalmon, továbbá a gyermekkorában megismert és átélte folklorformákon kívül maguk a láthatóan kivételes mélységgel áttanulmányozott népköltészeti és folklorgyűjtemények, és az ezeket értelmező szakkönyvek, tehát az olvasott folklor és tudománya is erőteljes hatást gyakorolt Kiss Anna költészetére. Ez a másodlagos antropológiai jeltár folyamatosan és erős jelenléttel tapintható ki alkotásaiban.

Kiss Anna etnográfiai és antropológiai értelemben is nagyon sokat tud erről a világról. Egész életművén áttűnik a tájékozódó lírikus mellett a tudós kutató lázas érdeklődése is a múlt e szakaszai, emlékei és emléktöredékei iránt. Műveiben gazdagon jelennek meg a múlt tárgyai, hiedelmek, világképi vonásai, tipikus betegségei, praktikái. A nyelvben, a képalkotásban az erre a témakörre vonatkozó tudományos-szakmai munkák tapasztalata együtt szólal meg a Kiss Anna lírája előtt mindezt a tartományt úttörően felkaroló, a szerző munkásságát megelőző szépirodalom tanulságaival és üzeneteivel. A költő mindenekelőtt kiválóan ismeri a teljes magyar folklor szövegvilágát, beleértve a rítusokat és a hozzájuk kapcsolódó, csak azokkal élő szövegeket is. A siratókat, ráolvasásokat, rítusszövegeket, gyerekjátékokat és más hiedelmi vagy rítustartal-

makat. Ismeri az archaikus mítoszok, eposzok világát, és párját ritkító alapossággal a finnugor népköltészetet. Mindezeket a műfajokat hol imitációs, hol kreatív, hol stilizáló vagy mitikus irányba növe átalakítással emeli föl verseibe. Jellegzetes műfajai így a stilizált pszeudo-népdal, a „bartóki dal” (*Ítélező, Setét nagy rózsá árnyék, Táncnóta*), a népi, illetve archaikus folklorral telített életkép (*Kendersziget, Sötétpej ló, Hazug lúd*) az újraalkotott mitizált eposz vagy eposzrészlet (*Medveének, Dödö dödö, Tovább!*), a sűrítő-elvonatkozató archaikus-filozofikus költemény (*Jel-folyam, Jelenések*), a mitikus léters (*Nagy madár, Égjáró, Kosmikus falvédő*) és egy sereg, a bábszínház- és a népi színjátszás-elemeket is bevonó, dramatikusan epikus szerkesztésmóddal létrehozott, szintetikus, kevert műfajváltozat (*Cicerbita nimfa, Bábos Dániel, Kása-evők*), mitikus-népi színjáték (*Históriások, Járatlanok*) a többféle műnemi irányban nyitott, stilizált kompozíció (*Az ástító róka dombja*).

Ez a szemléletmód – egyáltalán a visszahelyezkedő attitűd – már nem arra a „bartóki” „tisztá forrásra” alapoz Kiss Anna költészetének egy jelentős részében, amit a népdalok, kolindák, balladák formavilága jelez a legpéldázatosabban. A folkloron és az archaikus tapasztalatot át jóval inkább egy – a civilizáció mindenkorai jövőjébe néző, ám mégis folyton kialakulatlan –, nem tökéletes, hanem kaotikus háttérerőkkel telített világot és tudati motívumokat közvetít. Amiben minden eltorzulhat, akár befejezetlen maradhat. Ebből az archaikus, folklorikus motívum- és világképporrásból gonosz erők, fékezhetetlen ösztönök, nehezen értelmezhető varázslatok, fájdalmak, feszültségek áramlanak föl. Ez az uralhatatlan világ nagyjából a démonoké, boszorkányoké, ördögöké. A sérült és örökké megbomló világ szellemi urainak kontinense ez az európai és más földrészeket született népi kultúra és költészet rétegei alatt.

A köznépi mitikus-mágikus tudatnak ezek az újra- és újratemtődő káros felé mutató ezoterikus tartalmai vannak felerősítve a költő számos versében, különösen a drámai jellegűekben, és ezek szabják át – és ezért tipizálhatatlanok poétikai értelemben többnyire művei – a maguk kényére-kedvére az átlényegített folklor arányait és a műfaji szabályokat is. Ezek felhajtóerőin születnek meg a szerző epikai-lírai, drámai-lírai és eposzi-mitikus alkotásai, amelyek a folklor közelebbi rétege mögött egyszerre visszavisszahajlanak az emberi kultúra korai szakaszaiba.

Kiss Anna világa mindezek következtében egy olyan, az időben visszamenő, a történelem elhagyott fázisaiban megrendezett, hol mikro-, hol makrokozmikus antropológiai színházhoz vagy bábszínházhoz hasonlítható, ahol ő a rendező és az ő átlényegített személyiségváltozata (illetve az ő lelkiállapotának kivetülése) a szereplők többsége is. Ő a koreográfus, a karmester és a díszlettervező is

ezekben a kozmoszokban. Műveiben, noha zömében ugyanaból a (folklorisztikus-mitikus) forrás- és képzeletanyagból dolgozik, folyamatosan átírja a díszleteket, a színpadot és a történetet. Egy nagy, változtatható mozaikrendszer darabjait folyton átrendezve reneszánsz típusú teljességre törekszik e különös, egyszerre antropológiai, filozofikus és bizarr természetű tematikai világán belül. A szerző így vetkőzi le és tágítja is ki egyszerre mind a reá mért személyes, a létkereteit adó történelmi időt. Világa csupa ceremónia, ezoterikum, mágia, mítosz, rituális cselekvések és praktikák folyama a maga messziről fakadó forrásvezein, az ezektől táplált szellemi-kulturális réten, ahol folytonosan kitérít, átirányítja a folklor hagyományos műfajaiból várható eredményeket a maga kreatív világába, s összekeveri, egymásba kényszeríti a történelmi időkkel együtt a műfajokat is.

Mint minden rekonstrukció, természetesen Kiss Anna költői világa is virágzó hipotézis. Szellemi alapjainak meghatározó vektorait – a „mintha”-világ és benne a pszeudo-lélek kategóriáit – eleve heterogén fogalmak háttérrendszere adja. Szerepel benne hiedelem, a történelemre vonatkozó tudás, a tárgyi emlékek ismerete, a népköltészet, ősköltészet hagyományai, de már a szerző alkotói alaphelyzete paradox: a jelenből és a jelen tudásával rak össze egy kikövetkeztetett, feltételezett és poétikai módon feltételezett világrendet. Akarata az eredeti pszichés állapotok rekonstrukciójára kivételes esélyeket visel, de a 3-400, sőt olykor több ezer év alatt felhalmozott tudás időtávolságát, amit a történelem a saját léte és poétikai forrásai közé iktatott, szükségszerűen és felülírhatatlan okok miatt nem tudja teljes mértékben kiküszöbölni a rekonstrukció során. Költői mimézisében éppen ezért mindig át- és átmetszik egymást a régi, a történelmi korok és a jelen idősíkjai. Még akkor is, ha a jelené gyakran csak nagyon áttételesen, az analógia kisugárzásában, a létre rátekintő szem egyetemes ítéleteiben, a mű allegorikus pulzálásában érzékelhető. A *nagy madár* vagy a *Kosmikus falvédő* soraiban például már eleve a jelen idő mítoszokról gondolkodó tudása, rálátása kellett ahhoz, hogy a nagyszabású és hiteles (nek tűnő) mítoszrekonstrukció és elvonatkoztatás megszületessen. A jelenre vonatkozó felsugárzás az elmúlt korokból Kiss Annánál ugyanakkor töredékes, leánykolt vagy villanásszerű. Semmiképpen nem olyan kifejezett, ráutalásos természetű, mint az előtte járó nemzedék alkotásaiban. Például Nagy László: *Balassi Bálint lázbeszéde* című, nyilvánvalóan „kettős portréjának” (Görömbei András) soraiban Balassi mezében a szerző a jelen költőjéről és társadalmi viszonyairól is beszél. Kiss Annánál ezek a direkter szándékkal a művekbe vont, jelenkori társadalmi-civilizációs paralízisokra utaló viszonyok vagy nem léteznek, vagy nagyon halványak, vagy csak többszörös áttételeken át szólnak a szerző koráról, aki alapjaiban vagy elsődle-

gesen (s többnyire) a megjelölt idő rekonstrukciójára koncentrálnak, abban mutatva fel az ember egyetemes természetét.

A műltra irányuló rekonstrukciós igény viszont az elvesztett (és már a líraalakítás orientációjában eltávolított), illetve a múlt formációival csak többszörös áttételeken át értelmezett jelennel szemben óriás kárpótlást nyújt Kiss Annának. Nyelvi-pszichológiai-történelmi-hiedelmi tudásán a szerző olyan birodalmat épít fel, amelynek időbeli határai a 19 századtól visszafelé, a reneszánszon és a középkoron át egészen az ősköltészetig terjednek, és szinte teljes kronológiájában átfogják az európai ember népi-kisemberi tudati szerkezetének alakulását. Kiss Anna úgy lakja be, járja be és dokumentálja ezt a múltban talált, de mégis maga által teremtett birodalmát, akár egy felfedező, múlt század eleji utazó, fotókat, riportokat, dokumentációkat, lírai darabokat, szociofotókat készítve róla, hogy ezeken át illusztrálja és tárja fel e világ teljesebb lelkét.

A költőné sajátos újítása a magyar líra folklór- és az archaikum-integrációjában különleges, egyedi értékű. A „bartóki” modellt átértelmezve új távlatokat nyit meg – Szilágyi Domokossal egyidőben – az archaikus és a népi kultúra poétikai asszimilálásában. Ennek leegyszerűsített lényege az, hogy a folklórkódokat ő nem egy mai írói szemléletbe és nyelvbe asszimilálja, hanem fordítva, a jelen tudásába emelve is, ám mégis visszahelyezkedő módon: *re*-szimulálja. Vagyis nem a „bartóki” modell tradicionális eljárására emlékeztető, a jelen nyelvbe, a jelen emberi és társadalmi tartalmaira irányuló megértés és modelláció, valamint lírai nyelv kereteibe építi őket, hanem a jelen tudáspozíciójából (a gyermekkorban megtapasztalt népnyelv és hiedelem-ismeret, majd a megszerzett nyelvi és az egyéb, a mítoszokról, a folklórról, a rítusokról, a népköltészetéről, magáról a történelemtől való tudása talaján) egy kikövetkeztetett tudatállapotba helyezi vissza azokat. Ezek nem a jelent elemzik a folklór és az archaikum kódjaival, hanem „csupán” az ember univerzális természetén alapuló értelmezői villanófényeket küldenek irányába. Kiss Anna a történelem különböző pontjain jelöli meg e világ újraalkotásának terepeit, különösen a középkorban, de olykor a népvándorlások időszakában vagy akár az őskorban is. Ez az egyszerre rekonstruált és teremtett világ elsősorban az antropológiai analógiákon keresztül csillog át a jelenbe. A szerző ennek a különleges poétikai kultúrtörténeti világképnek a maga különleges műfaji alakulatait is létrehozta.

2. Művek tanúságai

Gyakran egy elképzelt-rekonstruált nagy mítosz mozaikjai (betétei, koreográfiája, vázlata) szólnak meg a szerző hosszabb terjedelmű, archaikus-folklorisztikus foganású verseiben (*Tovább! Túl a sakkjátéblán*).

Jellegzetesen ilyen alkotás a *Medveéneke* címet viselő és közismert finnugor motívumra építő műve. A vers a „Hallgassatok ide” mondattal: a mesélés és varázsmondás gesztusával indít. A gondolati fókusz és főszereplő a „hó puszta közepiből” lábra állott „kendős kicsi fabálvány”: ő az a hitvilág-középpont, az a mágikus mítoszi centrum, aki kultúrát szül, civilizációt teremt, amely az időben a szerző jelenéig sugárzik. Mint García Márquez a *A világ legszebb vízihullája* című novellájában vagy Oravecz Imre *Oaribi alapítása* című versében, ez a mítikus eredetű hős a civilizáció létrehozója és alapítója, maga a kultúrhérosz. Csak topog, csak kopog, és ebből a látszólag céltalan, egyszerre kiszámított és kiszámíthatatlan ritmikus mozgásból alkotja, szüli meg maga köré az emberi világot: „botláb havat tapos / kikopog egy falut / annyi házat kéményestül / annyi igát boronát / traktort kombányt szárazmalmot / kocsmát boltot főutcát / amennyi kell / tornyot bagollyal / udvart tehénrel tyúkkal kakással / ahogy kell.”

A finnugor hiedelemvilágra emlékezve jelenik meg a fabábú társaságában a medve is, ő a már megalkotott világ közvetlen vallásos gyakorlatának a központja lesz. A fabálvány istennőnek bocs-gyereket hoznak ajándékba, az elkövetkező világ rituális fókuszaként, az asszonyok. Az epikus jellegű élőbeszéd fordulatai egyszerre emlékeztetnek a mesére és az ennél jóval archaikusabb emlékezetű korok rekonstruált szóbeliségére, a mítoszból leszűrt történetre. A bálványaszonykát „jó estét”, „jó reggelt”, „jó napot” szavakkal köszöntik az általa teremtett világ lakói, megköszönve neki egyszersmind az agrárkultúrát, a zenét, az állatokat, a kultúrhéroszi funkciójával megalkotott teljes civilizációt. A mű történetének vázát az archaikus mítosz alapelveiből és finnugor medveénekekből szövi a szerző egységes imitációs művé. Beleszerkeszti a medveáldozat rítusát is, amely az adott hiedelemkörben a teremtésnek és a természetnek adott áldozat. Ez a szakrális súlyponti rituálé megnyugtatja a világot és továbbblendíti a mű időperiodikáját a jövő esték, reggelek és nappalok irányába.

Életműve egy másik, későbbi folyamatában viszont a „helyreállított”, a maga „eredeti” formáira és logikájára emlékező mítosz helyén mindennek kifordítása, hibás, nem tökéletes, sőt tökéletlen volta, groteszk vagy abszurd természete, a játékra is ösztönző, sőt játékszerű alkata jelenik meg, és kap hangsúlyos jelentőségeket. A költőné *Teremtés* című „darabjában” például, amelynek a jellegzetes népi-középkori, folklórral telített szereplői: „Luca, kürtőjáró fertelmes boszorka, Gerzson, jóféle ördög, Lázár, a kótyagos halál”, valamint Ádám és Éva, továbbá maga a Teremtő, e dramatizált világot alkotó figurák nem mással, mint a kozmoszteremtéssel játszanak. Maga az archaikus és a keresztény teremtésmítosz válik játékká Kiss Anna e műben kialakított dramaturgiájában. „A Napot közre akasztjuk?” – kérdi két tréfa közt Lázár, a

segéd. S a kozmoszt megalkotó munkálatok közepette békát nyúznak, baglyokat nyomorgatnak, egymással élcelődnek. A játékmester eközben folyton a teremtés elszánt folytatására ösztönzi, biztatja őket: „A fát! Fel a Napot, a Holdat! Minden fényt ide! Ebbe nem szabad belebukni!” A teremtésmítosz groteszk mimézise egyszerre archaikus, filozofikus és játékos színtérben lobban így az olvasó elé. Ez a kettősség: a „komoly” és a „groteszkké váló” mítosz paralel vonulatot képez a szerző teljes életművében.

A *Kereplőkre* című darab csupa eredendőnek látszó, a folklór archaikus rétegeiből átemelt rítus, mágia, babona, mégis ott húzódik háttérben a játék. Kiinduló helyszíne a „színehagyott” nótadomb, ahol az öregember (nyilvánvalóan a teremtő demiurgosz alteregója) a maga faragta fabábút (részint Giepetto mesterként is) útjára bocsájtja. Ismét a teremtésmítosz gesztusai és motívumai (például a kalevalai tojás, a napfény, a ciklikusság stb.) kopírozódnak rá a játékelemeket is viselő szövegre. A Föld születésének története például ekképp:

A kőmezőn millió kőtojásra
Épp ezer éve tűz a nap.
De most kikelnek.
Hegyek lesznek belőlük.
És nem mozdulnak ezer évig,
Akkor tojásokat gurítanak
Ők is a kőmezőre,
Ahol egyre csak tűz a nap,
S kezdődik az egész előlről.

Egy másik művonulatban a mítosz helyén a népi tudat változatai kerülnek előtérbe. A *Továbbadom* című kompozíció műfaja a dramaturgiai játékból az epikába hajlik át. Népi életképek sorozata épül benne epizódyszerűen egymásra, és minden epizód központjában egy-egy múltban élt, s múltbeli foglalkozást üző népeleti figura áll (kőszőrűs, üveges, drótos, medvetáncoltató, szénégető, aranyos, révész, molnár, csikász, halász, pákász, madarász, jvasasszony, mesélőember, kosárfonó, bába, szürszabó, füvesember, papucsos, postakocsis, kútásó stb.). A múltat feltámasztó Kiss Anna egy-egy tulajdonságot vagy tipikus cselekedetet rendel épp kiszemelt alakja köré, majd pedig a vers végén egy imitált, de a hitelességet igazolni akaró hozzárendelt névsorral az egész játékot megpróbálja átfordítani az egykori szociográfiai valóságba. Ezért is ad szép, hiteles hangzást (talán korabeli okiratokból kiemelt) neveket hőseinek (Bújdosó György: csikász, Vasnyakú György: zsellérember, Kereki Róza: papucsos, Sete Tar Antal: ács, stb.).

Kiss Anna e típusú műveiben a megjelenített létezők valamennyien a több százados tudat mélyéről kihálászott emlékek kópiái, amelyek a költői formá-

lásban dramatikus emlékképekké állnak össze. Egy részük népi képzeleti elem (hiedelem, babona, mítoszemlék), más részük a népelet materiális tárgya. A szerző szókinccse tökéletesen idomul ehhez a poétikához. A tárgyak, dolgok, állatok és növények e vers-típusban gyakran – az animizmus és a szinkretizmus emlékeit idézve meg – ember módjára viselkednek. Sokszor a családtagokhoz hasonlóan élnek, mozognak, társalogni, véleményt cserélni, vitatkozni lehet velük a világ dolgairól.

Ez történik a *Földjére megy az özvegyasszony* különös műfaji alakulatában is, amely balladából, ráolvasásból, dalból, rítusból, meséből van egybegyúrva, s hol az egyik, hol a másik műfaji irányba mozdul el. A földjén dolgozó özvegyasszony tehenei az archaikus eredetű szinkretizmus, a paraszti lét és a mese törvényei szerint „szabályszerűen” családtagokként viselkednek: a vásárban ajándékot kapnak, olyan varázsszerekeket, amelyek révén emberek szülehetnek meg. A vasfűből „szántó-vető legényke”, a százszorszépből „szövő-fonó lányka” lesz. Kiss Anna megalkotott lehetséges műfaja itt népmese és líra is egyszerre, dramatizált változatban. A beszélő állatok motívumán kívül ebben az idő- és fantáziaszerkezetben a tárgyak is emberré válhatnak, mint a népmesében.

A *Setét malom* alkotói metódusa a szerzőnek arra a tipikus szerkesztési vonására világít rá, amellyel a folklór elemi világához nyúlva, annak belső mértékeit átstrukturálva, arányait átalakítva groteszk vagy abszurd irányba fordítja el a tárgyi és kompozíciós elemeket. A *Setét malomban* a malmok konkolyt őrölnek, tej helyett sarat ad a tehén, és az arany ingváll szöges vasból kerül rá viselője vállára. A *Mit mond a cinege?* pedig arra lehet példa, ahogyan a korabeli történelem átvillan a középkori-népi imitációjú groteszk folklorisztikus közegen. Ebben a versben a favágó szólal meg ekként: „Piavénál kenyérfától / ferde volt az erdő, / liszt porlott a hegy falából”. Galícia hadszíntere pedig egyenesen Kánaánként tűnik fel, ahol szügyig jártak a porcukorban. A groteszk játék itt a történelem kegyetlenségét opponálja, egy olyan világban, ahol még a háborús múlt is idillként tűnhet fel azzal a jelennel szemben, ahol (a társadalmi szituáció áttételes jellemzésében) cinegét és varjút sütnék ebédre. A *Rókkák a vetésben* egyszerre – a rókkák szemzőgéből megalkotott – falusi életkép és filozófiai irányú élethelyzet-elvonatkoztatás is: a csapdákkal tele, a kelepce-világ rajza, ahol a lakodalomba hívott rókkák szemében megvillan a bundák alá rejtett, a rájuk váró fejsze. Az áttételes világ- és társadalomértelmezés idősíkjá ebben az esetben is Kiss Anna jelenéig, a '70-es évekig emelkedik fel, de mégis zárva marad a maga általánossága és folklórképletekbe burkolása miatt, a múltban.

A *Világszép Orsolya* ismét más típusú költői szintezist tár fel. Ez a mű a balladákra is érzékenyen figyelő Kiss Anna egyik legizgalmasabb poétikai sűrítménye,

amely titokzatos, különös drámát takar. A hangulatában és utalásában egyaránt mesére utaló cím szerelmi tragédiát sejtet, ám csak a vers végéről visszafelé érthető meg a szerelmi bánatában gyermekét és magát vízbe ölő leány tragikus története. A kizárólag párbeszédekből építkező, balladai, sejtelmes világot árasztó, sűrített és kihagyásos szerkesztésben nem könnyen rajzolódik elő az összefüggések sora. Egy lehetséges, de a népköltészet valóságában meg nem született – részint balladai természetű – népi műfajt teremt meg e művében a szerző.

A mese, a bűvölés, a titkos kapcsolatok, rituális cselekvések, mítoszalkreációk hatják át a sárréti költőnő kifejezetlen lírai érzékenységű alkotásait is. Közös jellemzőjük – a teremtés folytonos kötelességeire figyelmeztető – befejezetlenség állapotának tükrözése, mintha a végtelemben tartó emberi folyamatnak csak egy-egy szakaszát ábrázolná a szerző (*Lepkélóvas*). A *Kéz* című versben – mintegy önmaga általános alkotói pozícióját is megjelölve – egy középkori, a pogány mágia és a kereszténység partján álló, varázsolást végző képzeletbeli költőnő szerepébe öltözik az író. A különböző mitológiai szférákból összeállított poétikai világ ezt a szerepet következetesen tartja meg a költemény centrumában. A varázsszövegek, a teremtésmítosz-allúziók, a bájolások, a keresztény hitképletekkel a népi kultúra e rétegére és a költőnő tipikus szerepformálására (múltba helyezett személyiség és optika) utalóan ölelkeznek benne.

Fordítom meredek vasakra
Levéлке csikorog ki rajtuk
Fordítom a pajzsforma kőre
Lábacska fej bűvik belőle
Kígyó szulákká kunkorodván
Erőt veszek aztán a dudván
Fiúcska ül a keresztfában
Űvegszív bukdos mellkasában

A folklórból, archaikumból stilizált önkifejezés és világteremtés a népköltészet dalaira emlékező tiszta hangon szólal meg a *Táltos bika* folklórból megalkotott remek esztétikumában. A mű totemhitre visszatekintő állatstilizációja emberi vágyakat, akaratokat sűrít magába. Az alkotás ezért lehet (még) igazi „bartóki” dal, méltó párja Kormos István (*Ágborisrét, Fehér virág*), Nagy László (*Anyám ül, mint egy óriás, Kórus*), Kalász László (*Anyámnak kontya van, Vásznonhoz*) című alkotásainak. A közvetlen világ, a környező társadalom ebben az alkotásban is kevésbé kifejezett: a szerző látható célja a folklór és a mítosz nyelvén egy történelmi és lélektani helyzet, emberi tudatállapot archaikumból kivont, abból táplálkozó, artisztikus kivetítése, a metaforikus elvonatkoztatás. Kiss Anna művészetében ez az újratekintett képzet és nyelvi világ a személyes sorsértelmezésben is a folklórfőlemelés lényegét adja.

Erre fordítja le a maga önelemzéseit, sorsútjának állomásait, érzelmeit és filozofikus meglátásait is. E versében a korlátai közül kitörni kívánczó akarat kap a „bartóki modell” elvein megalkotott formát.

Bekötötték ól-éjszakába,
Beléndekkel teli a jászla,
Búslakodik, nem akar enni,
Mególmozott szarvait rázza.

Jármot vasalnak, töri-zúzza,
Csak a Nap boronáit húzza.
Aki egyszer csillagra éhül,
Nem akar lejönni az égrül.

Hasonló, de kevésbé tárgyiasított, közvetlen belső kinyilatkoztatásként egyes szám első személyben – s az előzőnél is archaikusabb hangfekvésben – megszólaló alkotása az *Embersólyom* című kisebb költemény. Ez a mű a tökéletes önkifejezés verse, nagyon távol van már az egyszerű folklórimitációktól. A *Táltos bikához* hasonlóan a gondolatot, eszmét, képzetet: mindazt, amit a folklórban talál, szabadon igazítja hozzá a személyiség belső fókuszához. Ez a nyolcsoros vers ezért válik a szerzőnek az egyik legnagyobb folklór-integrációs alkotásává a rövidebb művei tartományában. Népdal, népballada, virágének, mesemotívum szeresül benne önerősítő és öntanúsító énekké, amely egyszerre sűríti magába a kozmoszban szétterjedő életakarát és ugyanakkor létkorlátozottság koncepcionális elemeit és a földi élet értelmére néző gondolatot. A vers fénylő evidenciává teszi, hogy Kiss Anna számára a folklór és az archaikus népköltészet a maga belső világát és ebben az egzakt lételemzéseket, illetve ezek jelbeszédét megteremtteni képes kód-tár. Bizonyos képi-balladai homályosság, kifejtetlenség, emiatt marad versében és a többi, hasonló forrásanyag motívikáján felépítő művében is. E vers központi kódja a madár-ember figurája, a vers alapjában tehát a totemképzet áll. A madár-ember alakját pedig a vers menetében úgy mozgatja, hogy annak hol a madár, hol az ember volta mutatkozik meg, miközben (szintén még a „bartóki” dal bűvöletében) egy fiatal nő életre nyíló lelki helyzetét fogalmazza meg a népköltészet jeleivel.

Ideje fölrepülnöm ideje fölrepülnöm
Sötéten vagy fehéren magam a fénybe ölnöm

Csak fölszabom a vásznat csak fölszabom a vásznat
Zöld tea keserűjén növesztek annyi szárnyat

Ideje fölrepülnöm ideje fölrepülnöm
Világos udvarodból madaras fára ülnöm

Csak kápolnavirágnak csak kápolnavirágnak
Lábomra piros szíjat erőset nem találak

Ahogy e két mű mutatja, Kiss Anna archaikus-folklorikus, lélekelemző önvallomásai egyszersmind önarcképek is személyes léte különböző szakaszaiból, az integrált, többforrású folklór különböző színképeket visszasugárzó tükröiben. A hátralépés a múltba nála nemcsak a már megalkotott, 3. személyű szereplők, hanem (ahogy erre már korábban történt utalás) önmaga tekintetében is különböző múltbeli szerepeket evokál. Így költői személyisége – többek között – egyszer „embersólyom”, másszor „lepkelóvas”, avagy vajákos középkori boszorkány alkatában lép fel. A *Vízszintes szélben* című versének énképe éppen e boszorkányság emlékét és tragédiáját idézi fel – a Könyves Kálmán előtti időig bujdosva vissza a történelemben. A mű a boszorkánysággal vádolt és megégetett asszonyok tudatvilágát és bűbajos hagyományát a boszorkánys tudatból kifelé tekintve, koncentráltan idézi fel. Az átváltozás, a bájoló-vajákoló praxis, a lélekvándorlás mozzanata több más alkotásához hasonlóan ennek a műnek is meghatározó része. Ez a vers egyben példászerűen jelzi Kiss Anna költői irányának folklorikus mélyvidékét és kreációs természetét. Azt a törekvését, hogy a szerző nem a jelen, hanem a múlt lelkesége és „tudományai” felé nyitja ki folklórból szerzett tudását, egy népköltészet- és archaikus tudatköltészet-variáns világot alkotva meg, szinte egyszerre pótolva azt és teremtve újja.

A *Szentek, molnárok s egyebek* című alkotásban ez a történelemben történő hátrapillantás nagyon korai antropológiai távolságokat élesít fel. Előbb őslények: mamutok, bölények tűnnek fel, majd ezután jönnek a történelem kronológiai vonalába vont figurák, tények, események: „egyenes kaszákkal a megkeserítettek”, „hajdú-sapkák”, „beszakadt dobok”, „kék mundérok”, „pikák”, „sapkarózsák” előpörögve az időből. Kiss Anna jelképekkel illusztrált történelme itt tíz koncentrált sor csupán. A ciklus kis folklorisztikus eszszékét vagy történeteket felépítő többi mikroművében is ehhez hasonló villanófény-tömörséggel nyilatkozik meg a lélek és a sors, teletöltve a középkor izgalmas és zavaros képzeletével, mágikus kapcsolatokkal, s olykor rémálmokkal s hiteles kultúremlék-töredékekkel is. Másutt mitikus mesék, Bornemisza Péter kísérteteihez hasonló figurák élednek meg tollán. Bornemisza Péterre emlékeztető mondatokkal művei grammatikai rétegét is hitelesebbé teszi: „Farba rúgta az ördögöt professzor Baltazin (*Disputa*).” „Megbűzölte a könyveket, a keresztet, a koponyát is: egérszagúak.”

Sokszor a kereszténység egyes alakjai is belépnek e pogány-babonás világba. A szerző ezek vonatkozásában is folytonosan átírja a folklórt, ahogyan a történelmet és a hiedelmek, hitek eredeti karakterét, mert elemeik között új összefüggéseket támaszt. Így hangzik például egy keresztény retorika szenvedélybe oldott archaikus intés az említett műből: „– Feleim, mondjátok utánam: pernyében csontocskát találtam,

csontocska bűzát szaporított, magáról malomkővet lefordított, malomkő magát késsel megszegte. Mondjátok utánam.”

3. A metafizikai fordulat természete az életműben

A folklór több műfajának egyik nagy küldetése az emberi világ harmonizációja, a folyton megbomló életbeli egyensúlyok lélektani helyreállítása. Ennek legerősebb hordozói a népmesék, népmondák, az archaikus népi imák, a siratók, s ezek mögött természetesen az archaikus teremtés- és heroikus mítosz, amelyek megnyugtatják a lelket, perspektívákat nyitnak, lezárják a múltat és fenntartják a belső világ rendjét. Ám Kiss Anna a maga régiségből fölemelt folklór- és archaikus tartományaiiban igen sokszor a nyugtalanítóbb rétegeket, jeleket keresi. A pogány kori hiedelmeket, babonákat, a boszorkányságok emlékét, a kísértetek tetteit, lelki hatását, a totemhit törmelkeit, az ember-állat-növény szinkretizmusára emlékeztető bizarr vagy nyomasztó hagyatékot, és ezeket helyezi írói szándékai perspektívájába. Műveiben minduntalan megbicsaklanak, kitörnek az archaikus mítosztól megörökölt kozmoszalkotás elemei, kifordulnak céljaikból az ezekben megképződött harmonizációs arányok. A nyilvánvaló csodára például ügyet sem vet a világ. Amikor például egyik hőse, Mihály, a kanász „felemelkedett mezítláb, kalapban, fel a disznóganéjéről. Percekig úgy maradt vigyázzban...”, senki sem figyelt rá föl. „Kutya sem ugatta a Mihály-jelenést. A konda felnézett, rágott tovább.” (*Szentek, molnárok, s egyebek*) Másutt az ördög a lehető leghétköznapibb napon a maga teljes természetességével jelenik meg. „Megszólal a csengő, farkat, patát lát villanni az ember...” „Az égett szőr szaga, a kénkő szaga beárad.” Ebben a nyugtalanító erőnek kiszolgáltatott világban a fordított, groteszk és paradox, amorfi, tótágasra állított lét törvényei szerint az énekszó visszafújja az éneklőhöz a szél (*Üzenet szeretteimnek*), a kicsiny rézkalitkába sasmadarat zárnak (*Komédiások*), és nem a menny, az eszmények, hanem a pokol irányából hangzik fel a kevert eredetű, keresztény és népi rítusok körében megszokott hangvételű, azokból kivont, de itt boszorkánysá váló, sőt a megnyugvás hiányát egyenesen létközépponttá emelő eskü: „Már engem halandót közibetek felvegyetek, s olyan dolgokra megtanítsatok, mik rontanak s javétanak, s földben ne legyen nyugovásom, vízben ne legyen nyugovásom, tűzben ne legyen nyugovásom nékem ezekért.” A folklórnak ez a rontásokkal és pokoli szférákkal érintkező tartománya Sinka István népi forrásainak legnyugtalanabb mélyvilágát idézi fel.

A *Vénasszony tudománya* is, az előbbiekhöz hasonlóan, középkori és még korábbi hiedelmekre visszautaló negatív varázsoló tudást tükröz. Arany János Rebi nénijéhez (*Vörös Rébék*) hasonló népi vajákos

asszony emléke éled újjá a műben tollán. A vers események koreografált témája, hogyan zavarja meg a világ rendjét a sértett hiúságból fogant és a sértőivel szembefordított mágia. A *Vénasszony tudománya* nem más, mint negatív, a káosz erői mentén végrehajtott világlakosság (zavarkeltés, kozmoszrombolás), vagyis (számos más Kiss Anna-műben is tetten érhető) *dekonstrukció*, archaikus-babonás elemekből. Olyan negatív világfelépítés, amely során a falusi mikrokozmoszok dekonstruálásában a főszereplőt a praktika boszorkányos eszközei segítik. (Vénasszony tudománya hideglelés: / Fazeka maga főz / Seprűje maga söpör... stb.) A sértettség abból fakad, hogy a vén bábát az emberi megújulás és a születés ünnepeire, a lakodalomba, a keresztelőre nem hívták meg. Ördögi praktikáival az ünnepet ülő mikrovilágokban tébolyító zavart, kizökkentő folyamatosokat kelt. A kozmikus arányú rontás rábizott erői közepette hívás nélkül is megérkezik bárhová (Elmegy hívatlan. / Elhűlve bővölik a kulcslyukat, / Papot, elnököt, kántort / nyerítve zúdít arcra a huzat), majd középkori haláltáncok s komor balladai motívumok poétikai erőterén tánc-kényszerrel idéz elő, mint az megbűvöltség Arany János *Az ünneprontók* című alkotásában: „Hegedűvel, citera citerával, / Asszony nép járja a bolondját”. S mivel az emberi élet záró rítusára, a temetésre és a halotti torra sem hívják meg, ezen a ponton sejtelmesen és sejtíthetően hagyja nyitva Kiss Anna a történetet további rombolások felé.

A szerző verseinek egy részében a művekbe vont emberi idő, lélek és események fölött ugyanakkor még a metafizika uralkodik, de ez a metafizika alapjaiban nem keresztényi, hanem archaikus eredetű és karakterű. Ezek a művek a tragikum értelme, a pátosz, a világ esélyeit viselő, reményekkel fénylő emberi ékesség, a szépség vonásaival vannak telítve. Elsősorban a dramatikus dimenziójú alkotásaival viszont, párhuzamosan a posztmodern világérzékelés és esztétika felismeréseivel, de azoktól gyökeresen eltérő tudati bázison és történelmi alapozaton, a metafizikai gondolkodás peremére jut el a szerző. Az ezekről a vonásokról valló műveiben – Szilágyi Domokos '60-as évek közepétől kiteljesedő folkórintegrációs költészetéhez hasonlóan – az alvilági, a rontó erők hegemoniája erősödik fel. Ez a világ ahhoz a létállapothoz hasonló, amit Bulgakov *A Mester és Margaritájában* Woland mágus irányít, kiszámíthatatlanul, s amit Szilágyi Domokos lírájában is a folyton megbomló kozmosz, a teremtés hibájának, romlásának a képekben, fogalmakban, gondolat-sorokban állandóan megjelenített kifejezése jellemez. Jóllehet, megvan még az antropomorf középpont, de ez folytonos zaklatásban, provokáló erők között él az ilyen szemléleti irányzékú Kiss Anna-művekben is. A szerző metafizikus természetű alkotásaiban a hős még uralja s átlátja a lét történéseit, ebben az utóbbi műkörzetében viszont a szabályozhatatlan erők hatá-

sai, a vergődő emberiség képe s a jelenések diktátumai uralkodnak el. Ezek az erők nem teszik ugyan teljesen tönkre, nem semmisítik meg tökéletesen a személyiséget vagy a létet, de permanensen nyugtalanítják az emberi világot. A szerző ezekben az alkotásaiban (sem a „falusi”, sem a „városi” versekben) még csak nem is sugallja, hogy a történelemben ez a világ bárhol is a Descartes-i Cogito felé mozdulna el. A műben tükröződő élethelyzet, tudati állapot ekkor már nem csupán a jelen előzménye, hitelesebb vagy pszeudohagyománya, hanem a jelen történelmi időnek a hátravetett tükörképe is. A szerző üzenete szerint tehát a világ *ilyen*.

Kiss Anna ábrázolt lét-tartományaiban a történelem és a kultúra bármely műbe vont pontján megélheti az olvasó az akkori tudatot, s ez a történelemjárás vagy múltszemlézés számos ponton ezt a megzavart, egészszé és kozmoszá összeállni képtelen tudati pontot éri el. Akkor is, ha ebben a költészetben ezeknek a pontoknak a kontrasztjaként hatalmas ellenpéldák is felépültek s épülnek ma is (*A nagy madár, Medve-ének, Az úrnő ezüst ujjá*). Kiss Anna tehát nemcsak saját korából, majd a modern értelemben vett tisztább lírai műnemből vonul vissza, hanem kimozdul az antropocentrikus világképből és a teremtésmítoszból is. A szöveges folklórnak pedig odahagyja az ékesnek, teljesség-igényűnek (mítoszparafrázisok, eposz-részek, „bartóki” dalok, heroikus mítoszi koncepció-töredékek) és szépnek felfogott, jobbára még a „bartóki” modell hegemoniájában fogant imitációs, rekonstrukciós vagy kreatív változatait, és a rítus, a mágia, a hiedelem nyugtalanító, rontó erőinek feltárása és meghatározó jelentős világkomponenssé avatása irányába közeledik.

4. A jelentőség foglalata

Eddig megalkotott életművével, e groteszkbe, abszurdba, játékba vagy képtelenbe fordított, metafizika-bontó poétikai hagyaték-átstrukturálás mellett Kiss Anna az archaikusabb, egészre néző – és a népköltészet törzsfelődésének egyik potenciális, a nyelvben, a képzet világban és a személyiségekben lehetőségek szerint benne rejlő, de létre nem jött – ágát is megalkotja. Műveinek egyes részei akár egy lehetséges korai mítosz darabjaként is olvashatók. Amihez tipológiailag igen közel áll: az a finnugor mítoszvilág, feltöltve magyar nyelvű, a magyar folklórnban és a lélekben talált és e nagy mítoszrendre ráhangolt, megőrzött motívumokkal. E mítoszprogramozású versei úgy is olvashatók, mintha a magyar műköltészet folklór és mítosz alapú – meg nem született – irányzatának kronológiai igényű pótlásai volnának. Vikártól, Bartóktól, Erdélyitől, Sinkától, Weörestől és másoktól: népköltészet- és folklórgyűjtőktől s költőktől fel nem tárt övezet, a gyűjteményekből kihúzott, kimaradt, s

mégis újraírt szövegtár. Ős-, közép- és újabb kori motívumaiból és esélyeiből újraépített vár a töredékek, tégladarabok, cserepek fölött.

Művei másik csoportja, az antropomorfizációt decentralizáló epikus-dramatikus, mítoszlebontó „történetek” a káosz, a nyugtalanság erőinek létre robbantásaival szintén hordoznak hiánypótló gesztust. De már nem elsősorban a népköltészet fehér foltjai, hanem az ennek a közelében élő, erre is figyelő, ám a népelet lelki mélységeiben jóval inkább a káosz jegeit felfedező Bornemisza Péternek s reneszánsz kortársainak hiányzó jegyzetlapjai helyett állnak. Az

ember és világa addig ismeretlen vagy látni nem akart arcára néző krónikájának kimaradt oldalait pótolják. S több vonásukban egybecsengenek a második ezredvégi világirodalom egyik nagy, posztmodernként definiált gondolkodói és esztétikai hullámának téziseivel is, amelynek magyarországi változata jórészt éppen a népi, archaikus, folklorisztikus, mitikus hagyományoktól való távolságát, sőt az ezekkel való szakítás gesztusát hangsúlyozta.

Kiss Anna költői birodalmának tanúságtétele – szemléletének mindkét irányában – kivételes eredmény tehát a kortárs magyar költészetben.

Kép és kabát (1967; rézkarc, papír; 195x145 mm)

Az ikaroszi magatartás költője

Jánosi Zoltán értelmezői nyelvéről

„A tiszta irodalomkritikához azok az írók jutnak a legközelebb, akik a saját művészetükről írnak.”
(T. S. Eliot: A kritikus kritikája)

„A semmi ágán ül szívem
Nem emel föl már senki sem
– Le vagyok győzve azt hiszem”
(Jánosi Zoltán: Apokrif dal)

To Criticize the Critic című, 1961-es írásában sajátos, sok szempontból a kompetencialitás tárgykörébe vágó kijelentést tett Thomas Stearns Eliot: „a legjobb esszéim – meglehetősen szűk határok között – azokkal az írókkal foglalkoznak, akik a költészetemre a legnagyobb hatással voltak; többségükben természetesen költőkkel. Az évek múltán azokkal az esszéikkel vagyok most is elégedett, amelyeket olyan írók inspiráltak, akikre hálával tekintettem, és akiket teljes szívemből dicsérhettem. Ami a sokat idézett terminusokat illeti, meggyőződéseim, hatásukat annak köszönhetik, hogy a hozzám legközelebb álló költészet intenzív, közvetlen tapasztalatait próbáltam meg elméletileg összegezni.”¹

*

Jánosi Zoltán esszéit, tanulmányait olvasva ugyanaz a belső poeticitás, ez a mély, ontolingvisztikai érintettség érzékelhető. Így azután nem ért különösebb meglepetés, amikor kiderült, hogy az idén 57. évébe lépő tudós-tanár már a nyolcvanas években novellákat (*Életvesztély*, 1985), majd tíz évre rá verseskötetet publikált (*A zuhanás káprázata*, 1995). És bár ezek a könyvek mára teljesen eltűntek – mind az antikváriumok, mind a könyvtárak polcairól –, a kritikus kritikusa mégis érzékeli, hallja, sőt egyre tudatosabban keresi is a művészi szó ihletését az elméleti összegzés terminusai mögött. Az „irodalomtörténet-írásunk esszéisztikus irányzata” címszóval akár el is intézhetnénk a szó művészi megformáltságával és értékével

számot vetni vágyó értelmezői nyelv problémáját. Ám minél közelebb hatolunk az irodalommal való foglalkozás konkrét ontológiai értelméhez, annál világosabb, hogy nem műfaji problémával állunk szemben.

A költői kompetencia, a lét-nyelverteremtő vágy Jánosi Zoltánnál – más, hasonló utat megjárt értekező kortársaihoz képest – relatíve korán verssé érik; *A zuhanás káprázata* egy évvel a *Nagy László mitológikus költői világa* előtt, már 1995-ben az olvasók kezébe kerül. S vajon mi másról tanúskodik e sokornyi vers, mint egy költői nyelv előmunkálatairól? A Nagy László-líra mitológiai mélyrétegeit a korszerű folklórelméletek alkalmazásával föltáró nagymonográfia pedig, innét nézve, a Jánosihoz legközelebb álló költészet intenzív, közvetlen tapasztalatainak teoretikus összegezésére tett kísérlet. Az 1995-ös költészetnap verseskötet kritikusa, Gáspári László írta a következőket: „az *Ikaroszkészülődik* nyitóvers teremt meg azt a perspektívát, ahonnan Jánosi külön világa áttekinthető. Az ikaroszi magatartás költői magatartás: a szárnyalás egyetlen lehetséges útja, mely a zuhanás káprázatában a felemelkedés káprázata is. Ám ezt a felemelkedést – sajátos módon – éppen a szoros kötődés biztosítja, az értékek be- és fölmérhető tere, ahol az én identitása mindig újrateregethető. Ennek a térnek elsődleges körében a szólás, a kimondás etikai kényszerével a nemzetet fenntartó anyanyelv áll (*Anyanyelv*), s a nyelvvel, a szavakkal megalkotott egyén (*Szavaim*), akinek számára az elődök szavai mintául szolgálva véreznek ajkaira (*Holt szavak rám szakadása*).”²

2 GÁSPÁRI László, *Gondolatok egy megyei kortárs költő költészetnap verseskötetéről: Jánosi Zoltán – A zuhanás káprázata*, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 1995, 3. sz., 437–438.

Ez az ikaroszi magatartás, ez a – fölemelkedés káprázatában születő, s szabadságát a hagyomány kötelmeibe ágyazó – költői attitűd szűz Jánosi említett, '96-os Nagy-László-könyvéből is.³ E szakönyv azonban az értelmezői nyelv megtalálásának még csupán az első fázisa. Általában szép, összetett értekező stílust figyelhetünk meg (pl.: „Az archaikum mindkettőben az átfogóan emberi, a globális, a nembeli érdekeltség szintjére emelkedik.” 12); s már itt föltűnnek annak a sajátos, himnikus színezetű, hangsúlyozottan poétikus elemző beszédmódnak a jelei is, amely kétségtelenül a Nyugat eszszéista tradícióját folytatja.⁴

Görömbei András Nagy László-könyvéről írja Jánosi: „Feltárja, összegzi, rendszerezi, kutatásai boltozatán monumentálissá szervezi az életmű e szempontú értékeit” (14); majd a kötet vége felé a *Rege a tűzről és jácintról* című vers kapcsán így fogalmaz: „Mint a humanitás ősi-új mítoszának küldöttje, aki a folklór mítoszbaízásának életelvűségét szívta föl új »aranyugarakká«, újra megérkezik az évezredek mélyrétegeiből; s mint egy nagyerejű poézis alkotójának lényegi formálója: kihirdeti magát az időben.” (319) Persze akadnak hiányosságok is. Tekintve, hogy a monográfiát szerzője „tudományos” munkának szánta, igen körülményesen, az amerikai ismeretterjesztő művekre emlékeztető önismeréltő bőbeszédűséggel jut el a konkrét versekig; az olvasó kénytelen „gyorsolvasni”, különben csak igen sokára ér az anyag végére. Szerencsére azonban az egyes bekezdésekben az alábbihoz hasonló tételemendatok szinte minden esetben frekventált pozícióban állnak, s ez némiképp ellensúlyozza a túlbeszéltséget: „Nagy László olyan, a remitológizáció (»neomitologikuság«) világirodalmi formáival egybecsengő akusztikájú háromdimenziós mitologikus világmodellt teremt, amiben a hegemon mitologikus magába tudja ötvözni a társadalmi realitás és a konklúziós történetiség szintjeit is.” (26) Helyenként a túlbonyolított mondatok („a rítusok nagyfokú archaikum-kivalló erejét a *csak* napjainkban evidenciává tevő mítosz- és folklórelmélet *csak* korlátozottan segíthette mértékeinek kijelölésében” 115)⁵,

3 JÁNOSI Zoltán, *Nagy László mitológikus költői világa: Az egyetemes és a magyar irodalomtörténet koordinátáiban*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1996. A kötetből származó idézetek hivatkozásai a főszövegben erre a kiadásra vonatkoznak.

4 Gondoljunk itt csupán Ignatusnak Mórincz Tündérkertjéről írott „kritikájára” (Nyugat, 1924, 4. sz.).

5 Kiemelés tőlem (S. M.).

másutt képzavarok nehezítik az olvasást („az egyetemes emberi utat átlátó történeti *mérce*” 310).⁶ Feltűnik ugyanakkor a Jánosi-szövegek költőiségét szavatoló legjellemzőbb eljárás, a terminushalmazozás, -kapcsolás jelentéssűrítő elvére épülő méltatás. Ez az értekező műfaj, mely az újabb magyar irodalomban talán

Juhász Ferenc költészetéből nyerte legerősebb ihlető impulzusait, a hetvenes évekre kiteljesedő (Alföldy Jenő, Domokos Mátyás, Görömbei András), valamint az akkor induló, kibontakozó (Bertha Zoltán, Nyilasy Balázs) értelmezői nemzedék nyelvében talál követőkre. Jánosi a kilencvenes évek közepétől mindenesetre egyre gyakrabban és egyre biztosabb kézzel alkalmazza ezt az eljárást („A Bartók-zene archaikum-közelből elvont képletek alapján megvalósított egyetemessége...” 122; „Az archaikus heroikus önszemlélet a dramatikus-polarizáló világképpel együtt fejlődik ki.” 317).

A 2001-es *Idő és ítélet*⁷ Nagy László című nyitó írása a Jánosi-féle kritikai nyelv belső történetének következő fontos állomása. A 2006-os *Szólítalak, hatyúban* Nagy László és kora címen újraközölt szöveg elhíresült nyitánya ugyanis olyan primer ötleten, a műfajköziség elvén alapul, ami jóformán ismeretlen addigi irodalomtörténet-írásunkban. Konferenciaelőadás, gimnáziumi vagy egyetemi előadás, laudáció, gyászbeszéd, regénynyitány, s ki tudja, még mi minden akkumulálódik e föltűnésben: „Kölcsey Ferenc kerekén száz éve írta meg *A Szabadsághoz* című ódáját, Ady hat éve halott, Szabó Lőrinc már javában *A Sátán műremekei* lázadó költeményeit fogalmazza, Illyés Gyula talán éppen a napba néz egy párizsi utcán, Kassák a bécsi tereket rója, József Attila ebben az évben jelenteti meg *Nem én hiálto* című kötetét – miképpen Babits is a *Sziget és tenger* és Juhász Gyula a *Testamentum* versanyagát –, Erdélyi Józsefnek már három éve napvilágot látott *Ibolyalevél* című könyve, Radnóti az érettségire készül, Vas István is tanul, Sinka István még birkákat terel egy békési pusztán, amikor a Veszprém megyei Felsőiszkáz falu legszélű házában, 1925. július 17-én megszületik Nagy László. Senki sem sejtheti ekkor, s később sem, a parasztportán, a gyümölcsfás udvaron s a falu körüli réteken botladozó gyermekkorban – miközben a nem messzi Csöngén Weöres Sándor pepita borítóju fűzetek lapjaira veti első kísérleteit, Pilinszky János aj-

6 Itt a „mérce” helyett inkább a „tekintet”, vagy az „átlátó” helyett az „átfogó” volna releváns. Kiemelés tőlem (S. M.).

7 JÁNOSI Zoltán, *Idő és ítélet*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2001. A kötetből származó idézetek hivatkozásai a főszövegben erre a kiadásra vonatkoznak.

kai az első kiolvasott betűket formálják, s nemsokára felnéz a bölcsőből Juhász Ferenc is –, hogy alig több mint ötven év múlva ez a fiúcska olyan életművet helyez a magyar irodalom színpéjére, amelyet a világirodalom mérlegén is értéknek fognak találni.” (9) Jánosi esszéisztikus írásmódjának költőisége is egyre hangsúlyosabbá válik e kötetben, példa lehet erre García Lorca lírájának minősítése: „forró cigányszemekből fénylő szenvedély.” (15)

Némi fenntartással azt mondhatjuk, hogy a 2005-ös *Fűszál és mindenség*⁸ kilenc tanulmánya a '96-os Nagy László-könyv tudományos regiszterébe íródik bele, hiszen a *Csoóri Sándor hermeneutikai forradalma* alcímű írásban például az interkulturális és multikulturális dialogicitás organikuságáról esik szó (172). Fontos különbség azonban, hogy ebben a válogatásban jóval szélesebb elméleti horizontot befogó, illetve, struktúrájukat tekintve, a korábbiaknál sokkal gazdaságosabb szövegek kaptak helyet.

Az esszéisztikusabb, a művészi nyelvre koncentrálnó értelmezői program csupán a *Szólitlak, hatyú*⁹ című kötetben tér vissza. Itt viszont a terminushalmaz olyan sűrítéseket képez, mint a „világhelyzet-ábrák” vagy az „asszociáció-világ” (368); nem véletlen tehát, hogy a könyv hátlapjára a szerző Nagy László *Bartók és a ragadozók* című írásának egy, az említett eljárást hangsúlyozottan alkalmazó részletét helyezte: „A travers-erdők, a kábel-dzsungelek, a műanyag-habok felett sugárzik ez a szégyentelen fajta. [...] Az ember nem adhatja meg magát. Se a hatalmas bánatnak, se akármilyen »dögvész-ország-nak«.” Mindeközben még meghittebb, bensőségesebb személyesség, közvetlenség és biografizmus felé mozdul el e szövegek modalitása és tematikája; az ignotusi impresszionista kritika hangnemét költőileg megújító nyelvi attitűd ez: „Cseres Tibor végül is kívágta azt a

rózsafát, amit Nagy László egykor kinézett magának a kertjében, de már nem tudta eljuttatni író társához. Miközben gyászoló, megdöbben sorait róta, kiballagott a fásszínbe, hogy megnézze az ott heverő rózsarönköt. S talán a természet, a világmindenség titkos gyászának jele volt az, amit a kamráját kinyitva meg-

pillantott: a rózsafa »legcsontosabb válla közepén, ahol a szobrászok szerint a fának a szíve lakik, a kis tönk közepén megsadt«.” (410)

Mégis úgy tűnik, hogy végül Jánosi 2010-es, *Barbárok hangszerén*¹⁰ című könyve váltotta be az egyszerre poétikus és intenzív értekezői nyelvhez fűzött korábbi reményeket. Már a nyitó Krúdy-cikk – egykori megnyitó beszéd – Kosztolányiéhoz, Szerb Antaléhoz, Németh Lászlóéhoz mérhető szépírói kompetenciáról tanúskodik. Észrevette ezt a kötet egyik méltatója, Papp Endre is, aki így fogalmazott: „Az ünnepi megszólalás, illetve a széles körű, »népszerű« társadalmi megjelenítés és képviselés alkalmával az irodalomtörténész nyelve a szépirodalomhoz közelít”.¹¹ „[...] a megfog-

hatatlan, de mindenütt jelenlevő Szindbád kikorcsolyázik sötét felöltőjében a térbe a történelem embert gyöttrő ítélőszékéi elől. [...] Szindbád az emberbe átmentett életöröm, a vad történelemből és az időből kiemelt remény egy botladozó, keserű korban. Az emberben repülő eleven madár, szemben önmaga félelmeivel, szorongásaival. A szülőföld hűsége és maradványa. Szindbád egyetlen részvét az ember iránt: a születés íze, a kibomló szavak fénye. [...] Szindbád a gödörből kiröppenő emberiség.” (16–17) A '96-os Nagy László-könyv József Attila-fejezetének eseten, jelző-hiányban szenvedő fölütése után („József Attila szintézisteremtő, hatalmas költészetének...”)¹² pedig itt az új essai comme il faut, az életmű átélő újraolvasása, elsajátító újraírása, Jánosi Zoltán megújult

költészete: „S a Mama szemöldöke alól korán kihullott ember – József Áron szökése után –, mindezekről még mit sem sejtethetve, Öcsöd portáinak rácsapódó kapuin át hamar megkezdte azt a magyar alvilágiárast, ahonnan később a pokol különböző rétegein át a felvilágra s az értelem Üveghegyére kapaszkodik [...]. De ez a Mindenség-kilátó ekkor még nagyon messzire van, egyelőre malacok ondolált farkán figyeli a sehovala kunkorodó magyar jövőt. [...] Tikkadt fűszálak, kvarc- és babszemecskék, keserű, nyurga füst, népdalok, madarak, méla barmok, légykoszorú, indázó tájszavak, vad káromkodások, szalonnaszagú álmok és búzavirág-émlékű leánykezek szakadnak értekeire, de az Eiffel-torony valahogy idáig is elér, s a rőfögő árokparról az égig nyilall az érzékenység. Fűrésző bogárcsáp-antennáival befogja a szelek vágyakkal iramló illatát és a csökkent gyomor szusszanó fényeit: a hempergő maradiság kocaszagát, a félelem szúrós szagú verejtékcsojpeit, a borzas reggelek hideg, kék italát, a »báránybunda-árnyakat«, az »ütődött, kékes öregek sóhajait«, ahogy a fecskék gyors elvillanását is az eresz alól.” (21–22) Ugyanilyen beleézés, s talán még felfokozottabb metaforikusság jellemzi a Móricz Zsigmondról írott tanulmányt: „Rettenetes novellái és regényei nem is csak művek, hanem megmozdult rögök a tájban. Véres újszülöttek a magyar irodalom nemzettel vajúdó ölében. [...] Móricz: a rög alatt felébredt ország. Nem is író, de antropológiai kényszer. Az álmaitól, esélyeitől megrepedt föld.” (33)

*

¹³ ERŐS KINGA, *Kiszolgáltatott létünk gyökerei: Jánosi Zoltán – Barbárok hangszerén*, Szépirodalmi Figyelő, 2010, 5. sz., 60.

⁸ JÁNOSI ZOLTÁN, *Fűszál és mindenség: Folklor és archaikum az újabb magyar irodalomban*, Bp., Holnap Kiadó, 2005. A kötetből származó idézetek hivatkozásai a főszövegben erre a kiadásra vonatkoznak.

⁹ JÁNOSI ZOLTÁN, *Szólitlak, hatyú: Válogatott írások Nagy László életművéről*, Bp., Magyar Napló Kiadó, 2006. A kötetből származó idézetek hivatkozásai a főszövegben erre a kiadásra vonatkoznak.

¹⁰ JÁNOSI ZOLTÁN, *Barbárok hangszerén: Antropológia és társadalom XX. századi irodalmunk életműveiben*, Bp., Holnap Kiadó, 2010. A kötetből származó idézetek hivatkozásai a főszövegben erre a kiadásra vonatkoznak.

¹¹ PAPP ENDRE: „Naprakész” *nemzeti: Jánosi Zoltán – Barbárok hangszerén*, Hítel, 2011, 5. sz., 124.

¹² JÁNOSI, *Nagy László... i. m.*, 262. Kiemelés tőlem (S. M.).

Ablak a Pokolra

Vázlat Nagy László jelenlétéről és hiányáról a kortárs irodalomban

Ablak a Pokolra: a cserépkályha vaskallantyús nyílása fölött virrasztok. Kétóránként táplálom a tüzet, mint egy csecsemőt, óvatosan visszatessékelem a ki-kiforduló hasábokat, bezárom a parazsat, mikor már a lángok hivalkodó tolldíszei lehullnak, és csak a fűtőérték számít. Mi minden vibrál a tűzben, a tönkök üszkös erezetében! Lelkiismeretem tárgyasulása? Gyerekkorom óta csodálom ezt a kályhát, fagyoskodón nekivetem háta- mat, mielőtt „bedurranna”, tikkadtn kerületem, ha ontja a hőt. Annyira ismerem, mikor kell megpakolni, mikor elzárni vagy kihagyni, hogy évtizedek óta képtelen vagyok a mindenséget bevilágító metaforát csiholni belőle. Annyira velem és bennem él, hogy nem tudok róla semmit. De szüntelenül izzó lelkiismeretként örökkön figyelmeztet, hogy a serdülőkor őselemeit, az azóta vulkáni közetté szilárdult magmatikus anyagokat valamiképpen, egyszer azonosítani kell.

Számomra ilyen, a személyiség mélyrétegeibe beépült életmű Nagy Lászlóé. Kisgimnazistaként még alig-alig bogozhattam ki dzsungelmélyre vágyó érdeklődésemet a képi szövevényekből, de hozzáfogtam a *Rege a tűzről és jácintról* memorizálásához, és az osztálytársaktól átvállalt irodalom házi dolgozatokba – egyéb ötlet híján – leleményesen csempésztem be Nagy László-sorokat, mintha személyes misztériumból meríteném tudásomat, amelyhez egyedül én férhetek hozzá. Utólag remélem, hogy tanáraink ráismertek a vendég-szövegekre, s csupán bölcs előrelátásuknak köszönhető, hogy nem fedték föl a turpisságot. Sohasem felejttem magyartanárnóm arkifejezését, amikor a *Menyegzőt*, az az idő tájt hatalmába kerítő világleírás egy szuszra elkántáltam az órán. „Majd csak kínövi” – olvastam le aggódóan fürkésző tekintetéről. Később, a kortárs líra iránt érdeklődve megnyugvással konstatáltam, hogy Nagy László nem csak az enyém. Bella István közismert deklarációját – hogy ti. „övé itt minden” – igazolták a gimnáziumi és az otthoni könyvtárban mohón falni kezdett *Szép versek* antológiái, mert a válogatások költőinek döntő részét – különbségtévesztésekben gyakor-

latlan fejjel is – könnyedén rokoníthattam az idős pályatárssal. Még később azonban egyre érthetőbbé vált, hogy a rendszerváltozást követő nemzedékek rendre miért feledkeznek meg az ő nevééről, mikor a „kiket tartasz példaképeidnek?” rutinkérdésre kedvenceiket sorolják; annak ellenére is, hogy műveik stílusa gyakran árulkodik ihletközösségről.

Mi változott hát meg a magyar költészetben, miért és mikor? Sokan, sok helyütt boncolgatták már e témát, az én generációmól kevesen. Noha az okokat a filozófia és a politika forrásvidékén kereshetjük, egyik tudásterület sem szolgáltat észérveket. Mi más feladatuk lehetne pedig, ha nem éppen ez? A Nagy Lászlót körülvevő irodalomtudományi diskurzus cáfolta vagyok magam is: bőven a rendszerváltozás után eszmélkedtem, nem származom faluról, fiatal budai értelmiségiként egészen korai, tehát még nem tudatosan választott baráti köröm sem a Nagy László-i értékfelmutatás ígézetében nőtt föl. Miért nem volna ajánlatos költőként Nagy László szellemi örökösének vallani magamat? Mert annak vallom.

Petri György egyik versében igazságtalanul támadja költőtársát, s félreértése jellemző félremagyarázás: „»Tyuhahé, rókaprém / más is kurva, nemcsak én« / Nem, Laci. Nem mindenki. / Voltak köztes lények, / voltak igazak is, / meg olyanok is, / akiknek igazuk akaródzott lenni, / igazhatnékük volt.” Emögött az a felfogás búvik meg, hogy a közösséget vállaló, „vateszinek” *csúfolt* költői szerep társadalmi jelenléte, a „bajvívás” a lírikust elvegyíti a *mások* között, egyéniségét feloldja a hazug kollektívizmusban. Ez a kritika általában kétirányú: a metaforikusan gondolkodó, az időt a történelmi és a kozmikus felé kitágító költői én a diktatúrában azért persona non grata az újsütetű ítések előtt, mert a kommunizmus mítoszteremtő szándékának tettestársa (hogy éppen ellentétes minőségben, az szerintük mellékes); a demokráciában pedig azért, mert a mítoszt ab ovo az erőszakos hatalomgyakorlás letéteményesének bélyegzik. Mi legitimálja a költőt, hogy a *mások* az

övéi közé sorolja? Ezt a jelenséget fedezi a posztmodern epiztemológia, vagyis hogy a költő bár stílusát igen, ám személyiségét nem gazdagíthatja, szemléletét nem gyarapíthatja a kulturális közösség hagyományából, mivel a nyelv alkalmatlan az igazságkeresésre, a megismerésre; az egzisztenciális valóság nem az eszenciális lehetőség tükörképe, hanem minduntalan behullik a *horror vacui*-ba. Hogy minden összefügg mindennel, éppúgy igaz, mint az, hogy döntően semminek sincs köze semmihez.

Azért mindez további magyarázatra szorul. Nem gondolom Petriről, lévén maga is kiváló poéta, hogy ne értette volna: a *Menyegző* kiragadott sora ironikus, ahhoz a duhaj lakodalmi népséghez tartozik, a fennálló világrend (kommunizmus?) alattvalóhoz, akikkel szemben a költői én értékes kultúrát szervez úgy, hogy kiszolgáltatottságát az időtlenség távlatába helyezi. Igaz, hogy Petri politikai lírája – pontosabban: poétikájának politikai referencialitása – a Nagy Lászlóétól eltérő esztétikai megalapozottságú, nem a metaforák elvonatkozató és a metafizika átlényegítő régióiban gyökerezik, tárgyi világa, szcenizáltsága is különbözik tőle, ám mindezek egyike sem támasztja alá, hogy miért kellene a Nagy László-i poétikát hitelteleníteni. Miért helytelenítendő *amaz*, és vajon *emez* miért kizárólagos létjogosultságú? A válasz nem más, mint hogy Petri költészetének politikai filozófiája – hangsúlyozottan ez *egy* vers alapján – tagadja, hogy a közösség tagjait az értéktelített kultúra transzcendentálisan köti össze, valamint azt is, hogy az egyetemes igazság – akár, ha szűken vesszük, a politikában, akár, a költészet valódi irányultsága szerint, a létezés egészében – megismerhető és nyelvileg kifejezhető.

A Petri-vers vége ennél tovább is megy: „Naívtásod örökre hiányzik. / Hogy ennyire ál. Hogy ennyire naív. / Mintha az ablakon át tükörbe.” Mitől „naív” Nagy László Petri szerint? Bár a vers igazságtalan, mélyebb rétegeiben egyáltalán nem annyira bántó, mint amennyire foghegyről beszél, gőgös kivagyiságból. Az „örülök, hogy már nem élsz” a nagy elődtől szabadulni vágyó gesztusának lenyomata, aki (Szécsi) Margitot is „drágának” titulálja, csak ne kelljen végre az ő létezésével szembeesnie. Petri költői alteregója fél valamitől. Nagy László nevét, mintha tabu volna, le sem írja, még a címben sem (*N. L. emlékére*), Juhász Ferenc is monogram csupán. Ám kell-e félnünk attól, akit naivnak tartunk? Az elharapott – talán – „rendszerzés” szótól, a világ leírásától? Nem, Petri verse megírásakor, 1978-ban, mikor Nagy Lászlóé volt „minden”, egészen mást jelentett, mint ma. Egyedül a diktatúrában megszerezhető a valóság, osztható „jókra”, a kultúraépítés szellemi rebelliseire, akik a metanoia hirdetői, világuk alkotórészei feltámadás utáni képmásukkal azonosak, az „ablak”: „tükör”; és „rosszakra”, a kultúrát pusztulásba döntő realitás szolgálóira, akik a „kriptáig lehülő fokozatok” grádi-

csain lépdelnek a semmibe. Csakis a zsarnokságban van így, sehol másutt – hallhatjuk mindenfelől. Sehol? A szellemi régiókat olyannyira cizellálta volna a jelenkor, hogy bár a naivak mámorosan ábrándoznak róla, de az önsorsrontó lényeglátók elisszák, kilúgozzák magukból, mert kártékony tévhit? *Kártékony* a megigazulás óhaja? Petri úgy menekült Nagy Lászlótól, akár a zsarnokságtól, az ő poétikája és történelmi ideje elbírta az efféle lázadást, de a miénk nem viseli el. Petri úgy akar szabaddá válni, hogy a diktatúrát is cizellálnak festi – lásd: „*igazhatnékük* volt” –, ahol a helyes magatartás a kivonulásé, a *szecesszióé*, nem a felülemelkedésé, a *metanoiáé*; s emiatt erkölcsileg kevésbé kárthatandó, mint azok a kortárs próféták, akik Nagy Lászlót a demokratikus nyilvánosság és a posztmodern ismeretelmélet nevében diszkreditálják. A költészet mindenkor irányú ugyanis kultúrkritikai, s ha a valóság posztmodernnek *látszik*, feladata nem más, mint hogy a látszat selymeit föllebbentse: a lényeg ott rejtőzik. A diktatúra elfödte a lényeg redőzöttségét (lásd: közös ellenség!), a demokrácia pedig bagatellizálja azzal, hogy kifürkészhetetlennek hiszi. Nagy László költői helyállása *itt is, ott is* érvényes. Hierarchiája nem zsarnoki, benne a rendrakás eredendő igénye munkál. Hogy a megalázottság hagyománya sohasem szakad, legyünk belátóak, Petri 1978-ban nem tudhatta. Főnti verse blaszfémia, egy nagy költő és a mindenható gyalázása; értelmezhető reménytelinek: ha fölszedik a „józsefattilai sánt”, talán a vonat sem robog tovább, de reményvesztettnek is: minek a dac, ha eredménytelen.

Nem az.

Nagy László azon költők egyike, akiktől nem a természetes belső vívódás, a folytonos önvizsgálat volt idegen, hanem a poézis lefokozása; számára a költészet teljes világmagyarázat, mely a maga eszközeivel a tudományosít is kész mozgósítani, vagy akár vete- kedni a technika barbár megszállottságával. Mítoszteremtő igénye felismeri, hogy a kultúra egyéni teljesítményekre épít, amelyeket a közösségi gyakorlat erősít meg, ruház föl egyetemes érvényességgel. Nagy László nem vonja vissza szellemi csapatait onnan, ahol az uralkodó elméletek mára kapituláltak. Életművének gyakran felhánytorgatják, hogy foglyul esett a zsarnokságnak, amiért állóháborúra rendezkedett be, beásta magát lövészárkaiba, amik hadtörténelmi emlékek csupán egy szabad világban; amint azt is, hogy a paraszti kultúra környezetéből, rekvizitumaiból, szokásrendjéből táplálkozó lírai univerzum mára korszerűtlenné vált, a hagyományvesztés szükségszerű. Ám a nagy költészet nem azért örökérvényű, mert valakik őrzik a hagyományt, hanem azért marad élő hagyomány, mert örökérvényű, egyetemes. Kimutatja az emberek, korok és a mindenség közti kapcsolóelemeket, ám helyre is pattintja azokat. Minden nagy költő felveszi a kesztyűt a létező kultúrával szemben, mely nem más,

mint kihívás, *provokáció*, s ez nem a társadalmi be rendezkedés politikai mibenlétén, a tudomány állásán vagy a filozófia világképén múlik. Nagy László kanonizáltságát nem az határozza meg, hogy esztétikailag minőséget képvisel-e, hanem hogy az emberi kiteljesedést gátló ideológiák ma is, mindig is törbe csalják a hivatalos politikát és filozófiát. A költészet sohasem válhat a hivatalosság eszközévé, sem a torz ideológiák illusztrátorává.

Mert nemcsak a politika, de a filozófia is áldozatul esett a rendszerváltás *utáni* sematizmusnak. Ki volna képes észérvekkel cáfolni, hogy *bizonyos* politikai ideológiák öngigazoló törekvéseit szolgálják a mindenkor esztétikai és filozófiai kizárólagosságok? A Nagy László-i esztétikum fölött nem járt el az idő, máig ható és érvényes, csak politikai és filozófiai utalástermészete nem illeszkedik egyes, a társadalomról gondolkodó értelmi rendszerekbe, sokak hatalmát veszélyezteti. Emiatt persze annál időszerűbb!

Valóban nem volna tapasztalatunk olyan hatalomról ma már, legyen az politikai vagy tudományos természetű, mellyel *szemben* szuverén személyiségeknek kulturális közösséggé kell szerveződniük? Csak azért, mert a demokratikus hatalmi viszonyok bonyolultabbak, mint a diktatórikusak? Valóban egy letűnt, patriarchális valóság eszményítő eszköze a metafora, melynek az urbanizált-technicizált kör-

nyezetben nincs hatóereje? Hiszen éppen a Nagy László-i disszonanciák példázzák, mi minden bízható a szóképekre, s hogy a gondolatiság az érzelmi ábrázolással, az intellektuális a plasztikussal kiegészítik egymást. Jártam én is a természetet egy-egy új metaforáért, ám hamar rádöbbsentem, hogy a költészet hagyománya akkor is tovább építhető, megújítható, mert folytatásra és termékenységre ítélt, ha a történelmi változások alapvetőek.

Látjuk, hogy mivé válik az a világ, amelyből a művészet visszavonul: személyiségőrző felelősségét a tudományokra és a szórakoztatóiparra, közösségformáló hatalmát a bürokratikus szakpolitikákra, világmagyarázó erejét, holizmusát az ideológiák opportunizmusára ruhazza át. Filozófiai megközelítések is inaskodnak ahhoz, hogy mindez így maradjon, mindenki végezze a *magá* dolgát anélkül, hogy a másikéra rálátna. A művészeté itt a pusztá dekoráció.

Mire papírra vetem rövid gondolatfutamomat, ideje, hogy megint tegyek a tűzre, mert a parázs pislál, s ha végképp elhamvad, nehéz lesz begyűjteni. A gyújtós papírján ide-oda korcsolyázó lángocskák könnyen elbukik, a ház pedig hamar kihűl.

Aprítsak fát az éjszakai hideghez? Kitérjem ablakomat a kénköves Pokolra, vagy szeszektől szédülten jussak a közönyösek sorsára?

Az enyém, a miénk a felelősség.

Textuális tükrök – közelítések Szilágyi Domokos levelezéséhez

„Őrizz meg és emlékezz”
(a *Leká Dódi* kezdetű sabbat-énekből)

„Ma este indulok Vásárhelyre
(sajna, nem tudom, hányadika és milyen nap van,
de remélem, ezt a levelet még megkapjátok).”
(*Szilágyi Domokos Méliusz Józsefhez*)

Az elmúlt évek Szilágyi Domokos művészete és alakja köré szerveződő kiadványai¹ egy korábban hagyományozott Szilágyi-kép kiegészítő újraszituálására tettek érezhetően tudatos kísérletet. A költőre való emlékezés ugyanis ideiglenesen – a 2006 óta a társadalmi nyilvánosság számára ismertté vált – ügynökjelentések felől szerveződött át. Mindez az életmű tükrében *idővel jelentheti* egyrészt az eddig kanonizált mnemotechnikai alakzatok teherbíró képességének vizsgálatát, új szövegkezelési-értelmezési aspektusok legitimálási lehetőségeit, ugyanakkor – szemmel láthatóan – *jelentheti* a költészeti episztémé élettrajzi vonatkozásaira apelláló, tematikusan azonosító interpretációk térnyerésének veszélyét is.

Az emlékezetben őrzött kép (és itt nem a Szilágyi neve alá rendeződő versekre és azok recepciójára gondolok kizárólag) élettrajzi átdolgozásának, a felszínre került *zavar* biográfiai epizódokba applikálásának, időben és térben való elhelyezésének tiszteltreméltó, és legalább ennyire tanulságos kísérlete a *Szilágyi Domokos családi levelezése* címet viselő kötet. Jelen értekezés – szemléleti optikájában tudomásul véve a palimpszesztus-szerűen felülíró és bővülő narratívák és interpretációk műveleteit – a *Családi levelezés* és a *Visszavont remény*² című levélkötet kép-

elméleti és textuális vizsgálatára törekszik. Feltevésünk szerint a fenti gyűjtemények nem pusztán emlékéllítási és reprezentációs aktusok, hanem olyan textuális kalandot ajánlanak, mely az emlékezés szubtilis drámáját (és e drámához kapcsolódó, belőle következő szöveg- és képelméleti tanulságokat) is magába foglalva szembeesít a feltárulás és leplezettség dialektikájával.

Az emlékezet mint struktúra és képesség, eseményeket rögzít a papír felületére, a nyelv médiumában. A rögzítés interpretálása és szerkesztése annak a *képnek*, melyet a levélíró látványként és olvasandó üzenetként a címzettnek kínál fel. A nyelvhasználatból derül ki, hogy az író milyen szerepre tart igényt, és milyen szerepet szán a címzettnek, akinek olvasási praxisában végbemege a világként vagy valóságként észlelendőnek az aktualizálása. A címzettben (a *Családi levelezésben* többnyire a „Kedveseink”, illetve „Kedves Kuliék”, a *Visszavont reményben* „Édes öregem” megszólítás jellemző) felépülő kép többszörös: a küldő (ön)reprezentációs szándékai, viszonyai, céljai szerint, illetve az alapján, hogy a szöveg mit akar (és mit enged) önmagából, mint a címzett³ portréjából kiolvasni. A kép funkcionális és szemantikai pluralitásánál elidőzve figyelmesek lehetünk arra, hogy amikor a címzett (a levelek publikálását követően bármely befogadó) az olvasottakat saját belső képeivé változtatja, a nyelv szóképeket közvetít, képbeszélő képességgel bír. A szóképek az írás technikai médiumában, mint a nyelv képében, az *írásképb*en, és mint az emlékezet archívumában, előhívásra várnak. Szilágyi Domokos rendszeresen – az írás jelenéből mintegy kiszólva – utal a szövegezés körülményeire és a levél materialitására: „Egy kicsit rondán írok, mert kényelmetlenül, de folytassuk” (19); „Sajna csak kézírással küldhettem, mert nem volt időm fölmenni valahova legépelni.”

1 *A költő (régie és új) életei*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2008, szerk. Kántor Lajos (az 1986-os *A költő életei* bővített gyűjteménye); *Magány és árnyék. Egy Szilágyi Domokos nevű ember a Szekuritáté hálójában*, Láthatatlan Kollégium–Tranzit Alapítvány, Kolozsvár, 2008, szerk. Selyem Zsuzsa. Megemlíteném továbbá a 2005-ben, tehát az ügynökügy előtt a budapesti Nap Kiadó *Emlékezet* sorozatában megjelent *Kényszerleszállás. Szilágyi Domokos emlékezete* című rendkívül igényes válogatást, Pécsi Györgyi szerkesztésében.

2 *Szilágyi Domokos családi levelezése*, Otthonom Szatmár megye, Szatmárnémeti, 2010, szerk. Szilágyi Kálmán; *Visszavont remény. Szilágyi Domokos levelei Méliusz Józsefhez*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp, 1990, szerk. Ágoston Vilmos.

3 Méliusz József (1909–1995) költő, szerkesztő; Szász Judit (1909–1998) a költő édesanyja, Szilágyi Kálmánnal és Júliával, Szilágyi Domokos testvéreivel a családi levelezés címzettjei.

(24); „a héten írtam 30-ct [!], ha lesz időm letisztítani – gép nincs –, küldöm.” (56); „Ne haragudj, hogy ceruzával írok, de ágyban fekszem, s nem akarok késlekedni a válasszal, annál is inkább, mert úgy látom, egész sor félreértés adódott.” (74); „Ha továbbadod olvasásra, kérd meg, ne rakja el a nagy semmibe, mert ez az egyetlen példányom. Gépbe írok, és nagyon kevés a papírom, itt nem kapok.” (100).⁴ Az írásképet láthatóvá tevő papírlap, levél, képeslap e kiadványok borítóján látványként konkretizálódik: a *Családi levelezés* első és hátsó borítóját egyaránt a montázstól levelezőlapok vizuális tapasztalata uralja; a *Visszavont remény* címlapját a költő portréja és egy levélrészlet osztja fel szimmetrikusan, míg az alcím – a küldés, közvetítés hermészi kódját is szcenírozva – a pecsét, postabélyegző szerkezetében térbeliesül (a kötetek albumaihoz az olvasás egy későbbi szakaszában térünk vissza). A kézírás strukturális effektusként keretezi a Méliusz-gyűjteményt: a kötet első oldalán Szilágyi Domokos Méliusz Annának szánt dedikációja szerepel *Fülszöveg* címmel (a *dedikációként* címlapján a költő portréja egy Szilágyi-opus), míg az utolsó lap Méliusz József kézjegyével, barátja halálára írt gyászversét viszi színre. A *Visszavont remény* 99 számozott levele között öt, rajzzal ellátott (a hatodik, hetedik, tizedik, tizenötödik, és harmincketedik) Szilágyi levélreprodukció kapott helyet, közülük a tizedik végén az aláírást egy ironikus *önportré* helyettesíti.

A levelek kronologikus sorrendben (1952-től 1979-ig), számozással rendszerezve jelennek meg, elősegítve, a bennük kirajzolódó csomópontok befogadási érzékelhetőségét. A levelek olyan fogékony felületek, melyek a nyomokat hagyó, bevéső tevékenységek által – folyamatos olvasói jelenlétet kívánva – felvázolnak egy töredékes narratívát (a költő életét), mely narratíva bizonyos konzisztenciái állandósulnak, mások az illékony én cserélhető tükröképeként elhomályosulnak. Ugyanakkor az üzenetek és válaszok egyoldalú, aszimmetrikus közlése – a kötetek *csak* a költő leveleit implikálják – a visszalépés és előjövés, elidőzés és továbbmenés változó dinamikáját rajzolják ki: az egyik levél elbeszélői szála magyaráz egy másikat, miközben korábban elkezdett történetek lezáratlanul maradnak; vagy utólagosan értesülünk végbemenésük bizonyosságáról. Egy-egy esemény, közlés, biografikus epizód relevanciája egy későbbi vagy megelőző kontextus részeként feltűnve korrigálja, koreografálja, pozicionálja újra a helyét. Az élesemények, tényállások lineáris követhetősége függ a levélváltás dinamikájától. A textuális végbemenés időbelisége az olvasás időszerkezetében pontosítja magát. A végbemenésbe oltódott sokrétűség olyan probléma-horizontot nyit meg, amelyben a levelezés létmódja új megvilágításban tűnhet fel: nem az előállítás befejeztével nyeri el létezését kizárólag, hanem pl. az újra/félre olvasó tekintetek hálójában. Ami az elidőzés időszerkezetével rendelkezik, az egyidejűséggel jellemezhető.

Az értelmezés ezen a pontján érdemes kitérni a *Családi levelezés* szövegműködésének kardinális technikai megoldására – a levelezést közreadó instancia jelenlétére

4 A részletek kivétel nélkül a Méliusz József-levelezésből származnak.

–, mely az olvasás menetének kohézióját hivatott biztosítani. A közreadó instancia narrátori-moderátori szerepköre (*Előszó*, *Utószó*, üzenetek kommentálása) a kötet elsődleges értelmező alakzatává válik, mely egy kauzális szűrés felépítésében érdekelt: a folytonosság, továbbhaladás és folytatás szempontjait állítja előtérbe a folytonosságon esett szakadékok (elvesztett levelek, fragmentumok, kifejtetlen, enigmatikus utalások), üres intervallumok (egy-egy levél diszkontinussá vált elbeszélő szála) helyett. A narrátor-moderátor integráló-magyarázó, kiegészítő-cselekményesítő szövegbetétei implantátumként töltek fel a levelezés kronológiai és narratív hézagait.⁵ Időnként saját értelmezői, novellizáló betétei mellé külső tekinteteket, nézőpontokat akkreditál (Szilágyi Júlia-émlékezés; Dimény István- és Székely János-levélrészlet). Igaz, a lineáris elbeszélésrend – narrátori beavatkozás általi – rekonstrukciója az utólagos, retrospektív rátekintés *konstrukciójától* áthatott, – szerencsésen – nem törekszik az általa kínált narratíva átfogó érvényesítésére, a többértelműség, feltételezékenység, a zavar motívumainak feloldására. A narrátori-moderátori tudat reflektáló retorikája, utalásai, információ-adalékai árnyaltabb és a levelezés téjjeinek mérlegeléséhez fontos kontextusokat kínálnak.⁶ A közreadó instancia megértési-érdeklődése a nyom metonimikus természetű logikáján elindulva időnként sajátos oknyomozó-detektív elbeszéléssé alakul (pl. a költő utolsó napjának és halálának leírása az *Utószó*ban). Funkciója a levélközi terek feltöltése mellett a levéltestekbe való beavatkozásra is kiterjed az alábbi közléstípusokban: „a levél folytatása elveszett”, „innen Hervay Gizella folytatja az írást”, „újra Sz. D. írása következik”, „eddig Mária írt, és átadta Szisznek a tollat”.

A montázszerű mozaikok egymás mellé helyezéséből építkező kisformák (levelek), mint a reflexió csatornáinak közvetlenség modulusát veszik igénybe. Az elbeszélendő forrása, hordozója, újrateremtője a nyelv: az elbeszélő események, történetek világa nem választható el az elbeszélőkre szolgáló nyelvtől, amelynek nem pusztán rámutató, de létesítő szerepet kell tulajdonítanunk. (tény és fikció egyaránt nyelvi produktum). Nyelvhasználat tekintetében a Méliusz-gyűjtemény és a *Családi levelezés* markánsak

5 Pl. az 1971. július 13. és 1972. március 10. közötti levélhiányt a narrátori szólam protézise a biografikus események ismertetésével stabilizálja.

6 Két markáns példa a 43., illetve az 51. levél utáni kommentekből: „Szilágyi Domokosnak csupán három levele maradt fenn a gondosan megőrzött családi levelezésből, ebből a nagyon fontos évből. A Szekuritáté nagy valószínűséggel 1957-ben kezdte beszervezni kötelező jelentésként a Bolyai egyetem sok diákját, így a Szilágyi Domokos évfolyamáról, állításuk szerint nyolc egyetemistát sikerült rávenniük (természetesen megfélemlítéssel), hogy rendszeresen írjanak jelentést az egyetemen történekről.” (51); „[s]ikerült neki (első alkalommal) huszonkét évesen (1958-ban) a marosvásárhelyi egyetemi klinika ideg-elme osztályára, az akkor oly divatos »idegösszeroppanás« címén beutaltatnia magát, Csiky Kálmán professzor kezeire bízva magát. Ugyancsak 1957-ben tombol a Várady Emese iránti szerelme. Szisz édesanyjának beavatkozása a fiatalok kapcsolatának alakulásába esetleg erősítette a fiatalok közti szerelmet, de semmi esetre sem ez vezetett a végleges szakításhoz, amit Szisz kezdeményezett.” (58–59)

különbözik egymástól (utóbbi esetében a nyelvi jelölő rendszer cizelláltságában is egyfajta cezúra észlelhető). A *Családi levelezés* 304 szövegének jellemző textuális sajátossága a megmutatás és biztonság-keltés retorikája a szülők és a család felé. Az invencionális nyelvhasználat (a nyelv birtokbavételének öröme) a korai levélírói praxis sajátja (szemlélő, értekező, vallomást tevő, résztvevő elbeszélői szerepkörök váltogatása, jellemző a stílusparódia, riport, irodalmi referáció műfaji kódjainak intenzív alkalmazása).⁷ Gyakori az utazás, érkezés toposzainak, a testi és anyagi állapot körülményeinek, olvasmánylistáknak a rögzítése. A levélíró közbejövő diskurzusokkal (vers, vicc, rajz) élénkíti az üzenet szövegét. A 35. levélben számol be Szilágyi szüleinek (a később a familiáris-emlékarchívum határain túllépő, nemzedéki emlékezet részévé is váló)⁸ híres tabló-botrányról, ami a (középiskolai) tabló mottójául választott Kiss Jenő-citátum cenzúrájával végződött. „Végül is megcsónkítva és átírva került fel a tablóra Kiss Jenő lelkes szövege (amelynek szellemével Szisz, korabeli levelei és versei szerint, akkor egyetértett); a »Sápadt királyfi« kimaradt, a »kétségek«-et »kérdések«-kel helyettesítették. A költészetnek erről a megcsúfoltatásáról Szilágyi Domokos cikket írt a kolozsvári Utunknak (1955-ben), ám a »vihar egy jelige körül« ezzel még nem zárult le, a sértett iskolaigazgató egy bértollnokkal választ íratott, és a szerkesztőséghez küldött levelet aláírta a tanárokkal; mi több, Szisz öccsét elüldözte az iskolából.”⁹ Az 1960-as évektől kezdve azonban a levelek nyelvi élénkségével, meglepetés- és kifejezőerejével szemben látványosan a rövid mondatos, sematikusabb állapot és közérzetrögzítő üzenetek dominanciája érvényesül (kivételet jelenthet ebből a korszakból pl. a 115. levél, melyben a filológus Szilágyi szólal meg egy családtörténeti bejegyzés erejéig, illetve a 150. levél, ahol a költő stilisztikai és írástechnikai tanácsokkal látja el húgát). A *Visszavont reményben* a műfaj valóságpoétikájának elemei (retorikai, paratextuális ellátottság, lezárás és újrakezdés ciklikussága) kijelölte szövegteret a nyelv exkluzív kontrasztanyaga (a gondolat egyedi sajátosságai) tölti fel. Differenciált modalitások, retorikus hatásmínőségek egész spektrumát villantják fel a kötet legjobb szövegei (6, 7, 31., 56., különösen 10., 21., 24. levél). A textusok szemléletessége, expresszivitása, a nyelvi kontrasztok létrehozása, a szétszórótt reflexiók önfeledtsége alákánzza az *elbeszélés* útjait. Egy-

7 „Mindezeknek ő utána az Úr áldjon meg és őrizzen meg Titeket, Istennek az ő népjeli! Mellynek foltán tudatom, hogy. Pedig dehogy. Azaz az dolgoknak az ők mibenlétük körülményeinek mindazonáltal jellegzetes tulajdonságajai állanak az következő módosulat alkotmányának főelemjei szerint: Imperator Caesar Augustus nevének ő szerinti hava 3-dik hetének hét fején meg történe azon események sorozatának mindazonáltal kezdő része, amelyet az finn rokonok az ők K.u. 1955-ben költ szótárok szerint nevezének Föl vételi Vizsgának.” – a szöveg a *Családi levelezés* 37. darabjának részlete.

8 Lásd ezzel kapcsolatban: LIGETI László Zoltán, *Szatmári iskola = A költő életei*, Kritikon Könyvkiadó, Bukarest, 1986, szerk. Kántor Lajos, 56-7; KÁNTOR Lajos, *Matúra előtt és után = Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?*, Balassi Kiadó, Budapest, 1996, 39–40.

9 KÁNTOR i.m. 40.

Molnos Zoltán Szilágyi Domokos-portréja

egy levél, levélrészlet megnyitja az átlátás lehetőségét más műfaji kódok felé – többnyire – a spontaneitás rendezőelve szerint (vitacikk, lektori-vélemény, miniesszé, zene- és közéletkritika, versparafrázis, drámai monológ). E szövegalakulatok legizgalmasabb fajtája az, amikor az üzenet (akár egy vers, vagy filozófiai aperszü) olyan ürességet nyit meg, melyet a nyelv (mint esztétikai megmutatás, mely a nyelv személytelen akarától is függ) maga tölthet be az olvasó észlelő közreműködésével. Különösen érdekes a marosvásárhelyi elmeklinika mnemotoposszá válása a levelezésben, mely gyakran, mint az alkotás, védettség tere szcenírozódik a titokraticus diktatúrában. A lineáris időtapasztalatot felfüggesztő – ezért a külső nézőpont számára diszkontinuus, zárványszerű – hely kirekeszti a hatalom kötelező és automatikus retorikáját; ekként jelent (paradox módon) védettséget az elszigetelés (az elszigetelés, mint hangsúlyos átjárás a normatívként tételezett hatalmi diskurzus nyelvéből) a kívülággal szemben.¹⁰

10 Szilágyi Méliuszhoz intézett marosvásárhelyi levelei immunis öniróniával számolnak be az elmeklinikai tartózkodásról: „Kedveseim, csakugyan jót tett nekem a diliház, nagyon rám jött az írhatnék, ha kimegyek, olyan hosszú verset írok, hogy Méliusz elsárgul az irigységtől.” (38. levél); „Mellettem flexik (!) egy öreg bácsi, három napig Lacinak szólított, most Gábor vagyok. Válogatott vegyes társaság van itt, egyetemi tanártól ácsmesterig és vissza, erről még fogok írni valami szépet s nemeset.” (26. levél); „Drága Öregem, köszönöm a közbenjárást. Péterrel vagyok egy szobában. Jól van, jó az étvágya, és irigylésre méltó alvókája.” (67. levél). Érdemes citálni a *Családi levelezés* szerkesztőjének 217. levelet követő kommentjét: „Ha egy kicsit is kipihente magát, mint ahogy ez a klinikai viszonyok között már néhány nap elteltével előfordult, visszatért munka- és jókedve. Volt idő, amikor vele együtt kezelt költő- és írótsaival vicclapot szerkesztett (ez volt a *The Boy*, amit Saszet Gézával és K. Jakab Antival írtak), s a főorvos ebből tájékozódott irodalmár beteget aznapni lelkiállapota felől.”

Fontos kitérnünk egy újabb kontextusra. Az írás azt archiválja, amit megír. A megírt kompromittálható, hiszen kontextuálisan képlékeny és érzékeny, a félreértés, másként-értés árnyékát termeli ki. Az egyidejűséggel jellemezhető időszerkezetből törlődhet az üzenés önfeledtsége és intimitása, ha a kézbesítés folyamatában, a címzettet megelőzve egy auriális kontroll figyelme alá kerül (a titokrátikus diktatúra ügynökei). A *Visszavont remény* Ágoston Vilmos által jegyzett – értelem- és olvasásirányító – paratextusa a következőképpen szcenírozza ezt a tapasztalatot: „[a] levél lesz a bűnjel, gondolataik legfőbb bizonyítéka ellenük, akik írták. A totalitárius diktatúrában – ahol a levélitok fikcióvá válik – saját kezűleg jelenti fel magát a levélíró. ... Az, aki minden levelet így ír, hogy tudja, majd mások is olvassák,¹¹ az előbb-utóbb megbénul az öncenzúráról, és eleinte sablonos leveleket kezd írni, »olvashatókat«, majd lemond a levél magánjellegű értékéről, az őszinteségről.”¹² Szilágyi Domokos levelezésének olvasástapasztalatában én inkább úgy fogalmaznék, hogy egy másfajta intimitás kiépítésére tesz kísérletet a levélíró, mely a feladó és a címzett közé ékelődő auriális kontroll kijátszását (átjátszását) egy nyelvjáték részének tekinti. A levél így olyan reprezentációs és kommunikatív felületté válhat, mely bizonyos létezők, tematikák (tartózkodás helye, munkaterv, utazási terv, családi állapot) közlésével megteremtheti az ellenőrizhetőség illúzióját az ellenőrző szervek felé, viszont a leveleket átírató nyelvjátékok, szójátékok, ironia, vicc alakzatai ezt az ellenőrzöttség-tudatot (ideiglenesen) fel is számolhatják. E tapasztalat megközelíthető az érem másik oldala felől is: a szimmetrikus megszólítás-struktúrát felülíró, három vagy több elemű kommunikációs szisztéma a felső instancia felé történő üzenés primer lehetőségét is implikálja, ezáltal a levelezés (originális, familiáris hatókörén túlmutató) hangsúlyosan performatív cselekvésnek tekinthető.¹³ A levelek címzettjeinek (és a kötetekbe foglalt levelezések befogadóinak) olvasási praxisát megelőzi egy kisajátító olvasási szokásrend, melynek célja a levélíró, címzett és a levél tartalmi elemeinek kompromittálása; az önkényesen értelmezett inkriminálható szövegrészek szelekciója. A levélíró köré, levelezésének árnyékában a megfigyelő-ellenőrző szervek kollázsszerű katalógusaiból egy másodlagos

(részben) levél-montázs *konstruálódik*: a megfigyelési dosszié.¹⁴ Nem feledkezhetünk meg arról az alapvető (a Szilágyi Domokosra való emlékezést parafrázáló) tényről, miszerint itt a *megfigyelő* (ügynök) megfigyelésének *intertextuális* hurokként értelmezhető jelenlétéről (is) szó van (így válik az olvasás ismerősség és idegenség közti helyé).

Mindkét gyűjtemény publikálja Szilágyi Domokos testamentumát, a költő élettársához, Nagy Mária-hoz és ügyeit vivő Dosa Gerőhöz intézett búcsúlevelét; mintegy a lezártág, konzisztens narratíva illúzióját, – illetve ezzel szinkronitásban – annak lehetetlenségét teremtve meg. A *Visszavont remény* függelékeivel (dedikációk, Szilágyi Domokos lektori jelentései, előszavai Méliusz-kötetekhez), továbbá egy nem a költő által jegyzett, mintegy a halál által cezúrázott léten túlmutató, Nagy Mária és Méliusz József közti (a levél-válaszlevél klasszikus dinamikáját egyedül itt színre vivő) dialógus közlésével a sokrétű megmutatás szerkezetét terjeszti ki. A *Családi levelezés* pedig (az ügynök-ügy felől történő újraszituálási gesztusként és a lineáris-kauzális elbeszélés kérdésségének önreflexív eseményeként) szövegmintákat publikál a Szilágyihoz köthető, róla szóló jelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek közül. E „síron túli hangok” jelzesszerűen a levelezés narratív és kronológiai hézagait töltik fel. A függelékek és szemelvények résztvevőként, kommentárként, részben krónikásként és tanúként lépnek be az olvasásba, a beszédhelyzetek értelmezhetőségét protézisszerűen kiegészítve. A levelezéskötetek többdimenziós nyelvi terében sokféle, eredetétől elszakított írás szerveződik egymásba, felkínálva egy komplex folyamatról való *képpalkotás* lehetőségét.

A képiség problematikájára irányuló érdeklődés újabb szintjét¹⁵ a familiáris-baráti magánarchívum fotóinak kontextuális olvasása jelenti. Filozófiai szempontból a halál sohasem pusztá factum, orvosi-biológiai tény, hanem mindig is konstitutívum, vagy még inkább interpretatívum. Heideggeriánus összefüggésben: a halál egzisztenciális a priori, mint az emberi létezés egyáltalán lehetővé tevő transzcendentális lehetőség-feltétel. Az ember szorong a haláltól, hiszen életére tör, a létet ön maga egzisztencialitásban szünteti meg: nem-létté változtatja át. A halál szükségszerűen bekövetkező pont a léten, melynek terjedelme meghaladhatatlan és átléphetetlen; a halálfenomént – a maga teljességében – semmilyen projektív

technika nem képes számunkra *valóvá* tenni, kommunikálhatatlan marad (habár az értelem és értelmezhetőség hermeneutikája együttesen jelzik, hogy olyan határszituációban vagyunk, ahol az emberiség nevében totális háború folyik a halál ellen). A halál az itt-lét (egzisztenciális-ontológiai fenoménként értett) gondja. A halál az emlékezés üres intervallumait, árnyékait termeli ki. Az emlékezés ugyanakkor a gond hívása; az emlékezés egyik lehetséges eszköze a *kép*, amelybe azonban kiterjesztés-kivágás-retusálás, közelség és távollét motívumai, a távollét jelenlétének tapasztalatai íródnak bele. A *Családi levelezés* és a *Visszavont remény* képarchívumában halottak képeit látjuk (Hervay Gizella, Méliusz József, Szász Judit, Szilágyi Domokos, csoportképek, ősök metszetei és fényképei), akik már nem élnek a testükben, de *megtestesülnek* a képeken – beltingiánus-kontextusban gondolkodva¹⁶ – a hiányzó test helyébe lépő képek foglalták el az *emlékeztetés* helyét, amit a test elhagyott, mint jelenléte. A halottak képeik által láthatóként őrződtek meg, megjelenítve annak hiányát is, aminek képei. A közölt képekre a magánarchívum familiáris intimitásából kikerülve (a *rá-nézés* közöségiségének értelmében) beíródik egyfajta kollektív identitás, mely a résztvevőké és a szemlélő emlékezőké egyaránt. A szemlélő e fotókkal kapcsolatos időtapasztalatában antropológiai tapasztalatra tesz szert egy elmúlt idő paradox élményében részesülve: a fotó tartósságot kölcsönöz annak a pillantásnak (emlékeztet), amellyel a befogadó megéli a pillantások cseréje (kép–néző) alatt. A „fotografikus idő felszínére” dermedt arc, mely a kép és a halál révén tehát a távollét rejtélyébe merül, különleges viszonyba kerülve az emlékezés pillanatában felgyülemlő idővel, amit a *Családi levelezés*, képarchívuma közlésének pompás módjával olvasási eseményként is térbeliesít. A képek elrendezése nem azok időbeli, szekvenciális keletkezését viszi színre – a kronologikus közlés folyamatszerűsége helyett a könyv lapjain itt-és-most megképződő emlékezés diszkurzív, váratlan, folyamatos eseményként. A nem-egyidejű egyidejű jelenlétében *kerül* egymás mellé a gyermek Szász Judit (1915), a gyermek Szilágyi Domokos (1944), a Saszet Gézával készült felvétel, Szilágyi Domokos szüleinek esküvői képe (1933), a kolozsvári íróküldöttség stockholmi fotója (1972) és három emléksír képe. A képek mise-en abyme-szerű (egszersmind az emlékezés folyamatának diszkurzivitását is inszcenizáló) tükörjátékára szenzibilis példát szolgáltat a képarchívum utolsó három darabjának olvasása. A házsongárdi sír (ami egyben mnemotoposz is) egész-oldalal képe után a lapot szimmetrikusan két csoportkép felezi: az egyik a költő édesapja, testvérei társaságában

látható (az 1950-es évek végéről), a másikon a 2000-es évek túlélői, a család tágan értett tagjai láthatók, középen Nagy Máriaival. Olyan látvány jön létre így, mely két egymással szembeállított tükör közreműködése. Miközben a képek legalapvetőbb kontextusául két textuális tükör (levelezések) és egy ütemtelenül bemozduló árnyék (az ügynökjelentések) szolgál.¹⁷ E tükörök világítják be a második kép hiányát, a jelenlét különbségét: Szilágyi Domokost. A rögzített látvány pillanata fakulni kezd, belesétál az idő csapdájába: „a kép egyedülálló életauráját élet és halál metszéspontján igazolja.”¹⁸

Egy életműhöz, egyszersmind egy személyhez fűződő mentális (szövegemlékezet, emlékezés aktusai) és materiális (pl. szobrokon, fotókon konkretizálódó) képek, példázattá váló sors és utóélet az imagináció anyagává lehetnek. Molnos Zoltán Szilágyi Domokos-portréján¹⁹ a tekintet, mint tükör képlete a megszólított. Az elmosódó szürke arc kontúr- és karakterjegyeivel kontrasztban egy téglalap alakú sáv a tekintet és a szemek feszült éberségére fókuszál, hermeneutikailag érdekessé téve tematizálja a pillantás, látás, nézés, keresés kódjait. A képen, mint cellában szcenírozott fényvel és figyelemmel megtöltött szemek (melyek az egyik legkiterjedtebb és legkülönfélébb kultúr-történeti jelentésekkel felruházott jelképek) a tükör metonímjaként olvashatók, mint a megmutatás és megmutatott komplex összjátékai. E remek portré felkínál egy olyan látványt (és látványba foglalt leleményes kontrasztot), amely a szövegek interpretációjában is szignifikáns módon közreműködhet azáltal, hogy a megértés elidőzésére hívja fel a befogadói szemlélődést. A mutató aktivitás távolságerzetet reprezentál, ráutal valamire, megcéloz valamit, a pillantást új útvonalra tereli. A megismerést előbbre vivő ereje abban nyilvánul meg legvilágosabban, hogy a megmutatott tárgy magát mutatja meg: a megmutatás felismer, szem-elé-tár egy új megismerés-teret, melynek lényegi jegye a távolság. Hiszen megismerni annyit jelent, mint többet megismerni, mást és másként ismerni: ez pedig mindig nyitott esemény marad.²⁰ „Megkaptam Domi kötetét. Remek és gyönyörű. Szoruló szívvel forgatom.”²¹

11 „No de elég a panaszkodásból. – Nyári tervünk még semmi. Félek, nem is lesz. Valami világméretű bizonytalanság vesz körül. S ebben csak egy az állandó pont: hogy fölbonjtják a leveleimet. (Újabbban a belföldieket is.) Lássuk, ki bírja tovább.” Szilágyi Domokos Pakuts Józsefnéhez intézett levele *Kolozsvár, 1976. június 16.* keltezéssel, közzétette Balázs Imre József.

12 *Visszavont remény*, 181.

13 A levélíró közélet- és irodalompolitika-kritikáiban provokatív őszinteséggel és (ön)ironikus gúnnal nyilatkozik hatalomról, cenzúráról, pl.: „Szennylapjainkba nem írok, torkig vagyok, esetleg a *Tiszatáj*-ba. Esetleg fordítást idehaza – ezzel nyakig vagyok. És torkig. Ne vedd gúnyolódásként, ha gratulálok a díjhoz (bár idestova vérszesen kezd hasonlítani a szifiliszhez).” *Visszavont remény*, 81. levél.

14 A titkosszolgálati dosszié műfajának részlet-gazdag leírását lásd: Cristina VATULESCU, *Lebilincselte életrajzok: a titkosszolgálati dosszié a Szovjetunióban és Romániában = Magány és árnyék. Egy Szilágyi Domokos nevű ember a Szekuritáté hálóijában*, Láthatatlan Kollégium-Tranzit Alapítvány, Kolozsvár, 2008, 11–36. különösen: 16–18.

15 Az értelmezés eddigi részeiben kép-fogalom kontextusán alapvetően egyfajta mentális kép létrejöttét lehetővé tevő textuális, retorikai mechanizmusokat, olvasástapasztalatokat vizsgáltunk, tudatosítva a levelek, sorok, sőt betűk közti morajlás, üres helyek, az olvasást manipuláló rongált szövegtükörök tapasztalatát.

16 vö. BELTING, Hans, *Kép és halál; Kép és árnyék; A médium transzpareniciája*. Mindhárom tanulmány a *Kép-antropológia. Képtudományi vázlatok* című kötetben található. Kijárat Kiadó, 2003, 165–277.

17 A Szilágyi Domokos-kép képelméleti vitaként való olvasására tesz izgalmas kísérletet az ügynök-ügy kontextusában Berszán István kiváló esszéjében. (*Szilágyi Domokos képe és árnyéka = Magány és árnyék*, 107–111.

18 BELTING, *Kép és halál*, 213.

19 *A költő életei* (Kántor Lajos kiváló szerkesztése) többek között Balázs Imre, Györkös Mátyás, Albert, Kádár F. Tibor, Molnos Zoltán, Páll Lajos, Plugor Sándor, Zolcsák Sándor festményeit; Ambrus Sándor, Balogh-Orlovski Edit, Deák Árpád, Szodoray-Parádi Hajnal Szilágyi Domokos-szobrai, plakettjeit, domborműveit is tartalmazza.

20 vö. Gottfried BOEHM, *A képleírás = Narratívák I. Képleírás, képi elbeszélés*, Kijárat Kiadó. Budapest. 1998, szerk. Thomka Beáta. 19–36, különösen 35–36.

21 Méliusz József záró sorai Nagy Mária-hoz, a *Visszavont remény* utolsó, 99. leveléből.

Marad a gond és a felelősség

Ajánlás a 2011-es békéscsabai könyvhét könyvébe

„Mi, könyvek, kiknek feje, keze, lába, hangszíne, szürke, fekete, kék tekintetű szeme, szíve, vére, neme, indulata, éhsége, fiatalsága és öregsége van a természet jóvoltából, s *ők, az emberek*, akiknek egyszerű vagy díszes kötése, címe, bevezetője, oldalszáma, tárgya, tartalma, felfogása és szigorú, megzavarhatatlan logikája van a történelem jóvoltából, mi együtt mindent az előzményeknek köszönhetünk. Szürkült szakállú előzmények, múltunk alkonyi óráiban, szerénységéből szinte titokban hordtak össze mindent és mindenkit; földgolyókat válogattak, húst, homokot, papiruszt, téglát, és úgy látszik, ami reszkető erőfeszítéseik közepette sose sikerült – az sikerült, amikor a Nílus vagy az Eufrátesz tintája véletlenül rálöttyent a sivatagra. En nem volt dicsőség, s nem lesz mentség. (...) A B C D E F G H I J K L M év már eltelt. Most itt vagyunk. És mi lesz velünk ott, unokák korában, az Y után, az utolsó nemzetközi könyvkiállítás ötszázadik évfordulóján, mikor a Gutenberg-korabeli ember fejletlen koponyáján dolgoznak a restaurátorok? Mert jön N O P R S T U V Z X, s ez a papírral letakart láthatár még mindig olyan, mint első hó reggelén a táj. Ide, erre a lapra írást érez az írás előtti s az írástudatlan is, állat, növény és ember. Itt mindent meg kellett volna őrizni, hátha valakik olvasni és érteni fogják. De erről már szó sem lehet. Szomorúan be kell jelentenem, hogy az alexandriai könyvtár örökre leégett... Szomorúan be kell jelentenem, hogy az alexandriai könyvtár még nem égett le. Marad a gond és a felelősség...”

És mi lenne, ha leégne a Széchenyi Könyvtár?
És mi lenne, ha leégne a megyei könyvtár?
És mi lenne, ha leégne a Ti / az Önök könyvtára?
Vagy már leégett?

Nem, nem égett le, tehát *marad a gond és a felelősség*, amiként a fennebb idézett Lászlóffy Aladár-versben, *Az alexandriai könyvtár égésében* reánk hagyta a költő a '70-es években született látomásában.

A 82. könyvhét a magyar írás, a magyar könyv gondjának és felelősségének az ünnepe. Akkor is az volt, amikor Supka Géza a két világháború szorításában, a két világháború között tetőtől talpig megcsontított Magyarországon felállította a menekülés sátrait, hogy ami még megmenekült, s mindaddig elidegeníthetetlen lesz tőlünk, amíg egyetlen magyar író és egyetlen magyar olvasó él a Földön: az örökéletű magyar irodalom tégláiból, a könyvekből újraépítsék a hit, a bizalom, a remény, a tisztesség – egyszóval a LÉLEK hajlékát. Nem kisebb építések ültek azokban a sátrakban, mint Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Illyés Gyula, Sinka István, Féja Géza, Szabó Dezső, később pedig már, a második Trianon után Nagy László, Csoóri Sándor, Juhász Ferenc, Nagy Gáspár, Mészöly Miklós és sokan mások, a mi kortársaink, amikor megintcsak újjá kellett (volna) építeni immár a gondolkodás és a szellem szabadságától és a nemzeti öntudattól is kifosztásra ítélt lélek hajlékát.

Mert marad a gond és a felelősség. A gond és a felelősség, amit már Vörösmarty megfogalmazott egy magyar könyvtár homályában: „...Ment-e / A könyvek által a világ elébb? / Ment, hogy minél dicsőbbek népei, / Salakjok annál borzasztóbb legyen, / S a rongyos ember bősüzt kebele / Dögvézt sóhajtson a hír nemzetére.”

Iszonyatos, kísérteties időszerűség! S a tanulság is, hogy „és mégis, mégis fáradozni kell”, mert igenis a könyvek által, csakis a könyvek által ment a világ elébb, a tanult fők számának növekedése arányában és függvényében. A magyar irodalom, a magyar könyv pedig különösen élen járt ebben a magunk és a világ örökös ostromában. Egyszerre biztató s időszerűségénél fogva egyben aggasztó Szerb Antal irodalomtörténetének az 515. oldalán ezt olvasni: „Az angol és az amerikai kapitalizmus elérte azt, hogy amint sikerült közös nevezőre hoznia az emberek gallér- és kalapigényeit, és így a kisipar munkáját feleslegesség tette a gyári tömegtermelés mellett, a mozi és az olcsó irodalom által sike-

rült egységesítenie azokat a lelki izgalmakat is, melyeket az átlagember a művészettől elvár. A magyar lélek hosszú ideig ellenállt a képzelet standardizálásának, de végre is a szegénység, a „kultúrigények leépítése” meghódolásra kényszerítette.

Maradt tehát és itt van közöttünk a gond és a felelősség. Az írás gondja, és az olvasás felelőssége. De fordítva is: az olvasás gondja, és az írás felelőssége.

Hallom, hogy tantárgy, de legalábbis teszt, próbatétel lett a *szövegértelmezés* az iskolákban. Nekem is jól fogna olykor egy ilyen tanfolyam, amikor bizonyos hivatalos leveleket, számlákat, recepteket vagy árulási írásokat kell megfejtenem.

De ha az irodalmi szövegeket kell értelmezni, akkor vagy belőlünk fogy, szikkad, párolog az anyanyelv, vagy az író nem ír az olvasónak.

Az első gond az irodalomtanároké, a másik az irodalomé. De a kettőt csak együtt tudjuk megoldani.

És itt, ebben az ünnepélyes pillanatban azt az ünnepélyes kijelentést kockáztatom meg, hogy ha minden vidéki városban olyan irodalmi élet, olyan közösen fenntartott irodalmi műhely működne, mint Békéscsabán, akkor ezek a gondok ritkábban és későbbben homályosítanak el fölöttünk a globalizációs világháramlattal felkavart szellemi égboltunkat.

Az irodalommal, a kortárs magyar irodalommal, ami amúgy is az egyik legtagasabb színpada a kortárs világirodalomnak, a legváltozatosabb kosztümökben naponta találkozhatunk Békés megyében a Körös Irodalmi Társaság, a Phaedra Irodalmi Szalon, a Bárka folyóirat, a különböző sajtókiadványok, a tanulóifjúság vers-próza- és mesemondó versenyei, a Jókai színház tevékenységének köszönhetően. És itt állnak évek óta a szökőkút-téren, most pedig a Csaba Centerben a Könyvhét sátrai, az örökké menekülésben lévő LÉLEK és SZELLEMM hajlékai, amelyekben minden június elején ott ül 5-6-8 alkotó ember – most például Kiss Ottó *A másik ország* regényével, Elek Tibor, az irodalomtörténet-írás József Attila-díjas doktora, Kiss László ezúttal *A térképnek háttal*, Kőszegi Bartha Kálmán mint *Kései kuruc*, Péter Erika *Csupa csigával*, *A csabai Szajnára* örökké visszatérő, mert végleg elszakadni sohasem képes Sarusi Mihály, Sass Ervin, a csabai kulturális újságírás nesztora, az esztéta Szilágyi András, s építőanyaguk, tégláik: a könyvek bárki számára lehetővé teszik, hogy általuk – Grecsó Krisztián legújabb regénycímét parafrázálva – Önök is elférjenek mellettük abban az örökös vitában, önmérsztő küzdelemben, amit az írók folytatnak önmagukkal és ellenségeikkel: a közönnyel, a tudatlansággal, a műveletlenséggel, az igénytelenséggel, az önzéssel és az értelmetlen élet árnyaival. Hiszen maga az olvasás is cselekvő részvétel ebben a kalandos, izgalmas eszmecsereben, de ugyanakkor nincs pihentetőbb álom, mint „átadni

lelkünket annak a csendes és komoly vitának, amit egy jó és igaz könyv elolvasása jelent” – amint Márai írja a *Vasárnapi krónikában*.

Jön, sőt már itt van az elektronikus könyv.
Csak az ujjadat kell mozgatnod, a képzeletedet nem!
Vigyázat!
Marad a gond és a felelősség!
Mert beláthatatlan a tudomány és a technika jövője.

S a szédítő haladás függvényében az irodalomnak és a művészeteknek is új / megújuló kapcsolatokat kell teremteniük a valósággal és a tudomány és technika áldásaival elkényeztetett közönséggel. Csakhogy a tudomány „leigázó” (tudniillik az anyagot, a tehetetlenségi erőt, az ismeretlenség törvényeit leigázó) törekvéseivel szemben az irodalomra továbbra is a lélek felszabadítására irányuló szellemi erőfeszítés magatartása kötelező. Hogy a magyar lélek visszataláljon a magyar valósághoz, ami nem a rögválóság éktelenségében, hanem a közösségi és személyes emlékezetben átszűr s a teremtő képzelettel feldúsított, formába öntött nemzeti önismeretben rejlik / rejtőzik, s az irodalom tükrében ölti fel arcukat. A mindenkor, de legfőképpen a kortársi irodalom tükrében.

Az ünnepi könyvhét, mint eddig is, egybeesik a talán legszebb küllemű s legtagasabb horizontot nyitó magyar irodalmi-művészeti folyóirat, a békéscsabai Bárka 3-as, harmadik számának a megjelenésével. A

„parnasszusi magasságba” helyezett, s percek múlva a Jankay Galériában bemutatandó 8 új könyv mellé bizvást ajánlhatjuk kilencedikként Önöknek az idei 3-as lapszámot, amely olyan műfaji és szemléleti prizma a Kárpát-medencei kortárs magyar írásművészetnek, amelyet ha megpörgetnek maguk előtt – serkentőbb szellemi impulzusban részesülnek a drogok, kábítószerek hamis eufóriájánál.

Mert nem árt legalább ilyenkor tudomásul vennünk, hogy noha a szavak csak annak engedelmeskednek, aki tiszteli hatalmukat – nyelvünk minden más nyelvnél alkalmasabb mind a való, mind a virtuális

világ birtokbavételére. Sem gép, sem kép, sem mester-séges álom nem helyettesítheti, nem pótolhatja azt a boldogságot, amit a saját képzeletünkre bízott, saját képzeletünkben szárnyat bontó szavak szerezhetnek az olvasó embernek.

De sajnos, erről a boldogságról már szó sem lehet. Szomorúan be kell jelentenem, hogy a Kárpát-medence valamennyi magyar könyvtára leégett.

Szororúan be kell jelentenem, hogy a Kárpát-medence egyetlen magyar könyvtára sem égett le.

Marad a gond és a felelősség.

Egy festő édesanyja (1969; rézkarc, papír; 198x146 mm)

Húszéves a Békéscsabai Művészeti Társaság*

Húsz év után érdemes felidézni, hogy melyek voltak azok a motívumok és okok, amelyek arra sarkallták a Békés megyében élő képző- és iparművészeket, hogy valamilyen közösségi formába tömörüljenek, illetve érdemes azt is számba venni, hogy a kitűzött célokat mennyiben sikerült megvalósítani.

A rendszerváltást követően megszűntek a volt művészeti szervezetek (Művészeti Alap, Képző- és Iparművészek Szövetsége) monopol státuszai. Az említett intézmények átalakultak, és velük párhuzamosan egyre több, kisebb, önszerveződő művészeti egyesület jött létre. Ez többek között azért következett be, mert a rendszerváltás után röviddel érezhető volt, hogy az állam fokozatosan kivonul a megelőző időszakban megszokott művészeti finanszírozási formákból. Ezt bizonyította a Művészeti Alap átalakulásának folyamata is. A további motíváló tényező pedig az volt, hogy a társadalom minden területén zajló demokratizálódási folyamatok a művészeti életre is hatással voltak. Törvényszerű volt, hogy a békéscsabai, Békés megyei művészek valamilyen önálló, saját elképzeléseit megvalósítani akaró, a térség művészeti életét szervező, érdekeit megfogalmazó, társadalmi és kulturális misz-sziót vállaló szervezetet hozzanak létre.

Az alapítók legaktívabbjai, az 1978-ban szerveződő rövid életű, de jelentős – képzőművészekből és írókból álló – progresszív csoport, a FAK (Fiatal Alkotók Köre) egykori tagjai voltak. A FAK annyira újító és változásokat közvetítő szervezet volt, hogy az akkori politika adminisztratív úton megszüntette, nem tartotta kívánatosnak, veszélyesnek nyilvánította ideológiai szempontból. Ennek a közösségnek azért voltak jelentősebb megnyilvánulásai, eredményei: kiállítás Szegeden, Békéscsabán, Gyomán. Többek között elkészült egy szitanyomással sokszorosított mappa is, amely fontos dokumentációja ennek az időszaknak. Megjelent továbbá 1978-ban a *Válogatás Békés megyei fiatalok írásai* című, a FAK íróinak műveit tartalmazó antológia, amelyet a képzőművész tagok képeivel illusztráltak, és egy alkalmi újság *FAK Lapok* címmel. Ezek megtekinthetők a kiállításon is.

Húsz év távlatából mindenki egy kicsit másképpen emlékszik a történetekre.

A Megyei Könyvtár egyik földszinti termében több alkalommal összegyűlve tanakodtunk arról, hogy milyen formában működjön a leendő társaság. Valljuk be, hogy sok romantikus és megvalósíthatatlan elképzelés is felvetődött, és nagy lelkesedés és egyfajta idealizmus jellemezte az alakulás közben zajló diskurzust. Az egyik legfontosabb célként fogalmazódott meg egy olyan kortárs galéria létrehozása, amelyben kiállításokat lehet rendezni, sőt azt gazdaságilag is működtetni lehetne. Ezt a tervünket később Békéscsaba városa valósította meg a Jankay Galéria létrehozásával. Nonprofit egyesületi formaként maradtunk meg, amely támogatásokból finanszírozva valósítja meg céljait. A támogatások viszont esetlegesen, kiszámíthatatlanok és egyre szűkösebbek, ezért egyre nagyobb erőfeszítéssel kell dolgoznunk az eredményesség érdekében. A Békéscsabai Művészeti Társaság elnevezést Banner Zoltánnak köszönhetjük, egyben ő volt, aki ötleteinket, terveinket alapító okiratunkban megfogalmazta. Az alapító tagok mindannyian hivatásos képző- és iparművészek voltak.

Az első vezetőség tagjai:

A társaság elnökéül Széri-Varga Gézárt választotta, alelnököknek Banner Zoltánt és Cs. Tóth Jánost, az elnökség további tagjai Koszta Rozália, Lónovics László, Szereday Ilona és Vágréti János lettek.

A következő célok jegyében jött létre az egyesület a teljesség igénye nélkül:

- a művészeti közjó előmozdítása,
- a művészet társadalmi hatékonyságának a fokozása,
- a közízlés formálása, a polgárok esztétikai igényének kielégítése,
- a tagok érdekvédelme.

E célok megvalósítása érdekében a társaság (röviden idézve az alapító okirat sorait):

- tanácskozásokat, kiállításokat, előadásokat szervez,
- állást foglal és javaslatot tesz művészeti, urbanisztikai kérdésekben,

- a tagok művészeti tevékenységét összehangolja, szakirodalmi kutatások végez, tanulmányutakat, szakmai konferenciákat szervez,
- a nemzetközi művészeti együttműködést összehangolja.

Ezeknek a céloknak megfelelően számtalan program, rendezvény valósult meg. Ugyanakkor a társadalmi, gazdasági, folyamatok olyan változása zajlott le az utóbbi húsz esztendőben, amely a terveink megvalósítása ellenében hatott. Másfajta értékek kerültek előtérbe. Az új médiumok, és az általuk közvetített hatások is egyre erőteljesebbé váltak. Szinte közhely megemlíteni, hogy mind a nyomtatott, mind az elektronikus médiumokban egyre kevesebb publicitást kap a színvonalas kultúrát reprezentáló művészeti produkció. A képzőművészet hagyományos és újszerű formái is egyre kevesebb befogadóra számíthatnak.

Kepes György 1978-ban írt ma is aktuális sorai jól rimelnek az előzőekre: „Azt látjuk, hogy a gombamód szaporodó művészeti mozgalmak többsége megfelel a műalkotás elsődleges feladatáról, és ennek következtében a művészet világa szinte egy népszerűségi verseny színtere lett.”

Az alapító okiratban szereplő művészeti közjó fogalma is átalakult, és folyamatosan átalakulóban van. A gyakorlatban jelentése az, ami a közösség számára jó. Azt, hogy az emberek mit tartanak jónak, megfelelő marketing eszközökkel lehet alakítani, befolyásolni. Az emberi szükséglet felkeltésének pszichológiai eszközeit naponta bevetik a gazdasági életben. Jó lenne ez a módszer az igazán értékes alkotások elismertetésében is. Sajnos ennek nagyon sok esetben az ellenkezője tapasztalható, inkább a könnyen befogadható művek iránti szükséglet felkeltése történik.

Nehéz meghatározni, hogy melyek azok a szakmai értékek, amelyek a művészeti közjót szolgálják. A kulturális területen tapasztalható pluralizmus olyan sokféle művészeti, vagy művészetnek látszani akaró formát eredményezett, amely mind az alkotót, mind a befogadót is folyamatosan elbizonytalanítja. Az előzőekben említett akadályozó tényezők ellenére a következő rövid történeti áttekintés remélhetőleg azt bizonyítja, hogy az alapvető célok szellemében működünk, és azok nagyrészt a teljesítésében eredményesek voltunk.

Társaságunk évenként legalább egy csoportos kiállítást szervezett, vagy művésztelepet, tanácskozást rendezett. Ezek egy része a megye településein szervezett társasági kiállítások voltak, mint például, 1992-ben Békéscsabán a Képcsarnokban, 1993-ban a gyulai Dürer Teremben, 1995-ben a Munkácsy Mihály Múzeumban. Az Oriens '95 művészeti rendezvény alkalmával kiállítást és egy kollektív köztéri alkotást hoztunk létre, aradi művész barátainkkal közösen a Jókai Színház előtt. Ebből az alkalomból színes kiadványt

is megjelentettünk, amelyben a tagok alkotásai mellett művészeti hitvallásuk is szerepelt.

1996-ban a Perlrott Csaba Vilmos emlékkiállítás, 1997-ben a Rajzoljunk együtt, és 2000-ben pedig az Utazás tematikus kiállítás megrendezésére került sor a Megyei Könyvtárban. 2002-ben a Munkácsy Mihály Múzeumban rendeztünk kiállítást. Erre sikerült a társaság alkotóit bemutató és az addigi történetet jól dokumentáló katalógust kiadni.

Rendszerek voltak a Békéscsabai Nemzetközi, Testvérvárosi Művésztelep kiállításai évente 2003-tól mostanáig.

Tavaly a *Zene és képzőművészet* című kiállításunk anyagát Békésen, a Békés-Tarhosi Zenei napok keretében mutattuk be, ezt követően az orosházi Városi Képtárban is kiállítottuk. Kiállításainkkal a megyén kívül is bemutatkoztunk, így 2003-ban a Megyejárás rendezvény sorozat keretében a Nemzeti Színházban, 2006-ban kecskeméti Erdei Ferenc Művelődési Központban, idén pedig Kalocsán.

Kapcsolatokat alakítottunk ki külföldi művészeti szervezetekkel, amelyek révén nemzetközi kiállításokon is többször szerepelt a társaság. 1994-ben a trencsényi Zsinagóga Galériában, majd a Töketerbesi Múzeumban, 2003-ban a Zrenjanini Modern Galériában, 2005-ben pedig Pozsonyban az Állami Rádió épületében rendeztünk nagyszabású kiállítást.

A csoportos kiállítások mellett tagjaink számos önálló kiállításon is bemutatkoztak. A társaság és a tagok egyénileg széles körű országos és nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeznek. Elsősorban a szomszédos országok művészeti szervezeteivel vannak szoros együttműködési formáink. Ezek közül említésre méltó az Aradi Képzőművészek Szövetsége, a szlovákiai Umelecka Beseda Slovenska, a trencsényi és a rózsahegy-i művészek szervezetei, a szerbiai Zrenjanini Képzőművészek Szövetsége és a lengyelországi Tarnowskie Góry képzőművészek csoportja. E kapcsolatok eredményeként rendszeresen vesznek részt tagjaink nemzetközi művésztelepeken, szimpóziumokon és állítanak ki külföldi galériákban.

Saját szakmai céljaink megvalósításával párhuzamosan olyan kulturális missziót is folytatunk, amely jelentősen hozzájárul térségünk pozitív arculatának alakításához. A kapcsolatok ápolása érdekében társaságunk is támogatja külföldi művészek bemutatkozását Magyarországon, például a Békéscsabai Nemzetközi Művésztelepre is rendszeresen meghívást kapnak a testvérvárosok művészei.

Céljaink megvalósításához támogatókra és partnerekre is szükségünk volt. Az elmúlt húsz évben legnagyobb és évente rendszeres anyagi támogatónk Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata volt. Több alkalommal kaptunk anyagi segítséget a Békés Megyei Önkormányzattól is, amely többünknek önálló kiállítási lehetőséget biztosított galériájában.

Mint már említettem, a megyei könyvtár adott helyszínt megalakulásunknak, és egyben több kiállításunk és rendezvényünk otthona volt. A Jankay Galériával jelenleg is gyümölcsöző a partneri kapcsolatunk, számos egyéni és csoportos kiállításunk rangos színhelyül szolgál. A Békéscsabai Nemzetközi Művésztelep megrendezését a Garzon Szálló Kft. támogatta rendszeresen, szállás és étkezés biztosításával. Partnereink sorában jelentős szerepet játszott az Ifiház (mostani nevén a Békéscsabai Kulturális Központ) a Munkácsy Emlékházzal együttműködve. Mindig szívesen kapcsolódtunk rendezvényeikhez, például a Csabai Szalonhoz és más tematikus kiállításokhoz. A kecskeméti, orosházi és kalocsai kiállításunk is ennek az intézménynek és munkatársainak köszönhető.

Jó a kapcsolatunk a következő nemzetiségi szervezetekkel és intézményekkel is: Szlovák Kultúra Háza, Szlovák Kisebbségi Önkormányzat, Magyar-Lengyel Baráti Kulturális Egyesület, Lengyel Kisebbségi Önkormányzat. A sikeres együttműködésünk eredményeképpen sok színvonalas, felejthetetlen rendezvény, kiállítás valósult meg.

Művészkollégáinkról szóló szakmai írásoknak rendszeresen helyt ad a *Bárka* folyóirat, nyomtatott és online formája. A kollégák gyakran illusztrálják az egyes számokat. Különösen fontos számunkra ez a lehetőség, mert az irodalmi művekkel együtt szerepelnek alkotásaink, továbbá országos, sőt nemzetközi ismertségünket segíti. Testvérszervezetünk, a Körös Irodalmi Társaság gondozásában tavaly megjelent *KörKörös* antológiát társaságunk tagjainak illusztrációi teszik színesebbé.

A Munkácsy Mihály Múzeum szervezésében évekig megrendezésre került a nagy hagyományokra visszatekintő Alföldi Tárlat, amelyen rendszeresen részt vettünk és díjat is alaptítottunk, sajnos ez a fórum az utóbbi időben szűnhet.

Tagjaink meghatározó szerepet játszanak a térség művészeti közéletében. Szívesen vállalunk feladatot különböző kulturális programok lebonyolításában. Szakmai javaslatainkra bármikor számíthatnak partnereink. Örömmel csatlakoztunk karitatív akciókhoz,

műveinket ajánlva fel a rászorultak megsegítésére, vagy jelentős kulturális célok megvalósulása érdekében. A *kis Jean* című Munkácsy-kép megvásárlására indult kezdeményezéshez is csatlakoztunk, aminek sikere érdekében többünk saját alkotását ajánlotta fel. Még hosszan sorolhatnám a példákat.

Sokan közülünk – a társaságunk több mint a fele – a művészeti oktatásban is részt vesz, ezzel hozzájárulunk a fiatalok művészeti neveléséhez, ízlésformálásához, a vizuális kultúra fejlesztéséhez. Művészettörténész és

művészeti író kollégáink elemző, értelmező írásaikkal segítik a nézőket a művészeti alkotások könnyebb befogadásában és a művészek megismeretetésében, elismertetésében vállalnak nélkülözhetetlen szerepet.

Örökös tagjainkról sem feledkezünk meg, alkotásaik és a személyes élmények kötnek hozzánk. Koszta Rozó tiszteletére emlékülést rendeztünk és kezdeményeztük emléktábla elhelyezését gyulai lakhelyének a falán. Slezák Lajos halálának egy éves évfordulója alkalmával emlékkiállítást rendeztünk a Jankay Galériában. A Gubis Mihály életműve előtt tisztelegő kiállítás, emléktábla elhelyezésének és a koszorúzás megszerve-

zésében is közreműködtünk. Mostani kiállításunkon is szeretettel gondolunk rájuk, velünk vannak most is alkotásaikkal, hiányuk azonban pótolhatatlan.

A közösség együvé kovácsolásában fontos szerepet játszó kiállítások, művésztelepek mellett fontosak voltak a bécsi, aradi és temesvári tanulmányutak, továbbá azok a baráti találkozók, ahol kötetlen formában beszélgetve szakmáról, személyes dolgainkról vált szorosabbá a kapcsolat közöttünk.

A társaság nevében köszönöm támogatóinknak és partnereinknek, hogy céljaink, terveink, elképzeléseink megvalósításában segítettek. Szándékaink szerint igyekeztünk a támogatásokkal jól sáfárkodni. Személyesen is megköszönöm Sente Bélának és Herczeg Tamásnak, hogy helyet adtak jubileumi kiállításunk megrendezéséhez, köszönjük Mészáros Zsuzsának és munkatársainak a kiállítás megrendezését. Köszönöm továbbá a mindenkori vezetőségi tagoknak és minden tagnak, hogy elképzeléseikkel, önzetlen munkájukkal,

alkotásaikkal segítették tartalmassá tenni társaságunk életét, tevékenységét. Név szerint is köszönöm a jelenlegi elnökség támogató segítségét, Csuta György elnökhelyettesnek, Banner Zoltán és Gnant János elnökségi tagoknak.

Az itt látható kiállítás azt tükrözi, hogy habár egy közösségbe tartozunk, de minden alkotó szuverén egyéniség, sokféle stílust képviselve. A látvány alapján készült alkotások, művészenként különböző szemléletben tárják elénk annak művészileg újratereztett szépségeit, különlegességeit, mások a nonfiguratív stílusban találják meg önkifejezési lehetőségeiket. A technikák is sokfélék: a lavírozott tusrajz, akvarell, pasztell, olaj, akril, bronz, kerámia mellett számítógépes grafikákat is láthatunk. Ez a sokszínűség remélhetőleg lehetőséget ad arra, hogy a közönség tagjai közül mindenki megtalálja a maga számára kedves alkotást, alkotásokat. A kiállításához tartozik a társaság életének

pillanatképeiből összeállított tabló, amit Kállai Júlia grafikusművész készített.

Bízunk abban, hogy a társaság harminchat fős közössége olyan számottevő szellemi erőt és értéket jelent, amely a későbbiekben is mozgósítható és támogatásra méltó, kulturális életünk gazdagabbá, színesebbé tétele érdekében. Terveink között szerepel ebben az évben egy közös katalógus megjelentetése, ehhez szponzorokat és támogatókat keresünk.

Befejezésül egy Paul Klee-idézettel zárom mondanómat: „A művész a maga kijelölt helyén a törzs mellett nem tesz mást, minthogy összegyűjti és tovább vezeti azt, ami a mélyből feltör. Se nem szolgál, se nem uralkodik, csak közvetít.”

* A Békéscsabai Kulturális Központban 2011. május 25-én elhangzott kiállítás-megnyitó szövegének szerkesztett változata.

Üzenet a Bandula kocsmából I. (1978; tus, papír; 215x310 mm)

SHAH GABRIELLA ◀

Barátaim fája

Csohány Kálmánról és Kohán Györgyhez fűződő kapcsolatáról*

Úgy élek már,
ahogy a rajzaim mutatják
Fehér
fekete.
Fehér
fekete.
Átmenet nincsen közöttük.

(Csohány Kálmán, 1968 június)

Csohány Kálmán, a pásztói születésű művész a hatvanas-hetvenes évek grafikusnemzedékének egyik meghatározó egyénisége volt. Rézkarcain, tusrajzain és litográfiáin a népi szimbolika balladai tömörsége egyéni hangvétellel párosul. Az irodalom, élményforrásának tárháza számtalan rajzának megszületését inspirálta. Ezek az illusztrációk azonban nem szorosan az irodalmi művet jelzik, hanem inkább annak hangulatát, az abból nyert élményt.

A sikert korán, már főiskolás korában megismerte. Tamási Áron *Ábel*-könyveinek, Tersánszky *Kakuk Marciján*nak páratlanul eredeti illusztrációival egyszerre grafikusaink élgárdájába emelkedett, s vezető helyét haláláig megtartotta. Csohány Kálmán nemcsak a magyar népdalokat, népballadákat szerette, ismerte más népek mítoszait, meséit, balladáit, dalait is. Rengeteg rajzot készített bolgár, román népballadákhöz. Egy-egy rajzát rézkarcba is átültette, mely technikát kifejezetten kedvelte, mert az fegyelemre és összpontosításra kényszerítette őt.

Rézkarcaiban vissza-visszatérnek az archaikus népi imádságokban, a vallásos nép körében jól ismert apokrif evangéliumokban, a magyar népi hagyományban és más népek kultúráiban megjelenő archetipikus elemek. Csohány művészete az ősi magyar hitvilággal rokon, ugyanakkor egyik legalapvetőbb sajátossága, hogy minden népben az egyetemest keresi és igyekszik ábrázolni. Műveinek középpontjában a világság és sötétség, a jó és a rossz küzdelme áll. Az ember, aki önmagával küzd, és akinek elsősorban önmagát kell legyőznie. Ha kiállja

a próbát, beavatottá válik, ha nem, lezuhan (*Zuhanó*). A Góg és Magóg, a Csodaszarvas és az Isten kardjához kapcsolódó mondáink mind-mind fellelhetők Csohány grafikáiban. Mindez annak köszönhető, hogy ő is népmeséken, népdalokon, archaikus népi imádságokon nőtt fel, melyek megőrizték őseink, elődeink hitét. Archetipikus figurái csakúgy megérintik a magyar, a bolgár, a román, a spanyol, a portugál, de a német közönséget is. Legtöbbször használt motívuma a madár, az angyal, a fa és a virág. Műveiben az ősi és a keresztény világképünk egymásba fonódását figyelhetjük meg, az égi és az földi világ kettősségét, a mennyországot és a poklot. A felső világ általában: ragyogás, nyugalom, szeretet, Csohány Kálmán grafikáin a fehér, az alvilág: szenvedés, rossz fekete.

Ha csak a Csohány által legtöbbször ábrázolt jelképre, a madárra gondolunk, akkor mindig az adott kontextusba kell helyeznünk: egyszer szerelmi jelkép, máskor közvetítőként, azaz a földi és az égi szféra összekötőjeként, vagy lélekszimbólumként értelmezhetjük. Többször előfordul Csohány Kálmán rézkarcain, hogy a madár angyallá, az angyal madárrá változik. Ez ég felé emelkedés és a transzcendencia keresése az archaikus népi imádságban is megjelenik: „Égen menő szép madár, nem madár az, szárnyas angyal”. A szárny az erő és a hatalom jelképe. Aki szárnya-

* A szerző Csohány Kálmán életművét tárgyaló monográfiája az elmúlt évben jelent meg. Shah Gabriella: *Csohány Kálmán. Somos Kiadó, (?)*, 2010. 128 p. (A szerk.)

szegett, az hatalmát, erejét vesztette. Az *Elhagyott szárnyak* című rézkarcával az erejét vesztett, elhunyt művészbarátot, Kohán Györgyöt idézi. Rézkarcainak gyakori szereplői zuhanó angyalok, madarak. A zuhanás a futó idő gyorsan bekövetkező végzetképe, míg a szárny és a madár a felemelkedés szimbólumai.

A kapu a keresztény vallásos szimbolikában az újjászületés, az égi születés szimbóluma, mely Csohány számos alkotásán megtalálható (*Bezárt kapuk, A kapu előtt* stb.). De szoros párhuzamot vonhatunk az apokrif evangéliumokban megjelenő „Krisztus az alvilágban” képtípussal is. Krisztus az alvilág kapuját döngeti, bebocsátást vár, hogy hirdesse az evangéliumot a kereszténység előtt élt emberek számára. Csohány művészetében a szentek, az angyalok hétköznapi emberek formájában jelennek meg, mégis e műveken is érezhető a téma szakralitása (*Sebestyén, Három pásztor*).

A *Kövek között* című lapon egy sziklán kuporgó embert látunk, felette angyallal. Péter (apokrif) evangéliumában olvashatjuk, hogy Mária Magdolna társaival elmegy Krisztus sírjához a sziklabarlangba, de nem találnak ott senkit. Egy ember megkérdezi tőlük: „Miért jöttetek? Kit kerestek? Csak nem azt a keresztrefeszítettet? Föltámadt és elment. De ha nem hiszitek, nézzetek be és lássátok azt a helyet, ahol feküdt, nincs ott. Feltámadt ugyanis és elment oda, ahonnan küldett.” Ugyanez a történet jelenik meg egy másik grafikán, ahol egy férfit – egy hétköznapi alakot – két angyal vezet. Ezt is Péter apokrif evangéliumában kereshetjük: „a sírból kilép három férfi és az a kettő vezeti az egyet és a kereszt követi őket. A kettő feje az égig ér, azé pedig, akit vezetnek az ég felé”.

Az erdő szintén jellegzetes Csohány-attribútumává vált: egy másik létállapotba való átjutás, vagy a halál jelképe. Ugyanígy a barlang, a szikla és a fészkek is a zárt tér archetípusa.

Csohány egész életét és művészetét végigkísérte a halálfélelem. Már gyermekkorától kezdve nap mint nap találkozott az élet végességével édesapja asztalosműhelyében, ahol a koporsókészítés jelentette a család megélhetését, s egy temetkezési vállalatuk is volt a pásztói főutcán. Mégsem tudta feldolgozni soha közeli családtagjai és barátai elvesztését. Szorongásélményei, halálvíziói elől is a rajzolásba menekült, csupán itt volt hatalma e lelkiállapot fölött. A nyugtalanság, a félelem ragadozó madár képeben jelenik meg munkáin, mely gyermekkorától kezdve élete végéig kísérte. Művészbarátainak sorozatos elvesztése (először Kondor Béláé, majd Kohán György¹) szintén rajz- és rézkarcsorozatokot kényszerített ki Csohányból. A *Barátaim fája* és a *Fekete virág* című sorozatával tiszteleg előtűk. A tehetetlenség érzése hatja át műveit, főként a megdöbbentően szűkszavú *Madár* című kompozíciót, amelyen a halál visszafordíthatatlan tényét ábrázolja. Em-

1 A *Bárka* című folyóirat 2009/5. számában már érintettem Csohány Kálmán és Kohán György barátságát. Most azonban konkrét művekkel szeretném alátámasztani.

léket állít ezzel a művel alkotótársának, mellyel Kohán György 1963-ban készült *Lelőtt varjú* című szénrajzára utal. Kohán maga írta utolsó leveleinek egyikében: „Az a leelőtt varjú én magam vagyok”² Kohán és Csohány két ellentétes személyiség: Csohány a társaságkedvelő, Kohán a magányos, Csohány apró rajzokkal fejezte ki magát, Kohán a monumentális festmények alkotója, de mindketten az egyetemes emberiség fájdalmát gyászolták műveiken. Kohán György 1933-ban költözött Hódmezővásárhelyre, ahol a Tornyai Társaság alapító tagjaként bekapcsolódott a város művészeti életébe. Csohány Kálmánt Hódmezővásárhelyhez nemcsak családi szálak kötötték, hanem a majolikagyárban évekig végzett alkotómunkája is. A vásárhelyi időszak alatt vált szorosabbá a Kohán Györgyöz fűződő kapcsolata. Kohán György a Bandula kocsmában egy-egy pohár bor mellett panaszkolta el művészi megnemértettségét, és Csohányban megfelelő hallgatóságra talált. Erre az időre visszaemlékezve alkotta meg 1978-ban az *Üzenet a Bandula kocsmából* című nagy tusrajzsort, melyben kettejük múltjából felmerülő képek villannak fel.

Kohánról szól Csohánynak a fentiekben már említett rézkarca, az *Elhagyott szárnyak*. Itt az Ikarusz motívumot a halál fáját jelképező fenyővel kapcsolja össze. Ugyancsak Kohán Györgyre emlékezik a *Kép és kabát* című rézkarcával, mely valószínűleg Kohánnak egy korai, az *Este* című alkotását idézi. Bár manapság van aki azt mondja, hogy kettejük barátsága nem volt legendás, mégis figyelemre méltó, hogy egy grafikusművész elhunyt alkotótársát ilyen sok alkotással búcsúztatja évek hosszú során át. Vajon kell-e ennél mélyebb barátság?

Supka Magdolna művészettörténész mellett Solyvár István *Csohány Kálmán pályaképe* című, 1974-ben leadott kéziratában³ is megcáfolja e barátságban kételkedőket. Kettejük kapcsolatáról így ír: „Csohánynak volt még közelebbi »foggal született« barátja is: Kohán György, a festő. Barátságuk felett alföldi bolyongásaik közben fekete varjúként károgott a tragikus vég előérzete. Kohán királyi módon pazarolta önégető napjait, szertelen volt és kiszámíthatatlan, Csohány tűzön-vízen át meghatározó barátságát a sors ajándékként viselte. Csohány maradt az egyik koronatanúja az űzött farkas zsenialitásának, melyet éppoly tudatosan igyekeznek degradálni és feledésbe meríteni a bennszülött-ellenes tendenciák, ahogyan életében megtagadták ellene a szalonképességet.”

Csohány Kálmán nyitotta meg Kohán György 1970-es emlékkiállítását Gyulán. Huszadik századi megváltóként emlegeti művészbarátját e beszédben, mely most teljes terjedelmében olvasható⁴:

2 Supka Magdolna: Kohán György. Gyula Város Önkormányzata, Gyula, 2001. 75. p.

3 A szöveg másodközlése: In: Palócföld LI. évfolyam, Salgótarján, 2005. 331. p.

4 A most első ízben közölt megnyitó-szöveg kéziratát özv. Csohány Kálmánné bocsátotta a szerző rendelkezésére. (A szerk.)

Kohán György emlékkiállítás

Az életmű, melynek egy részét itt látjuk – lezárt. Sem hozzáadni, sem elvenni már nem lehet belőle. Értékelését elvégzi az idő, – amikor a mű lassan alkotójától függetlenül az emberiség közkinccse lesz, amikor már alkotója a szemlélő számára csak egy név marad – s a mű világít állócsillagként, s közöl jelzéseket, érzelmeket, akár egy szál virágról, akár emberkről, állatokról, s együtt az egész világegyetemről. Az értékelést tehát elvégzi majd az idő, s a hozzáértő tudósok, műtörténészek.

De mi – elég sokan tisztelői és műveinek szerelmesei –, akiket még szubjektív szálak kötnek az alkotóhoz – vállalva az elfogultság vádját –, kijelentjük, hogy Kohán György festőművész hátrahagyott művei a magyar nép, s ezen keresztül az egyetemes emberi maradandó értékei közé tartoznak. Ezek a művek érzésem szerint nem igényelnek sem magyarázatot, sem magyarázkodást. De alkotójukról, a művészlőről és az emberről hadd szóljunk még egy pár szót, talán végső búcsúzásként, hiszen akik itt összegyűltünk, legtöbbször ismerté közelről, vagy távolról. Beszéljünk még róla most egy keveset mi, akik tenyerünkben érezzük keze szorítását, akik még tegnap, tegnapelőtt láttuk elsuhanni kopott felöltőjében, akik nagynéha tanúi voltunk indulatai hullámmásának. Ezeket az indulatokat a szenvtelen ismeretlen is ott érzi műveiben, de nekünk egy-egy képe még ott tükröződik homlokán, benne érezzük egy-egy kézmozdulatában, vállrándításában és időnként felfakadó derűjében is.

A művek és alkotójuk bonthatatlan egységet alkotnak, egymásnak tükröképei. Magányos ember, magányos művész volt. Alkatilag is az volt, de a körülmények, a közömbösség, a megnemértés, és ha fáj is kimondani – Neki fáj legjobban –, egész életét végigkísérő rosszhiszeműség még inkább azzá tette. Magányos művész volt – és milyen ellentmondásnak tűnik: az emberek sűrűjében élt. Mint egy huszadik századi Megváltó, vette magára az emberiség fájdalmát, s mint ahogy a sírás, az elementárisan feltörő zokogás enyhíti, oldja fel a szorongást, a gyötrelmet képei megfestésével, úgy oldotta fel napról-napra saját kínzó szorongásait, kozmikus félelemérzeteit.

Magányos ember volt – de ki is ismerhette jobban embertársai ki sem mondott, meg sem fogalmazott életérzéseit, az éjszaka retteneteit, s a napfény derűjét. Az Élet és Halál mezsgyéjén járt mindig. Egészségesen, betegen is. Ismerte a koporsó előtt állók kőarcát, lassan omló könnyeit – a göröngy tompa dobogását. És ismerte a gyermek kis kezét, mely anyja mellét keresi, hogy éhét csillapítsa. Ismerte az élet fakadását, a rekkenő nyári aratást, a kenyérteremtés misztériumát.

Igaz, ezeket mindenki ismeri, vagy legalábbis ismerheti. De vajon ki áll meg mellettük torokszorogató tündődéssel, és ki kiált fel, hogy emberek, értelek, benne-

Csohány Kálmán és Kohán György Mártélyon, az 1960-as évek elején (Fotó Csohány Kálmán hagyatékából)

teket? A fájdalomokat akarom megosztani, és az örömeiket megsokszorozni. Értem a házatokat és a kaputokat. Értem a templomotokat és a fölötté álló éjszakát. És viszszaadom Nektek, íme, ismerjétek magatokra. Ez ennek az egyedül járó embernek a soha ki nem mondott valómása. Ezért fizetett embertelenül keserves árat, ezért lett sokak szemében különccé, érthetlenné. Ezért égette önmagát eleven parázként szélnek fordulva. S ezért szerette az éjszakákat is. Az éjszaka sok mindent megmutat abból, amit a Nap fénye és melege háttérbe szorít. Ki nem ismeri a nyári fűszerillatú éjszakákat, a dohányvirág és a pallérviole éjszaka felfakadó kedves illatát, vétkeiket és bocsánatát? Ismernie kell a halványuló csillagokat, s a harmatot, mely végül elhossa a hajnalt – a feloldást.

Kohán György ismerte a nappalok dübörgését, és az éjszakák szelíd zenéjét. Arcára árkokat vésett a józan hajnal, s a poklok bugyrait végigjárva szíve tiszta maradt. Csak gyermeki tisztaság tud úgy örülni egy szál virágnak, ahogy Ő hajolt le ahhoz, vagy ahogy a törekeny testű bogarat az ujjáról elröpítette.

Hogy magányos volt-e? Döntsék el azok, akik a magányosság fájdalomából termelt gyöngyszemeket, alkotásait szemlélik. S ítéljék meg, hogy szerette-e az embereket az a magányos vándor – aki életében keveset kapott, de olyan bőkezűen adott mindent, ami az övé volt, és pihenésre, végső nyugvára hazajött, s a szülőföldbe tért vissza.

Fogadják szeretettel a kiállítást.

Csohány Kálmán
Gyula, 1970

▶ GYARMATI GABRIELLA

Merítés Kohán György életművéből a monumentalitás hangsúlyozásával.

A Jankay Galéria kiállításáról¹

Az *Artportal*on szereplő alkotói pályakép vázlatában Tasnádi Attila a következőket írja Kohán Györgyről: „Önálló festői világát (...) közvetlenül a világháború előtt alakította ki, amely tematika és szemlélet dolgában az alföldi realisták szociális elhivatottságú piktúrájához kötődött, formailag azonban számolt a modern irányzatok tanulságaival is.”² Ez csupán egy kiragadott példa, amelyhez az interneten százasok, a nyomtatott szakirodalomban pedig tucatok társulnak a koháni oeuvre alföldiségét hangsúlyozó megállapítások. Kérdéses azonban, hogy Kohán alkotói programjának középpontjában valóban a jellegadó alföldiség áll-e.

A most bemutatott kollekción látva is egyértelmű, hogy igen, a téma lehet alföldi, de ettől még egy festő nem válik feltétlenül alföldi festővé. Ezt az esetében mára titulussá vált meghatározást monográfusa, Supka Magdolna szerint Kohán rendszerint visszautasította: „Alföldi? Igen, de csak a kubizmus után” – mondta mindannyiszor.³ Hogy ez lenne művei többségének elsődleges jellemzője? Csak akkor jelenthetjük ezt ki, ha csupán egy múzeumi műtárgyleíró karton szintjén

Enteriőrkép a Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galéria Kohán-kiállításában a *Kéveköto* című grafikkával (Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 79.36.1.). Balra Kohán György műtermi portréfotója az 1930-as évek közepéről. (Fotó: Nyisztor János)

akarjuk munkáit értelmezni. Kohán művészettörténeti kanonizálása, a Magyar Nemzeti Galéria tizenegy termében közel kétszáz viasztempera lapját bemutató retrospektív kiállítása egy realisztikus alföldi jelenet ábrázoló képet sem tartalmazott. Akkor tehát, ha egy festő elsősorban nem alföldinek érzi magát, miért erőltetjük ezt mi, mi: az utókor, mi: a szakma, mi: a közönség ilyen kitarótan?

A festő nevét viselő gyulai képtárban őrzött hagyatékából szándékosan nem kifejezetten kisméretű, a Jankay Galéria belsőépítészeti adottságainak megfelelő műveket válogattam, hogy nyomatékosítsam: a Kohán-képek – bár több mint félezer magántulajdonban lévőről tudunk – nem a szobalevegő léptékéhez igazodva készültek. E tárlatban a grafikai anyag dominanciája pedig azt jelzi, hogy az életmű talán

kevésbé ismert egységére kívántam a figyelmet fókuszálni. Vezérfonalként a korábban más ítések által fakóvá koptatott, az előbbieken pedig cáfolt alföldiség helyett a monumentalitást jelöltem meg. Hisz ez az, amely Kohán frontossá és valóban érdekessé, európai rangúvá és egyedülállóvá teszi. Ez az életmű alappillére, az ábrázolások legfőbb formai jegye; olyan vonás, melynek legközelebbi párhuzamait a XX. századi mexikói muralistáknál találjuk. A monumentalitás, amelynek – jó ha tudjuk – nincs köze az ábrázolás méretéhez. A monumentalitás, amely a kompozíció jellegében, a formaképzésben önmagában fellelhető arányrendszert jelenti.

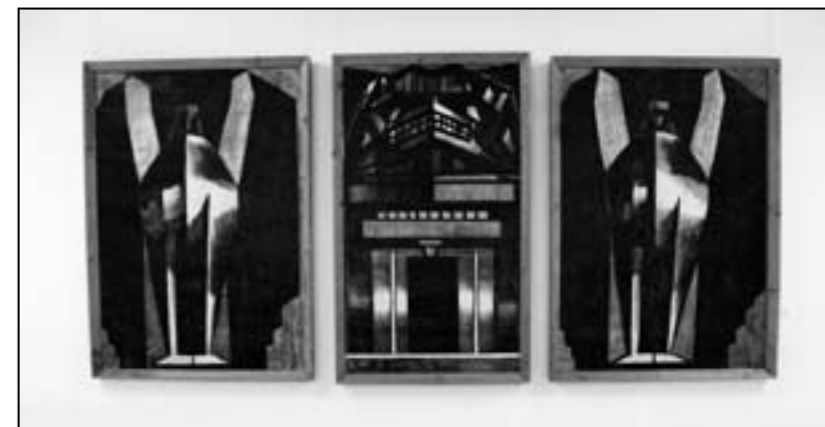
A *Kéveköto* című grafika jól tükrözi ezt a szemléletet, nyugodtan tekinthetjük a monumentalista ábrázolásmód iskolapéldájának. De mégsem ez, nem a forma az uralkodó, hanem az a gondolati tartalom, amelynek azt a szolgálatába állítja az alkotó, az a közlés, amelyhez az ábrázolás keltette asszociációs lánc lépésről lépésre történő felfejtésével jutunk. A kévét köto női figura szimbólumértéke a meghatározó, és ha vesszük a fáradságot arra, hogy többször is visszatérjünk ehhez a rajzhoz, a mű maga nyitja meg számunkra a kapukat az újabbnál újabb értelmezések irányába.

A *Triptichon* Kohán nagyszámú emlékmű-terveinek egyike, ám a többségében gyorsan papírra vetett vonalrajzoktól jócskán megkülönbözteti tónusos kidolgozottsága. A középárszen szereplő kapu formai megoldásában a prekolumbián kultúrához való vonzódás jelét ismerhetjük fel. A monumentalitás és a szimmetria némi teatrális jeleget kölcsönöz az ábrázolásnak, melynek hatását az erőteljes stilizálás csak fokozza. Kérdéses azonban, hogy Kohán ezt az ábrázolást – talán rendezettségével magyarázhatóan – egyértelmű közlésnek szánta, vagy szabad kezét adva a befogadónak, felkínálta a többértelmesítés lehetőségét. Találgassunk bátran!

Most viszont nézzük a festményeket! A *Vásárhelyi utca* tömörszerű összefogottsága a *Föld és kozmosz* jelszerű tömörségében teljesebb ki. Egy dolog-

nak/látványnak/jelenségnek effajta esszenciális képi megfogalmazása ezen dolgok végső lényegét, szubsztanciáját igyekszik képi formában rögzíteni. De miért is van szükség erre a töltelékiszavak nélküli fogalmazásmódra? Mi a célja? Láttatni olyasmit, amit más nem vesz észre. Rögzíteni egy látvány keltette érzés lényegét úgy, hogy az alkotó azt megfosztja fölösleges, a figyelmet megosztó vagy el is terelő sallangjaitól. A *Parasztasszonyra* az előbbieken hatványozottan érvényesek, hiszen ebbe az emberábrázolásba a paraszti lét teljességét, egymást követő generációk történetét, hit- és hiedelemvilágát, tárgyait, eszközeit, környezetét is bele kellett Kohánnak foglalnia. Persze ahhoz, hogy ezt a sokrétűséget meglássuk, a műalkotás befogadásához általában szükséges érdeklődés és nyitottság mellett empátiára is szükségünk van. Mert ha teljesen kívülálló vagyunk, vagy akár az értelmi, akár az érzelmi megalapozottság hiányzik, az alkotó és műve, valamint a befogadó közti kommunikáció nem tud létrejönni.

Kohán nem volt az a döntnökkel, zsűrorokkal olvadékony barátságot ápoló, sem a kifejezés nyelvét ügyesen az épp aktuális helyzethez igazító alkotó, nem változtatta a hitvallását. Biztos elhatározásra alapozva építette gazdag, de – a murális feladat elmáradása okán talán joggal vélhetjük úgy, hogy – ötvenhat éves korában, kiteljesedése előtt lezárult életművét. Hogyan lehet kiteljesíteni egy több mint negyven éve halott művész életművét? A megoldás egyszerű. Forduljunk a művek felé, azután pedig: nézz és láss; nézz, hogy láss! És akkor a művek beteljesítik céljukat, feladatukat.

Enteriőrkép a Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galéria Kohán-kiállításában a *Triptichon* című grafikkával (Corvin János Múzeum Kohán Képtára; leltári szám: 79.15.1., 2., 3.). (Fotó: Nyisztor János)

1 A fenti szöveg a békéscsabai Jankay Gyűjtemény és Kortárs Galériában hangzott el, 2010. május 16-án.

2 In: http://artportal.hu/lexikon/muveszek/kohan_gyorgy

3 Supka Magdolna többszöri szóbeli közlése a szerzőnek.

Barátaim fája (1967; részkarc, papír; 295x190 mm)

DARVASI FERENC / ELEK TIBOR ◀

POSzT 2011

Az idén II. alkalommal megrendezett Pécsi Országos Színházi Találkozóra sajátos színháztörténeti határhelyzetben került sor. Jordán Tamás és Simon István tavalyi távozását követően először rendezték meg Márta István művészeti vezető és Stenczer Béla fesztiváligazgató irányításával, de a kései kinevezések miatt a lehetőségeik korlátozottak voltak, hangsúlyozták is az idei POSzT átmenetiségét minden korábbi és a fesztivál ideje alatt tett megnyilatkozásukban. A színházi szakma megosztottsága, intézményi formákat is öltő ellentétei természetesen nem hagyták érintetlenül a találkozót sem. A nyilvános és az informális szakmai beszélgetések témája nem véletlenül volt gyakorta a változás, a megújulás szükségessége, ugyanakkor a hagyományokhoz való ragaszkodás is. Márta István „jövő előkészítő művészeti vezetőként” vigyázó szemét láthatóan már inkább a következő évi POSzT-okra vetette. Meghívására zártkörű megbeszélést tartottak az országos szakmai szervezetek elnökei a fesztivál jelenét és jövőjét érintő kérdésekről. A megbeszélésen a Magyar Színházi Társaságot Csizmadia Tibor, a Teátrumi Társaságot Vidnyánszky Attila, a Fővárosi Színházigazgatók Szövetségét Bálint András, a Vidéki Színházigazgatók Szövetségét Fekete Péter képviselte. Márta István többször hangsúlyozta, szeretné, ha a POSzT a magyar színházi világ, a szakma egésze és a színházat szerető közönség, illetve a pécsi polgárok közös ügye lenne. Az ebbe az irányba mutató elképzeléseiről beszámolt azon a nyilvános fórumon is, amelyen a tulajdonosok (Magyar Színházi Társaság és Pécs városa), a szakma képviselői egyaránt elmondhatták véleményüket a POSzT jövőjéről. Számos kérdés nyitva maradt azonban továbbra is, miközben a változás, a megújulás jelei is érzékelhetőek voltak már ezen a találkozón.

A POSzT a hagyományainak megfelelően idén is egyidejűleg kívánt az elmúlt évad legjobb előadásainak a seregszemléje, versenye s ugyanakkor egy sokszínű kulturális fesztivál lenni. A június 9-től 18-ig lezajlott versenyprogramot számtalan OFF program, kiállítás, beszélgetés, felolvasás, színházi és zenei produkció egészítette ki. A korábbiaknál szűkített költségve-

tés miatt (a 74 milliós önkormányzati támogatáshoz csak 45 millió állami érkezett) az intímebb rendezvényekből, előadástestekből, koncertekből kevesebb volt (elmaradt például a tervezett East koncert is), de még így is 200-nál több műsor valósult meg.

A versenyprogramba 12 színház 15 darabja került be: 9 pesti, 4 vidéki, 2 határon túli. A Nemzeti Színházból 3 produkció (*Egyszer élünk avagy a tenger azontúl tűnik semmisségbe, Három nővér, Vadászjelentelek Alsó-Bajorországból*) is érkezett, Debrecenből kettő (*Mesés férfiak szárnyakkal, A revizor*), míg a többi színházból, Sepsiszentgyörgyből (*A velencei kalmár*), Kolozsvárról (*Leonce és Léna*), Egerből (*Prolók*), Pécsről (*Parasztopera*), valamint a Bárka Színházból (*Nehéz*), a Vígszínházból (*Mikve*), a Pintér Béla Társulattól (*Szutyok*), a Katona József Színházból (*A mizantróp*), a Színház- és Filmművészeti Egyetemről (*Félelem és macskájaj a Harmadik Birodalomban*) és a HOPPart Társulattól (*Chicago*) egy. Az előadásokat idén már hárman, Szilágyi Lenke fotóművész, Urbán Balázs színikritikus és Vekerdy Tamás pszichológus válogatták ki. A korábbi egyszemélyi válogatáshoz képest ez elvileg nagyobb lehetőséget teremtett már idén is a többféle nézőpont és értékrend megjelenéséhez a versenyprogramban. Figyelemre méltó mégis ezzel összefüggésben Hargitai Iván, a Pécsi Nemzeti Színház korábbi főrendezője, az idei szakmai zsűri egyik tagjának véleménye, amit a Dunántúli Napló július 15-i POSzT-os melléklete közölt: „kicsit szélesebb spektrum felé kéne nyitni a válogatással, mert behatárolható ízlésvilág uralta az elmúlt 11 év versenyeit. Nem a popularitás felé mozdulnék, ám azon mindenképp változtatni kell, hogy több társulat is úgy érzi, bármit csinálhatnak, őket úgysem választják be soha.” Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy mindig lesznek olyanok, akik méltánytalannak érzik majd kedvenc színházuk, előadásuk kimaradását, mint ahogy olyanok is, akik ilyen értelemben pártatlanul, csupán a saját szakmai értékrendjük és ízlésviláguk szerint kifogásolják egyes előadások jelenlétét, s mások hiányát.

A helyszínek tekintetében is gazdag volt a fesztivál, jóllehet több korábbiról különböző okok miatt le kel-

Nagy Mari és Molnár Piroska a Vadászjelenetek Alsó-Bajorországból című előadásból

lett mondaniuk a szervezőknek, de újakat találtak helyettük. Csak a versenyprogramnak 5 létesítmény adott otthont: a legtöbb előadást természetesen a Nagy- és a Kamaraszínházban játszották, de a *Vadászjeleneteket* például a pellérdi ipari parkban, a *Chicagót* a Park moziban, a *Félelem és macskajajt* pedig a Lakásszínházban. A szakmai beszélgetések visszatérő helyszíne a Pécsi Kulturális Központ volt, a Nyílt Fórumnak a Művészetek és Irodalom Háza. Ezeket egészítették ki a szabadtéri helyszínek (például az előtérbe került Jókai és Kossuth tér), valamint a 2010-ben felépült Kodály Központ. Többször szóba került ugyanakkor már az is, hogy a Zsolnay-negyed közelgő, őszi átadásával új helyszíneket találhat magának a POSzT.

A szakmai beszélgetések első három napját Sopsits Árpád rendező és Elek Tibor kritikus, irodalomtörténész vezette, őket Pethő Tibor kritikus és Anger Zsolt színész, rendező, majd Szűcs Katalin Ágnes kritikus és Dávid Zsuzsa rendező váltotta háromnaponta, végig Winkler Nóra moderálása mellett. Nehéz műfaj – a különböző alkotói érzékenységek miatt is – az előadások létrehozói, megvalósítói jelenlétében, ugyanakkor közönség előtt zajló szakmai vita. Az idén újdonság volt a külföldi szakemberek bevonása ezekbe, de eldöntendő, hogy melyik irányba kívánnak továbblépni a szervezők: közönségtalálkozó vagy a szakmaiság erősítése? A versenyprogram előadásairól szóló disputákon és a Színházi Dramaturgok Céhe által szervezett ankétokon túl is számos izgalmas beszélgetés volt, például a független színházak helyzetét, lehetőségeit, a kőszínházakhoz való viszonyukat és a pályakezdő színészek nehéz helyzetét körüljáró vagy a már említett nyilvános fórum a POSzT jövőjéről, nem is szólva az olyan közönségbarát találkozókról, mint amelyen például Veisz Alinda a kétszeres Kossuth- és Jászai Mari-díjas Törőcsik Marit kérdezte abból az alkalomból, hogy a művésznő átvette a Színházi Kri-

tikusok Céhe által idén alapított életműdíjat.

A szakmai és a közönség zsűri díjai alapján elmondható, hogy az idei év elsősorban a Nemzeti Színházé volt. Soha nem fordult még elő a fesztivál történetében, hogy egy évben három előadást is beválogassanak egy teátrumból. Elképzelhető, hogy az idei válogatókat befolyásolták a Nemzeti, illetve az Alföldi Róbert elleni támadások is, de a három eltérő formanyelvű, formátumos produkció ettől függetlenül, méltán szerepelt a POSzT-on. Közülük az Andrei Serban rendezte *Három nővér* volt – vitathatatlan részértékei mellett – a legkevésbé erős: túl

sok volt benne a patron, az ötletgazdagságból szét-tartó, néhol már-már patetikus előadás született. A csehovi világban szokatlan mozgalmasság, helyenként kifejezett atraktivitás pedig a szöveg alatti rétegek híres csehovi szüneteinek megértése ellenében (is) hatott. Azt már ennél a bemutatónál is érezni lehetett, ami aztán a másik két, díjazott előadásnál bebizonyosodott: nagyon egyben van a társulat, a Duna-parti épület felhúzója óta most a legjobb. A színházban az egyik legnagyobb érték a közösen gondolkodás, és ez most a Nemzetiben megvan, egységesnek látszik a társulat. Még a fiatalok beépítése is jól sikerült, amit az is mutat, hogy a 30 év alatti legjobb színész, illetve színésznő Fidelio-díját a társulat két tagja, Radnay Csilla és Szabó Kimmel Tamás nyerte el – és akkor arról még nem beszélünk, hogy a legjobb férfi mellékszereplő is a Nemzeti egyik színésze, Hevér Gábor lett. Igazi csapatmunka volt a legjobb előadás és a közönség zsűri díját is elnyerő, többek között a speciális térhasználat és a kiváló színészi alakítások sokasága miatt is emlékezetes *Vadászjelenetek Alsó-Bajorországból* (az is csak harmadjára fordult elő a fesztivál történetében, hogy a szakmai és a közönség zsűri díját ugyanaz a darab vihessen haza, korábban a Krétakör Színház *Siráját* és a Bárka Színház *Frankenstein-tervét* fogadta ilyen osztatlan elismerés), amelyet ezúttal Pellérdén, egy ipari parkban játszott a társulat. A Martin Sperr-darab felkínálta problémák láthatóan megérintették, elgondolkottatták a rendezőt, Alföldi Róbertet, melynek eredménye egy koncepciózus, elmélyült előadás lett, komoly gondolatokkal az idegengyűlöletről, az intoleranciáról és az előítéletességről – és arról, hogy az embertelenség milyen kedélyes formában képes megjelenni a hétköznapokban. Mohácsi János rendezése, az *Egyszer élünk* különösen beszédes azt tekintve, mennyit fejlődött ez a színház a Jordán-éra óta. Ak-

kor még kevésbé állt össze a társulat: egészen eltérő iskolákból érkeztek a színészek, nem annyira volt köztük egymáshoz. Mohácsi, akinél mindig az az egyik legnagyobb erény, hogy mennyire társulatban, közös gondolkodásban utazik, a *Sárga liliomban* nem tudott igazán emlékezeteset létrehozni a Nemzetiben – az ő munkamódszerét akkor még, 2004-ben nem lehetett a társulatra alkalmazni. Persze nem számított ez klasszikus bukásnak, ennek az előadásnak is akadtak értékei – de Mohácsi önmagához képest kevésbé emlékezetes produkciót hozott létre. Az *Egyszer élünk*nél ennek már nyoma sincsen, a csapat érti ezt az egyszerre humoros és tragikus nyelvet, az állításokat fáradhatatlanul ki- és beforgató mohácsi világszemlélet. Ebben a fontos, mert a magyarság múltjával, az ellhangjainkkal szembesítő előadásban nincsenek megkerülve a kényes problémák, elhallgatva a hibák; hol szeretteltjes ironiával, hol kegyetlen humorral vagy komolyan tárják fel, állítják kritika elé ezeket a produkció létrehozói, igaz a második és harmadik felvonásban már kevésbé szuggesztíven, mint az elsőben. A három Nemzeti-előadás nem utolsósorban azt is megmutatta, hogy a társulat minden korosztályban jelentős színészeket tud felmutatni.

Bár a Nemzetiben is emlékezetes, fontos előadást hozott létre Mohácsi János, de a legjobb rendezés díját a Pécsi Nemzeti Színházban színpadra állított *Parasztopera* miatt kapta meg. Egyáltalán nem meglepő Mohácsi sikere már csak a statisztikákat vizsgálva sem, hiszen az eddigi 11 POSzT-ra 10 előadása is bekerült már, nála több csak Zsótér Sándornak (13), aki idén a HOPPart Társulat *Chicagóját* és a Színház- és Film-művészeti Egyetem *Félelem és macskajaj a Harmadik Birodalomban* című előadását jegyezte (egyik előadás sem nyert díjat). Tehát nem meglepő Mohácsi sikere, az azonban némiképp igen, hogy a *Parasztoperával* és nem az *Egyszer élünk*-kel nyert, hiszen előbbi esetében a saját alkotói módszerétől valamelyest idegen módon csinált színházat: nem szedték szét, nem írták át a darabot testvéreivel, nem értelmezték át azt magukra, gyakorlatilag az eredeti szöveg színpadra vitelére vállalkoztak, igaz, hozzáírtak néhány szellemes poént, nyelvi átkötést még. Az előadás egyébként több elismerést is kapott: Remete Kriszta elnyerte a legjobb jelmez, Köles Ferenc a MASZK Országos Színészegyesület legjobb

férfi alakítás, Kovács Márton pedig a legjobb színpadi zene díját (utóbbi az *Egyszer élünk* zenéjéért is kapta a jutalmat). Ez a bemutató amiatt is izgalmas volt, mert Pintér Béla most először adta ki a saját kezéből egy darabját, eddig mindig ő rendezte meg színpadi szövegeit. Így választ kaptunk arra a kérdésre, hogy működik-e egy olyan darab, amelyet eredetileg egy meghatározott társulatra és konkrétan annak a színészeire írtak. Nos, a pécsi előadás bebizonyította, hogy más társulatra átértelmezve is rendkívül erős, hatásos és szórakoztató lehet a *Parasztopera* – ez talán azzal a tapasztalattal járhat, hogy újabb Pintér Béla-szövegeket is megrendeznek majd a későbbiekben mások. A kétféle előadásmód különbsége ugyanakkor abban azért tetten érhető volt, hogy míg Pintéréknél a rendezés, a színészi játék számtalan gesztussal távolságot teremt a bemutatott történettel, élethelyzetekkel, alakokkal, ironikusan, önironikusan idézőjelek közé helyezve azokat, addig a pécsi előadásból, a színészek játékból hiányzott ez az eltartottság. Ennek következtében sokkal inkább realiztikus jellegű, korhoz, helyhez kötött lett az előadásuk (ami sokak számára az erdélyi utalások miatt zavaró is lehet), veszítve az eredeti parodisztikus, egyúttal egyetemesebb érvényű erejéből.

Ha azt állítottuk, hogy a 2011-es POSzT a Nemzeti Színház nagy sikerével járt, úgy azért meg kell említeni, hogy Pintér Béla és a társulata is, bár korábban is nyertek már díjat Pécsen, mintha most legitimalizálódott volna végleg ezen a fórumon. Nemcsak, hogy a Pintér írta *Parasztopera* aratott nagy sikert, de a *Szutyok* is, melyre Pintér Béla elnyerte a legjobb színpadi szöveg, Szamosi Zsófia a legjobb női főszereplő, Enyedi Éva a legjobb női mellékszereplő díját. Mohácsi János és Pintér Béla egyik nagy rendezői erénye azonos: egyszerre tudnak nevetetni és elgondol-

Szamosi Zsófia és Enyedi Éva a Szutyokban

Mesés férfiak szárnyakkal

codtatni, tragikomikus, groteszk színt csempészni előadásaikba, ahogy ki- és beforgatják a történetet. Elsőre sztereotípnak tűnő figurákat raknak fel a színpadra, de aztán úgy csúrik-csavarják a sztorit, hogy teljesen váratlan dolgok derülnek ki a szereplőkről. A *Szutyok* groteszkje a súlyos társadalmi problémákat, az aprófalvak, a fajgyűlölet, a gyermektelenség gondját hitelesen jeleníti meg a részben archaikus, rítusszerű, részben mai, az elvonatkoztatottság és a valóságosság között lebegő modorban. Pintér mindenkinek megteremt a saját nézőpontjából teljesen érvényes igazságát, senkit sem akar jobbnak láttatni a másikkal, hiszen nem eszmékben, hanem egyéni sorsokban gondolkodik; nagyon helyesen – a színpad úgyis levetné magáról az ideológiákat. Nagy mestere a hatáskeltésnek, ügyesen méri ki a bűt, a bánatot, a harsányságot és a visszafogottabb, intimebb periódusokat, olykor túloz is, de ezt még a színpad elbírja. A társadalmi problémákat úgy jeleníti meg az előadás, szerencsés módon, hogy messze nem csak a valóságot tükrözi vissza. Pintér nem akar politikailag korrekt lenni, ennél sokkal bátrabb. Őszinte, zsigeri élményeket dolgoz fel, természetesen nem realista módon.

Mint fentebb már említettük, a Nemzeti Színház mellett egy társulat vehetett részt több előadással a POSZT versenyprogramjában, mégpedig a debreceni Csokonai Színház, a *Mesés férfiak szárnyakkal* és *A revizor* című bemutatóval. Vidnyánszky Attila rendezése, *A Mesés férfiak szárnyakkal* méltán nyerte el a különleges látvány-

Pap Vera és Eszenyi Enikő a Mikvében

világért, a színházi eszközök komplex használatáért járó díjat. A rendezői és vizuális ötletekben tobzódó, lenyűgöző mozgásvilágú produkció egyrészt a háromkirályokhoz hasonlatosan a születő Megváltóhoz elinduló, negyedik király történetét, másrészt – és hangsúlyosabban – az ember ősi és örök szárnyalási vágyát, égbe törekvését meséli el, repüléstörténeti adalékokat is felvillatva. Elképesztő munkamennyiség van a *Mesés férfiak*ban, csodás a látványvilága, a világítás adta lehetőségekkel való játék, a teremtet színházi tér kihasználása és berendezése (díszlet- és jelmeztervező: Oleksandr

Biluzob). Mi, nézők a számtalanszor működésbe hozott forgószínpadon ülve több nézőpontból láthatjuk az előadást, melyben nincs pszichologizálás, s az ürbe törekvő pilóták sorsa sem annyira drámai, mint ahogy az előadás egésze sem hagyományos értelemben vett dráma, hanem inkább (dokumentumelemekre is építő) lírai jelenetsorozat. Vidnyánszky már sokszor megcsodált rendezői kvalitásait mutatja, hogy most kevésbé markáns alapanyagból is monumentális előadást tudott rendezni. A debreceniek másik előadásának rendezője, Vladislav Troickij éppúgy megpróbálta újraéltetni és egy a hagyományostól eltérő színpadi formában bemutatni Gogol *A revizorát*, ahogy Serban a Nemzetiben a *Három nővért*. Az előadás látványvilága, fényviszonyai, zenei effektjei, színészi játékaival s a furcsa lassúsága, illetve tempóváltásai mind abba az irányba mutatnak, hogy a szatirikus, társadalomkri-

tikus, humoros vonások helyett (de azokról sem megfélekedve) inkább a mű abszurdításba, már-már szürreális álomvilágba hajló groteszk jellegét erősítse föl, ezáltal is a metafizikai értelmezési lehetőségekre irányítva a figyelmet. Hlesztakov figurájának démoni, az emberi természet gyengeségeit kihasználó manipulátori oldala így tud igazán megmutatkozni (Mészáros Tibor remek színészi teljesítményt nyújtva építi fel az erejére, hatalmára fokozatosan rábredő, a mások megalázásától sem visszariadó hlesztakovi karaktert) és a helyiek illuzórikus világa, az önbecsapás természete a maga mélységeiben feltárulni. Ezekből az előadásokból is leszűrhető, hogy a Debreceni Csokonai Színház is nagyon jó állapotban van, a néhány kiemelkedő magyar színház egyike, egyre karakteresebb stílusú, egyre összekovácsolódottabb társulattal. Egyrésztől nem is kellene ezt bizonygatni, hiszen a 2010-es POSZT fődíját elnyerték a *Fodrásznővel*, másrésztől mégiscsak fel kell rá hívni a figyelmet, mivel a színház legjobb előadásai közül nem mind jutott el a megfelelő országos fórumokra. Így például Silviu Purcारेte rendezése, a *Tűzes angyal* (tulajdonképpen érthető indokkal, mivel operákat egyezményesen nem hívnak meg a színházi találkozóra, de ettől még sajnálatos módon), és ami érthetlenebb: a Novarina írta, rendezte *Képzeltbeli operett* sem, pedig utóbbi a kortárs magyar színház egyik legérdekesebb kísérlete volt, egy szeniális szövegből kiindulva.

És hogy a többi díjról is beszéljünk: a MASZK Országos Színészegyesület Fidelio-díját a legjobb női alakításért Pap Vera nyerte el a Vígszínház *Mikve* című előadásában nyújtott játékáért. A legjobb férfi főszereplő Mucsi Zoltán lett, aki Háy János *Nehéz* című darabjában a vidékről a fővárosba kerülő, majd fokozatosan leépülő, alkoholistává váló és a falujába visszajutó első generációs értelmiségi karaktert rendkívül sokszínűen, hihetetlen emberi-színészi teljesítményt nyújtva formálja meg egy felvonásnyi monológjában. A zsűri különdíját a Katona József Színház vihette haza *A mizantróp* című előadásáért, mely a teátrum

Mucsi Zoltán a Nehézben

leköszönő igazgatójának, Zsámbéki Gábornak volt a „személyes vallomása” (érdekesség, hogy a Katona korábbi igazgatója, Székely Gábor is ezzel a darabbal köszönt el a színháztól).

A szakmai zsűri tagjai Egri Márta (MASZK Országos Színészegyesület), Hargitai Iván (Magyar Színházrendezői Testület), Solténszky Tibor (Színházi Dramaturgok Céhe), Berzsenyi Krisztina (Magyar Látvány-, Díszlet- és Jelmeztervező Művészek Társasága), Rádai Andrea (Színházi Kritikusok Céhe), valamint Térey János (Drámaíró Kerekasztal); a színész zsűri tagjai Barnák László, Felföldi Anikó és Mihályi Győző voltak.

A versenyprogram idei 15 előadásából Oleg Zsukovszkij, Szénási Miklós és Lénárd Ödön közös munkája, a *Mesés férfiak szárnyakkal*, Háy János *Nehéz*, Mohácsi István *Egyszer élünk* című darabja,

Ónodi Eszter és Fekete Ernő A mizantrópban

valamint Pintér Béla *Parasztoperája* és *Szutyokja*, összesen tehát öt alkotás a kortárs magyar drámát képviselte (ebből a *Parasztoperát* leszámítva mindnek most volt az ősbemutatója), ami a mai magyar színházi viszonyokat ismerve – sokkal nagyobb arányban kerülnek színpadra klasszikusok, mint kortárs művek – mindenképpen jó aránynak számít. Ebből az öt előadásból az a tendencia is kiolvasható, ami olyannyira jellemzi a posztdramatikussá váló színházat: a leírt szó nem számít már szentnek, a szöveg funkcionális szempontból fontos, a színpadon kell működni; a szépirodalmi szempontok másodlagosak vagy nem is érvényesek. Az öt darabból négy abszolút a színpadra, előadásszövegnek készült, egyedül Háy János a *Nehéz* című műve tekinthető, legalábbis ebben az értelemben, klasszikus drámának. Ugyanakkor perze tudjuk, nem ilyen egyszerű a képlet, nem beszélhetünk egyértelműen „posztdramatikussá korról”, hiszen a színpadi funkcionális elv helyett a szövegek mellett akadnak hangsúlyozottan irodalmiasak is: ilyenek például Esterházy Péter vagy Nadas Péter nagyon is erőteljesen megkomponált művei, vagy Térey János és Szálinger Balázs stilizált drámai költeményei, verses drámái – még ha efféle előadás most nem is került be a POSZT versenyprogramjába, nem mondhatjuk, hogy ez egy jelentéktelen irányzat lenne, mert, hogy csak egy példát említsünk, a nemzetközi hírnév Krétakör Színház is egy ilyen alkotásból, Térey János *A Nibelung-lakóparkjából* hozta létre egyik legjobb produkcióját, amely túlzás nélkül nevezhető a 2000-es évek egyik legizgalmasabb előadásának.

A POSZT – nem elsősorban a versenyprogram tekintetében, hiszen az esetleges, éppen mit válogatnak be a kurátorok – a kortárs magyar dráma fontos megjelenési helye is. Ehhez kapcsolódóan idén is fontos rendezvényekre került sor a Színházi Dramaturgok Céhe szervezésében. A POSZT felolvasószínháza keretében megismerkedhettünk Szálinger Balázs *91%*, Zalán Tibor *Szása i Szása* darabjával, a Nyílt Fórumon pedig Maruszki Balázs *Domo rea*, Szabó T. Anna és Lázár Zsigmond *Kirké*, valamint Borbély Szilárd *Az olaszliszakai* című darabjával. A Nyílt Fórum Füzetében idén megjelenő három új magyar darabot (Juhász Kristóf: *Pestis 41.*, Székely Csaba: *Bányavirág*, Szöllősi Mátyás: *Lassan, visszatartva*) rangos hozzászólók segítségével, egy-egy tematikus vita során beszéltek

meg a résztvevők Csáki Judit moderálása mellett. A Kortárs Magyar Dráma Nyílt Fórumának elismerését, az immár hagyományosan kiosztott Vilmos-díjat a *Bányavirág* nyerte el. (Ezt a díjat évről évre annak adják, akinek a *Nyílt Fórum Füzetek*ben megjelent új magyar drámája a legtöbb szavazatot kapja.) A Pécsi Harmadik Színházról Kiss Judit Ágnes drámájának, a *Prága, főpályaudvarnak* a műhelybemutatóját láthaták az érdeklődők. Az off-programok között szerepelt Csákányi Eszter és Katona László duója, a Brezsnjev lányának életét tragikomikus, groteszk módon megélelt *Dolcsaja vita*, melyet Peter Pavlac szövege alapján Parti Nagy Lajos dolgozott át lényegi változtatásokkal, valamint a Bíró Kriszta válogatta és szerkesztette *Nőnyugat*, a Thália és az Örökény Színház produkciója, mely a Nyugat folyóirat körüli hölgyekről szól.

A POSZT jövőjével összefüggésben több alkalommal elhangzott az is, hogy Pécs városa mindenképp szeretné megtartani a rendezvényt. Páva Zsolt polgármester biztosított mindenkit arról, hogy amennyire csak lehetőségében áll, a város támogatni fogja a színházi találkozó megrendezését. Határozott törekvésként fogalmazódott meg a találkozó nemzetközi jellegének erősítése, a külföldi szakmai szervezetek és képviselőik ideinél is hangsúlyosabb bevonása. A jövő évi program szemlézése egyébként már meg is kezdődött, immár négyen, Bicskei István színművész, Lőrinc Katalin táncművész, Rockenbauer Zoltán művészettörténész és Zappe László színikritikus választják majd ki a versenyprogramban szereplő műveket, egy színházról lehetőleg egy előadást. Mivel többen is felvetették ugyanakkor, hogy ez a koncepció ellenkezik a minőségelvűség szempontjával (hiszen ha egy teátrum több színvonalas előadással is rendelkezne, akkor valamelyiket otthon kellene hagynia), Márta István nyomatékosította, hogy nem diktátumról van szó, ha nagyon indokolt, a jövőben is meghívható egy helyről több produkció is. Az évről évre felbukkanó kérdésre, hogy a POSZT-nak a magyar színházi élet keresztmetszetét kell-e megmutatnia vagy pedig a legjavát, a jelenlévő szakemberek többnyire egyetértően válaszoltak: egyetlen színházi fesztiválnak sem lehet a célja a közepszerűség bemutatása, egyértelmű, hogy a válogatók minősítése alapján legjobbnak számító előadásokat kell elhozni Pécsre.

KISS LÁSZLÓ ◀

Klasszikusokat csak

A Békés Megyei Jókai Színház 2010/2011-es évadáról

Általános derűtség fogadta Cserna Antal refrénjét, aki a *Harmadik Figyelmeztetés* nevű színészenekar, a Pesti Magyar Színház együttesének gitáros-vokalistájaként Sancho dalát énekelte a Békés Megyei Jókai Színház szabadtéri évadzáró gáláján. A ráismerés összekacsintós öröme annak szólt, hogy a vendégművész Cervantest és Don Quijotét játszotta a 2010/2011-es évad csúcsteljesítményében, a *La Mancha lovagjában*. Az ironikus gesztus, a hely- és hangcsere játékosága megfelelt a nagyszabású gálaest struktúrájának: a művészek a színház épülete előtt kialakított alkalmi nézőtér felső karéjában, a nézők, meghívottak fölött foglaltak helyet – utóbbiak táborát jelentősen erősítette, hogy személyes jelenlétével Ibsen, Fazekas Mihály, Kálmán Imre, Schiller és Shakespeare is megtisztelte a rendezvényt. A díjsóval záruló est, melyen húzós hard rock feldolgozásaival, nem mellesleg a színész Csomós Lajossal az élén az *Orszlán* zenekar is fellépett, egy sokszínű színházi évad méltó zárása volt, s helyszínválasztásával hűen tükrözte a színház nyitottságot hangsúlyozó közönségbarát szemléletét.

Fekete Péter igazgató önkritikus meglátásokról sem mentes évadzáró beszédében kitért a tavalyi évad tanulságaira, a szomszédolás során szerzett tapasztalatokra, s elmondta, ezek kapcsán miként fogalmazódott meg a vezetőségben az új évad tematikájának kialakítása. A direktor első „önálló”, 2008/2009-es évében, merész húzással, kortárs magyar darabok bemutatását tűzte ki célul a Jókai Színház, hogy a következő évadban a környező országok színházi kultúrája felé forduljon a békéscsabaiak és a megye figyelme. A tanulságokat levonva, a nézői reakciókat figyelve, a Békés Megyei Jókai Színház idén a klasszikusok segítségével folytatta jól

Cserna Antal a *La Mancha lovagjában*

átgondolt beavató, színházat népszerűsítő munkáját. A 2010/2011-es évadban a közönség láthatta Plautus legnevesebb komédiáját és Ibsen *Nóráját*, pezsgőzhetett Kálmán Imre rendíthetetlenül népszerű operettjére, izgulhatott Schiller tragédiáján, és nevezhette Shakespeare lóvá tett lovagjait, miután kikacagta magát a svéd Bengt Ahlfors *Színházkomédiáján*, hogy ezt követően a *La Mancha lovagjával* koronázza meg azt a tartalmas műsort kínáló, kemény munkát hozó évet, amelyben a gyerekek is remekül szórakozhattak Süsü bájos bumfordiságán vagy Lúdas Matyi igazságos történetén.

*

Mindenekelőtt azonban Plautusén, akinek *A hetvenkedő katonája* című darabját *A hetvenkedő* címmel, a színlapon átíratórium műfaji megjelöléssel, Csiky Gergely fordítása alapján Réczei Tamás állította színpadra. A sokmozgásos, nagy (kulturális) teret bejátszó darab alapvető jellemzője a szó legszorosabb értelmé-

ben vett bohóckodás volt: a chaplini manírok, a festett arc, a szélsőséig karikírozott mozdulatok, ruhák, hajviseletek. Ezzel párhuzamosan a némafilmek világa is megidéződött a színház első bemutatóján, sőt a kevés, de annál látványosabb díszlet legfontosabbika egy a háttérbe állított mozgóképvászon volt, amelyen keresztül közlekedhettek a színészek. A békéscsabai Plautus-átirat egyfelől a római vígjátékíró alaptörténetét hozta el Békés megyébe, másfelől a két világháború közötti nem éppen boldog békeidők burleszkjeinek bő humorú, egyben groteszk hangulatát teremtette meg. S mindközben ízig-vérig modern, „kortárs” szlogenekre tett utalásokban gazdag, posztmodern kultúrkavalkádként is működő előadást láthatott a közönség – *Halotti beszéd és könyörgés*, József Attila sorai, Gershwin zenéje, s persze az említett Chaplin. Hetveni „gloriosus” főszerepét a széles gesztusokkal operáló Nemcsák Károlyra osztotta a rendező, Kanmanust pedig az ugyancsak vendégművész Márton András keltette életre (lehet találgatni, kinek felelnek meg az eredetiből). A darab egyenletes színvonaláért azonban leginkább Tege Antal minden lében kanál Puruttyáját terheli a felelősség, akinek csetlései és botlásai látszólagosak voltak, hiszen szinte minden rajtra múlt, különösen a cselekmény vezetése és megértetése a hallgatósággal – szolgából úr lett. Csomós Lajos testhez álló Csetlevicse és Komáromi Anett tündökletes Orginája egyként megoldoztatta az első premier vendégeinek rekeszizmat.

A *Nóra* bemutatója az Ibsen Stúdiószínház megnyitásával kapcsolódott össze. A skandináv irodalomban otthonosan mozgó Kúnos László fordítását Merő Béla vitte színre. Zárt teret talált ki a babaszoba lakójának, olyat, amelyből a darab végén komoly lelki tusáktól gyötörtén lépett ki a címszereplő. Nóra a tenger felé tette az első, házon kívüli lépéseket, de mindegy is, pontosan hová, hiszen onnantól feltételezhetően a víz az úr. Mira János a stúdiószínházi feltételek miatt is szűk térre koncentrált a díszleteket, minimalista elemeket alkalmazva, sematikus szürke bútorokkal, melyek közt a színek (a halványpiros játék-baba, a rózsaszín babakocsi, Nóra tarka ruhája és a benne lejtett őrült tánc – a darab legjobb jelenete) hangsúlyos jelentésképző erővel bírtak. Ami a tér szűkítését illeti: Nóra fogságát, a bezártság érzetét paradox módon függönybúra szimbolizálta, de ha az épp nem volt leengedve, a teret megvilágító fénykör körüli sötét tükrözött állandó ürességet és félelmet. A zongoraszó Stille Nacht-os finomsága, a zárt tér és az intim környezet fülledtsége könnyen zavarba ejtette a nézőt, aki úgy érezhette, egy olyan családi dráma beavatottja, amelyhez az égvilágon semmi köze. Csak nehogy aztán kiderüljön az ellenkezője. Hogy esetleg mégis kiderülhessen, a legtöbbet maga Nóra tett érte, az ő szerepében Tarsoly Krisztina alakított hiteleset. Személyisége legalább annyira ellentmondásos volt, mint mikrokörnyezete: gyengéd és játékos, egyben feszült, dacos, robba-

násra kész. Bartus Gyula Helmerként gondterhelt karrieristát játszott, homlokát összeráncolva, olykor mutatóujját felemelve, (nem eléggé) szeretett Nóráját atyuskásan figyelmeztetve, kissé leereszkedően hozta az újdonsült bankvezér alakját. Katkó Ferenc ügyvédjének kétségbeesett agresszivitása és Jancsik Ferenc nagybeteg Rank doktorának játéka kísérte a házaspár egyre kevésbé fenntartható színlelt boldogságát, s Kara Tünde, majd Dobó Kata Lindénéje is eltalált karakternek tűnt. A *Nóra* igazi analitikus dráma – a múltban elkövetett bűn fölfedésének, a titkok leleplezésének megfelelt a darab bizalmatlanságot és bizonytalanságot közvetítő atmoszférája. Jelentőségét mutatja, hogy a Thália Színházban is műsorra került, a Rivalda Fesztiválra hívták meg a csabai társulatot, s az sem mellékes, hogy műsoron tartják, tehát a megye közönsége a 2011/2012-es évben is találkozhat vele.

Nézve a műsorrendet, olvasva az előadásokkal kapcsolatos híreket, egyértelműnek tűnt, hogy a Békés Megyei Jókai Színház két legnagyobb durranást álmódott a 2010/2011-es évadra. A *Csárdáskirálynő* mindenhol biztos siker, Békéscsabán is megtalálta a helyét – a pénztárnál kigyózó sorok, a már-már adminisztrálhatatlan előjegyzés, a későbbi nagyszalon-tai teltházias vendégjáték, hogy április hónapban újra műsorra kellett tűzni, valamint hogy 2011 augusztusában Szarvason megint találkozhat a közönség Bóni gróffékkal, mindenestül igazolta-igazolja az operett színe vitelének helyességét. Seregi Zoltán rendezése,

Nagy Erika és Tarsoly Krisztina a *Nórában*

Jelenet a *Csárdáskirálynő*ből

voltaképpen a csabai színtársulat közös nagy munkája az egyik legjobb volt az évadban. A gyanútlan érkező még föl sem ocsúdhatott, máris egy orfeumban találta magát. A színpadon és a nézőtérén zajló előjáték egy világháború előtti elegáns szórakozóhely minden rekvizitumát fölmutatta, a később az operettben is fontos kiegészítő szerepet játszó táncos lánykáktól a jellemző tárgyi világon át a fess kicsúrokig. Ügyes megoldás volt, hogy a fényes nézőtérén pezsgőző publikum a Kerekes Ferkót alakító Kulcsár Lajos színpadra perdülésével valósággal észrevétlenül került „bele” a tényleges színdarabba. A *Csárdáskirálynő* deklarálta az évtizedek során ráakodott politikai értelmezésektől megtisztítva, igazi klasszikusként mutatkozott be a megye közönségének. A szinte folyamatosan színen lévő táncok, az egyes helyszínek elevensége és a gazdag játéktér, a jól bevált, lassan a teátrum védjegyévé váló élő zene – a Gulyás Levente vezetésével működő zenekar – lüktető dinamizmust kölcsönzött a nagyoperettnek. Kulcsár Lajos rutinos Ferkóján kívül emlékezetes marad a bonviván, a színház sokoldalú művésze, Presits Tamás Edvin hercege, a táncos-komikus Göth Péter Bóni grófja és a Szilviát alakító primadonna, Iván-Gál Judit játéka. Straub Dezső leiga-

Dobó Kata, Bartus Gyula és Csomós Lajos a *Stuart Máriából*

zolása – a kiérdemesült, agyafúrt szeparépcincér, Miska szerepére – kiváló húzásnak bizonyult, tapasztalatával láthatóan nem csak a darabbeli történetet, de olykori kiszólásaival, a közönség felé tett gesztusaival magát a darabot is kézben tartotta. A *Csárdáskirálynő* a nézők tetszésnyilvánítása szerint is igazán komoly celebválasztása mégis a Békéscsabára haza- és visszatérő Fodor Zsóka volt, aki Leopold herceg feleségének, Cecéliának az alakját formálta meg. A közönségsiker oka nem csupán az operett népszerűsége és a neves vendégművészek

jelenléte: a társulat együttes produkciója láthatóan egyre összeszokottabb közösségként mutatta meg a Jókai Színház csapatát. És a java még hátravolt.

A *Stuart Mária* nem mindennapi vállalkozás, egy eredetileg öt felvonásból álló művel, valóságos óriásdrámával kellett megbirkóznia az ezúttal Szalma Dorotty vezette társulatnak. A hányatott sorsú skót királynő szerepének megformálására Dobó Kata harmadik békéscsabai főszerepében is jó választásnak bizonyult, látszólagos törekvessége remekül ellenpontosította unokanővére, a férfikörnyezetétől gyötört I. Erzsébet látszólagos keménységét – látszólagos, mert a filigrán Mária erős kitérésai, meglepő indulata ugyanúgy ellensúlyozta

a kőkemény Erzsébet vonásai mögött megbújó bizonytalanságot, határozatlanságot, ami a darab végi lelkiismeret-furdalásban, összeomlásban tetőzött. Ez a ketősség szépen megmutatkozott a színpadra vitel módjában is: a kosztümök, barokkos kellékek és a modern

Komáromi Anett a Színházkomédiában

„ipari” díszlet feszültségében. Az ennek legfontosabb elemét képező üvegkalitka (voltaképpen plexibörtön), a sejtelmes fények, a megvadított barokk opera vagy a leengedett vakítóan vörös börtön mindenestül hidegséget sugárzott. A játsszók arca elejétől végig feszültek, borúsak tűnt – akadt pillanat, amikor a nézőtéren csak ülni is kifejezetten kényelmetlen volt. A rendezés egyik különlegességét a megkettőzött személyiség jelentette: Erzsébetnek és Máriának is megvolt a maga lelke (lelkiismerete, belső hangja). Kovács Edit angol királynőjét Komáromi Anett, Dobó Kata Máriáját Tarsoly Krisztina játéka formálta tovább. Ez a karakter meg hasonlottságát is tükröző eljárás differenciáltabbá, egyben érthetőbbé és izgalmasabbá tette személyiségüket, s kifejezetten jót tett a néhány indulatosabb jelenetet, csörtét leszámítva statikus, inkább a dikcióra építő, fegyelmezett vagy épp ijedt vigyázállásokban gazdag előadásnak. Szalma Dorotty rendezésének és persze a koreográfiának (Topolánszky Tamás) másik érdekessége, sőt nehezen megfeythető eleme volt az a gesztusjáték, amelyet akár az egyes jellemek hangsúlyos vonásai kifejezésekként is értelmezhetünk – az udvari méltóságok egy-egy színpadra lépéskor, vagy megszólalás előtt groteszk hajbókoló mozdulatokat tettek. Nagy, operai jellegű, komoly nézői koncentrációt igénylő előadást láthatott a megye közönsége, igazi (?) véres tragédiát.

Kálnay Zsófia operaénekes csodálatos hangja emelkedett pillanatokhoz hozott a darabba; emlékezetes alakítást nyújtott Gulyás Attila Mortimer, valamint Tege Antal Robert Dudley szerepében.

A finn Ahlfors Bengt *Színházkomédiája* színházban, pontosabban darabra készülés és darab a darabban. Egy vidéki társulat premier előtti munkáját, a próbafolyamatok feszültségeit, kapkodását mutatta be jó humorral, az ötletelés, egymás kínzása, a számtalan csetepaté közben pedig szépen kirajzolódott mindennapi viszonyaink, remek emberi kapcsolataink, amelyek a *Színházkomédiát* figyelve inkább tűntek kis-, mint nagyszerűnek. A színház a színházban szerkezet okán a szemünk láttára született meg maga a darab, amely bár tragikomédiát ígért, inkább a komikus vonások domináltak benne – kifordított közhelyekkel, parodisztikus és szatirikus gesztusokkal, helyzetkomikumra építő jelenetekkel. Fehér Tímea és Csomós Lajos próbafolyamata például a karikatúra korlátaikat túllépve, már-már az idiotizmusig feszítette a húrt, egyáltalán nem tűnt humorosnak, minthogy azonban fájdalmasan vicces volt, nem lehetett nem röhögni rajta. A *Színházkomédia* lendületesen kezdődött, s bár egy idő után leült, vagy inkább kissé visszavett a tempóból, a második felvonásra Tarsoly Krisztina a körülmények folytán látványosan idegbeteg és stresszes rendezőjének, Bartus Gyula nagyképű sztárszínészének, Katkó Ferenc züllött írójának (neve: Bengt), Kovács Edit méltóságának és főleg Komáromi Anett rajongó dilettánsának köszönhetően amolyan tiszta örületté vált, ide-oda rohangálásokkal, szemet bántó fényekkel, eksztatikus, a párbeszédeket

Jelenet a Lóvátett lovagokból

elnyomó zenével. Minden, ami van, túlzás, üzente a darab. Az is, hogy sejtetően egy groteszk bal eset, az előadásban az ügyelőt játszó valóságos színházi ügyelő, Simon 'Putyi' József lábtörése miatt sem lesz egyhamar feledhető Tege Antal – és Tarsoly Krisztina – rendezése. Na meg azért sem, mert a következő évadban is műsoron marad. A *Színházkomédia* művészdrama – aztán hogy milyen képet rajzol a művészekről, arról talán jobb nem is beszélni. Elég, ha nevetünk rajta. A műalkotás pedig, amelyet az alkalmi stáb tető alá hozott, szép rózsaszínre, giccsekre, nagyjából pocskéra sikerült, de legalább egy szót sem lehetett érteni belőle. Talán jobb nem is beszélni róla. Elég, ha nevetjük – miképp Bengt is, magát. S a *Színházkomédia* olyan darab is, amely a Jókai Színház vállalását viszi tovább: nyílt nap, rendező irodalom- és színháztörténet óra, kulisszajárás, tárlatevezetés, ezúttal a művészet eszközeivel.

Fazekas Mihály keleti mesei alapokra épülő elbeszélő költeménye, a *Lúdas Matyi* szinte minden létező műfajban megállta már a helyét. A dölyfös Döbrögit három ízben is elnászpángoló libapásztor fiú története jó kezekbe került Békéscsabán, például Zalán Tibor dramaturg és szövegíró, a több stílusból merítő zenét jegyző ifj. Kucsera Géza és a Szalma Dorottyhoz hasonlóan visszatérő rendező, Hernyák György kezébe. A *Lúdas Matyit* családi zenés-táncos színpadi játékként harangozta be a Jókai Színház – nem meglepő, hogy pontosan ez is lett, az elejétől a végéig szórakoztató, jó ritmusú előadás, jópofa szereplőkkel, akik a publikum olykor zajos véleménynyilvánítását is ki tudták vívni maguknak. A békéscsabai *Lúdas Matyi* talán leghangszúlyosabb eleme a koreográfiája (Kerekes Judit fantáziáját dicséri) – a gördülő elemekből álló vásáros bódék, a tánc-zenével kísért deresre húzás, a színtanházások alakította libáknak az épp futó jelenetet értelmező tánca tette igazán emlékezetessé a darabot. Utóbbiak „tollazata” találó (Kalácska Gábor a jelmezfelelős): a kézfejnél jelentősen meghosszabbított fehér lepel segítségével a szárnyak verdesését imitálták. Játékosságuk, könnyedségük mellett kifejezetten érzelmek is tudtak lenni, amint az a Matyi édesanyjától vett búcsú idején felcsendülő dalban is megmutatkozott. Fontos rendezői elképzelés, hogy a verés a későbbiek folyamán, Matyi bosszújaka is stilizált formában került a színpadra, mindannyiszor a libákra szabott koreográfia előtérbe helyezésével. Az előadás különlegessége, amolyan csattanó nélküli csattanója volt, hogy Lúdas Matyi (Szabó Lajos) az ígéret szép szava ellenére megkönyörült, és

Csomós Lajos, Nagy Erika, Szabó Lajos és Gulyás Attila a Lúdas Matyiban

harmadjára még csak stilizáltan sem páholta el a méltóságosnak mondott, valójában minden méltóság nélkülöző ostoba földesurat (Hodu József). A gesztus – máshonnan nézve: annak hiánya – a szép és elegáns igazságtétel morális tanulságát mutatta fel, Döbrögi belátta, amit be kellett látnia. A közös-táncos fináléba torkolló előadás minden nagyjelenetében meghatározó libatáncok mellett remek karakteralkítást nyújtott Nagy Erika a zsörtölődve aggódó édesanya alakjában, de Ács Tibor bárgyú ispánja, a kutyahűségű, ijesztően alulkvalifikált hajdúk (Csomós Lajos, Gulyás Attila) is jól mutattak a rétegzettebb személyiséget játszó, egyszerűre indulatos és kacér, egyszerűre odaadóan szerelmes Juliska (Perei Zsuzsanna) mellett.

A *La Mancha lovagját* mintha a két éve felállított Porondszínházba találták volna ki. Fekete Péter rendezése a 2011/2011-es évad legnagyobb szabású produkciója volt, a *Csárdáskirálynőben* látott társulat itt a csúcra ért, igazi Gesamtkunstwerk került ki a kezük alól. A musical alapvető jellemzőinek megfelelően zene és próza váltotta egymást, a rendezői koncepció ehhez cirkuszt álmódott, zsonglőrökkel, artistákkal, kötél-táncossal, gólyalábas mutatványosokkal. A látványos előadás az első perctől az utolsóig mozgásban volt, a Porondszínház adottságait messzemenőkéig kihasználva: a szorosán vett játéktér körül mindenütt színészek helyezkedtek el, kis túlzással nem maradt kihasználatlan felület, a sátrart tartó állványokon is a szereplők foglaltak helyet.

A rengeteg színt felvillantó munka sokadik komoly erénye volt, hogy Gulyás Levente és csapata ezúttal is az élő zene mellett tette le a voksát. A Wassermann–Darion–Leigh trió darabja a nagyon bús képű lovagról ötven éve hódít – Cervantes alap története és az ő értelmezésük a békéscsabai előadásban kelet-közép-európai specialitásokkal gazdagodott. Fekete Péter az ötvenes évek első felének AVH sújtotta világába helyezte a történetet, a

gyűjtőtáborba hurcolt szerencsétlenek ruházata, eleve a fogságban tartás, a hírhedt nagy fekete autó, a Pobeda kiszámíthatatlan, de várható begördülései, a nézőtér és a színészek közé húzott szögesdrótok a lehetőséghez mérten hitelesen adták vissza a kor hangulatát. Már a cirkuszi sátorhoz érkezve a Kapitányt alakító Hodu József visszafogottan barátságos hangja fogadta a nézőket, aki teendőinkre, lehetőségeinkre figyelmeztetett bennünket – volt néző, én, akinek egészében olyan érzése támadt, mintha a Terror Házába nyerne bebocsátást, hogy aztán később, a szünet lejártával idegesen spurizzon vissza a közeli büféből. Ebben a környezetben mesélte, játszott és játszotta el tulajdon történetét rabtársaival Cervantes, azaz teremtett hőse, Don Quijote, akit Cserna Antal formált meg. Aki el tudja képzelni a tizenhetedik századi spanyol nemest, azt is el tudja képzelni, hogy Cserna Antal karaktere azolt cetig Don Quijote-i. Közvetlen társát, Sanchót Csomós Lajos vitte színré, játékosan, szerethetőn, ahogy Lapis Erika is hitelesen hozta a vadóc Aldonzákat. A *La Mancha lovagja* sokréteggű előadás lett, nem egy kiemelkedő jelenettel – Szomor György a „maskarába bújt elmebajos” Don Quijotét leplező nagymonológja a tükörlovagokkal, vagy a nemes halála előtt kellékekből fölépített ló és a közben járt zaklatott haláltánc a legerősebbek közé tartozik. Jó volna látni ezt a Don Quijotét a következő szezonban is.

A *Lóvátett lovagok* afféle kísérleti munkának, helyzetjelentésnek tűnt – hogy állunk, hová jutottunk eddig. Az évad utolsó heteiben bemutatott darabot ugyanis többnyire másodéves színtanházas hallgatók játszották, ennek megfelelően hol feltűnő, figyelemre méltó, hol haloványabb karakterekkel. A darab elsősorban a fiatalabb, általános iskolás korosztályt célozta meg, ami egyfelől túlzás, mert Tege Antal rendezése számtalan olyan pillanatot tartogatott, amely akár „esti” előadásra is alkalmassá tette volna a darabot. Másfelől azonban a Shakespeare-szöveg értése kapcsán fölvetett bizonyos kérdéseket – tapasztalataim szerint ugyanakkor a kisiskolások nem csupán bírták a kulturális gyűrdődést, de tudtak együtt élni is a darabban. Ez a színészek odaadó munkáján kívül a látványos díszleteknek és a rendezői megoldásoknak volt köszönhető, mint amilyen például a szerelem „fátyolbörtöne”, amely az elkerülhetetlen egymásra találásnak szolgált helyszínéül, de hangsúlyos volt a mediális sokszínűség, a videotechnika vagy a különféle korból származó zenék egy kontextusban alkalmazása, humoros prezentálása is. A főszerepet értelemszerűen a folyamatosan előtérbe tolt navarrai király és három megkerült lovagja vitte, akik nagyon elhatározták, hogy megtartoztatják magukat a földi kéjek, in concreto a nők okozta örömeiktől (ellen-Lüszisztrató?), mert az Akadémia törekvéseinél, a tudománynál semmi nem lehet fontosabb, és akiknek mulatságos kudarcát kemény fizikai munkával, erős hanggal vitte színre Gazdóf Dániel, Szabó Lajos, Szőke Norbert és Vadász Gábor. A rövid időre a rendezői teendőket is magára

vállaló Czitor Attilán kívül, aki a papagájszínés hóboros spanyolt, Don Adriano de Armandót formálta meg, Ács Tibor és Hodu József tapasztalata is hasznára vált a fiatal színészelölteknek. A *Lóvátett lovagok* – a rendező megfogalmazásában – egy nagy mese a szerelemlről. Most már tudható, olyan mese, amelyet bárkinek be lehet adni.

*

Az egy *Süsü, a sárkány* kivételével, melyet alapvetően a szlovákiai Jókai, a komáromi színház jegyezte, s melynek bemutatóján Bergendy István is megismerkedett Békéscsabán, ezek voltak a 2010/2011-es évad bemutatói a Békés Megyei Jókai Színházban, amely friss, illetve műsoron maradt előadásain kívül természetesen számtalan programmal várta látogatóit. Egy vidéki teátrum nem „csupán” színház, fontos kulturális gyűjtőhely is, ennél fogva konferenciáknak, szakmai napoknak éppúgy helyet adott, mint irodalmi esteknek vagy hangversenyeknek, az meg, hogy a Magyar Teátrum Díjkiosztó Gáláját és a XVI. Magyar Drámaíró Versenyt is itt rendezték meg, ugyancsak a színház értékét, elismertségét mutatja.

A bevezetőben említett évadzáró gála egyik nagy eseménye volt a Gálfy Gyűrű-díj átadása. A Gyűrűt az a színész kaphatja meg, aki az adott színház évben kiemelkedő teljesítménnyel járul hozzá a színház művészeti munkájához – a szakmai zsűri a 2010/2011-es év végén Komáromi Anettet javasolta a díjra, neki tapsolhatott a záró est közönsége, és társai.

A Békés Megyei Jókai Színház malmai látványosan tovább őrölnék az évad után is, olyannyira, hogy fölmerülhet a kérdés: leálltak-e voltaképpen, befejeződött-e egyáltalán az év. Mindjárt egy újabb komoly terv valósult meg a nyár kezdetével: júniusban megnyitotta kapuit a Szarvasi Vízi Színház, amely a június 25-ei hivatalos megnyitó előtt három héttel a Csík zenekar koncertjével örvendeztette meg a környékbelieket. S azóta tart a szarvasi-békéscsabai színházi nyár: a *Lúdas Matyi* és *Csárdáskirálynő* mellett Harsona fesztivál és a *Kapj el* című, a következő évadra tervezett előadás a soros a szórakoztatásban. S hogy tényleg ne legyen nyugalma a megye kultúraszerezőinek, egy-két nap kivételével minden (!) este *Vers a víz* fölött címmel fut egy felolvasós színház, amelyen a színház művészei kedvenc szerzőjük műveiből válogatnak, gyakran zenei kísérettel – Petőfittől Csáth Gézán át Sziyeri Jánosig.

A sajtóműfajok sajátja a fordulat, hogy lapzártá előtt érkezett a hír – ez most a *Bárkúra* is igaz, hiszen sorok utolsóinak írásakor, órákkal a lapszám nyomdába adása előtt „érkezett a hír”: a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete döntésének értelmében az idei év legjobb jelmeztervezőjének járó díjat Rátkai Erzsébet vehette át a *Stuart Mária*, valamint Bulgakov Györgyben színpadra állított *Molière*-jének jelmeztervezőjéért. Következik: *A titkok évada*.

SZEGŐ JÁNOS ◀

Kritikapark

Dobás Kata: „Régi charlatanok lármáiból”

Koncz Tamás: Vízre írott szavak

Darvasi Ferenc: Határjárás

Kolozsi Orsolya: A szöveg árnyéka

Ha kritikakötet kerül a kezembe gyanakvás fog el. Vagy inkább irigység? Nem, inkább a gyanú, hogy az alkalmi, de legalábbis alkalmazott szövegek, melyek egy-egy textushoz, és így megannyi kontextushoz kapcsolódnak, vajon hogy festenek külön kiállításban, az örökkévalóságban? Hogyan tudják szavatolni saját biztonságukat? Hogyan válnak önálló kontextussá? Mennyit árulnak el a kritikus személyéről, mennyit enged magából megmutatni a recenzens? Hogyan oldja meg a szerző, hogy ne gereblyézett íráshalom, hanem tarka bírálatként legyen a végeredmény? Nos, ha innen nézzük, akkor kifejezetten szeretem a kritikaköteteket a bennük rejlő ösvényekkel és csapdákkal; és ha a jó szerencse, meg a posta egyszerre négy darab kritikakötetet tesz az íróasztalomra, akkor már kedvem is támad őket összeolvasni. Négy kritikakötet, az már nem is bírálatkert, hanem valóságos kritikapark.

1.

A *Kritikai Füzeteket* a Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa és a Kortárs Könyvkiadó közösen adja ki. A sorozatban fiatal

kritikusok tehetik le intellektuális névjegyüket. A bemutatkozást erősíti a hátsó borítón látható fénykép és egy tekintélyes pályatárstól egy rövid bevezetés. Általában ez az időszak egy fiatal kritikus életművében olyasmiról, mint egy lírikusnál a második kötet. Már próbál szakítani a debütálás hibáival, legalábbis azzal, amit annak tart, már valamelyest tudja, hogy merről és merre akar haladni, már saját magán belül is van mivel szembefordulni, de azért ezt a második próbálkozást is jellemzi még a pályakezdés szeszélyes bátorsága, termékeny zavara. Ahogy Ady Endre jellegzetesen második kötetének címe is hetikén-bizonytalanul kiabálta saját elhatározását és kételyét a mindenestül modern Nagyváradi nyilvánosságába: *Még egyszer.* („*Még egyszer meghajolni kését / A lelkem régi, színes álma, / Még egyszer, im, tárva elétek, / Ami az enyém, ami drága: / Piacra vont az ifju évek / Almodni vágó ifjusága...*”, 1903) Mi az, amit már ne erőltessék? Mi az, amit éppen, hogy fokoznom kellene? Mít akarok kijavítani? És hol van az a mondható úr, amit én tolthetek ki?

Egy pályára álló kritikus egyidőse a második kötetes költővel.

Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa és a Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Így aránylanak egymáshoz. Már végzett az egyetemen, talán már doktori iskolába jár. A doktori iskola padját koptatja, de illet nem írta le, talán csak elretentő paródiából, mert ez kérem zsurnalizmus, majdnem olyan veszélyes, mint az impresszionista bírálat, attól meg fél az irodalomelmélet szigorlatról érkező recenzens. A bölcsészkar madárnyelv legidegesítőbb, fülsüketítő szólamaait a jóindulatú szerkesztők már megritkították szövegeiben, néha már elbeszélés is van a narráció mellett, szerkezetet is lát,

nem csak struktúrákat, amiképpen könyveket is olvas, nemcsak kontextusokat interpretál. A fiatal kritikus ilyenkor már átgondolja saját kánonját: mi az, amit átvesz a nagy kánonból, mi az, amit elengedne. Esetleg már meglelte azt a speciális területet, beszédmódot, műfajt, kulturális régiót, felfedezésre váró zsenit, újraolvasással feltámasztható elfelejtett szerzőt, technikás kritikus fogást, amit átsajátíthat, és ami védjegye, valamint munkaterülete lehet a továbbiakban.

Az elkövetkezőkben szeretném ezt a négy kötetet egymás tükrében olvasni. Mindez azt jelenti, hogy bizonyos szempontok és rögzített nézőpontok segítségével vizsgálom meg az egyes könyveket, ügyelve arra, hogy ne folyjon össze az egész, és minden egyes könyvnek kiderüljön a saját karaktere. (E sorok írója például a kritikus-kritikában, a kritikai műhelyek intenzív látogatásában találta meg az egyik saját bírálói műfaját.)

2.

(Cím és reprezentáció)

Kritikakötet címében lehetőleg ne legyen benne a kritika szó. A kritika szóval nehéz viccelni, bármi újat állítani vele még nehezebb. Lehetne persze a kritikának alak-tana, retorikája, dilemmája, szerkezete, határa (jó esetben van is), de ha címben olvassuk, akkor ösztönösen fordítjuk magunkban a könyv eredeti címét (például: The Rhetoric of Criticism). Szóval inkább ne forszírozzuk ezt a kritikát a címben. Idézni viszont mindig lehet. A könyvsorozat első szerzője Dobás Kata idézettel indít: „*Régi charlatanok lármáiból*”. Miután az olvasó megőrül annak, hogy tud franciául is, miközben a gyanús szó magyarul van, a lármára lesz figyelmes. Az ilyen cím egyszerre anakronisztikus, és ezzel a korszerűtlenségével egyben ironikus is. Stilizál és imitál. A kötet olvasója pedig minimum a reformkor egyik szalonjában érzi magát. Egy másik címváltozat a metaforikus cím.

Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa és a Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Koncz Tamás kötet címe (*Vízre írott szavak*) magát a médiumot és az írás rögzíthetlenségét, olvashatatlanságát illeszti – írja – egyetlen és erős szintagmába. Hogy a *vízre írott szavakat* egy könyv fedőlapján olvassuk, az csak erősíti a paradoxont: a víz halad, de a szó marad. Darvasi Ferenc, akit e hasábon nem kell bemutatni, könyve címevel szintén metaforikusan szökteti magát. A *Határjárás* cím és a borítón látható futballpálya középső harmada, benne a kezdőkörrel egyértelműen a leshatárra, vagy legalábbis erre a határvonallra küldi az olvasót. (E sorok írója ráadásul a saját kritikakötetének hasonló címet szándékozik adni, de ezt a címet most csak azért se írja le, inkább drukkol és újabb szövegeken munkálkodik.) Tehát Darvasi kötet a többértelmű címmel és a könnyítő vizuális kóddal máris egy olyan diskurzust ajánl alapértelmezettnek, amely, amiképpen a hazai pályának szokása, valamelyik irányba lejt. A labdarúgás, mint kulturális csel egyszerre tudja élénkíteni az irodalom (élet, világ, ember, haza, identitás, játék) körüli egyérintőt, és tudja már egy ideje nagyon is kispályássá tenni az egész szövegjátékot. Könnyű luftot

rúgni, csak hogy stílusban maradjak. Darvasi ezzel kockáztat, felnagyít-elerősít azonnal egy erős olvasatot. A negyedik füzet Kolozsi Orsolyáé már címevel is jelzi szerzője legfontosabb kritikus erényeit. *A szöveg árnyéka* a maga diszkrét visszafogottságával, intellektuális erotikájával autentikusan sűríti címébe a könyv egyik vállalását: a láthatatlan, alig látható, inkább csak tapintható esztétikai tapasztalatok dimenzionált szóvá tételét. A címben itt is egy egzakt fogalom (szöveg) és egy ismeretelméletileg is nagy múltra visszahajló érzelmi jelenség (árnyék) kerül metaforikus kapcsolatba. A szöveg árnyéka ebben az összefüggésben a kritika metaforája, hiszen amit mi olvasunk, az a szövegnek egy vetülete. Ez az árnyékos kiterjedés pedig lehet hűsítő, enyhét adó, és lehet ijesztően félelmetes is; ami bizonyos Platón óta igen nagy szabadságot és játékot biztosít annak a bátor embernek, aki megpróbálja megkülönböztetni a létezőt annak árnyképétől.

(Súlypontok, hazai pálya)

Mindegyik kötet igyekszik maximálisan kihasználni a fejezetbeosztás, a tartalomtagolás szabad lehetőségeit. Ezekkel az osztásokkal, leválasztásokkal lehet minél otthonosabban belakni a kritikai teret. Dobás Katánál *Kaleidoszkóp, Szóváltás, Átlók és Kitekintő* fejezetekből áll a kötet. Rögtön az első egység első szövege a kötet leghosszabb és legalaposabb írása, ami nem is kritika, hanem tanulmány. *Az átdolgozások „hasznáról és káráról”* sokkal jobb szöveg, mint azt kissé ügyetlen címe sejteti. Dobás a közelmúlt egyik eseményéből meríti az ötletét. Nógrádi Gergely a mai fiatalság számára átdolgozta (látosztotta) az *Egri csillagokat* és Jókai két klasszikus regényét. Mielőtt egyik fejünk bólogat (hát igen, ma már nem lehet úgy lekötöni egy gyerekolvasót, akinek más a nyelvi szocializációja, és ami fon-

tosabb: egészen máshonnan kapja alapértelmezett a világfikciót), a másik pedig rázza a fejét (azért álljon meg a menet, mi az, hogy átdolgoz?), nem árt rögzíteni a tényt: Móricz Zsigmond is, akinek aztán volt történelmi térlátása és minőségérzéke, átdolgozta Kemény Zsigmond remekművét. Dobás is erre indul el. Tanulmányában Bródy Sándor *Az arany ember*-változatát, Kosztolányi ifjúsági regénynek saját maga által átdolgozott *Aranyársarkányát*, és Móricz *Rajongók*-átírását olvassa újra. Ebben a kontextusban a textológia és a recepcióesztétika olyan, mint a borsó meg a héja. Miután megnézi a konkrét eseteket, az átírási dilemmákat és a hatástörténeti következményeket, írása végén rátér Nógrádi kísérletére. Nem véletlenül szerepel ez az írás a kötet legelején.

Az első blokkból ismerjük meg Koncz Tamás kritikus erényeit is. *A Maradtak a szavak* rezignálatlan bizakodó nyelvfilozófiájú fejezetcíme lírakritikákat takar. A figyelmes, de nem kritikamentes versolvasás Koncz egyik erőssége. Van türelme és tere akár egészen minimális terjedelmű is, hogy szétterítse és alaposan tanulmányozza az adott kötet poétikai szálait. Hogy a lírakritika a főprofil, az a kötet további részéből is következik. A második egység (*Más tollával*) eredeti szöveccel gyűjti egybe a prózakritikákat. A kötet harmadik egysége tematikus rokonságon alapul. *A sinen túl* (a vajdasági Kontra Ferenc regénycíme) határon túli szerzők műveit taglalja – a baranyai, sváb identitással bíró Balogh Robert kivételével. Ez a tematikus szempont egyrészt gazdagít, mert nagyon különböző alkotók kerülnek egy társaságba, másrészt biztos, hogy Kovács András Ferenc *Hazatérés Hellászból* című Kavafisz-könyve ebbe a regionális kontextusba tartozik? Kis túlzással akár a kötet záró tömbjébe is kerülhetett volna, hiszen a *Legjobb schol* cím alatt a

szerző világirodalmi kritikáit olvashatjuk.

Darvasi Ferenc tagolását hol a tematika, hol pedig a műfaj határozza meg. A kitüntetett első fejezet Darvasinál nemes bölcsességgel a *Focika*. Mindenképpen meg kell említeni a szűzbeszédként is olvasható szenvedélyes esszét Mándy Ivánról (*Mándy-szubjektív*), ami kvázi futball-himnusz is. Olyan arányosan és ironikusan megírt szerelmes áradás, amely oldaltól oldattól próbálja nyelviileg megragadni, hogy milyen intellektuális, sőt egzisztenciális mélysége van annak, hogy Filippo Inzaghi a

Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa és a Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2010.

leshatáron született (a metaforikus labdát Kantnak passzolva két világ polgára ő), vagy hogy mit jelent emtékásnak lenni, és hogy az MTK éppen hogy nem idegen teste, hanem legbensőbb és létfontosságú szerve a magyar labdarúgásnak. Darvasi igazi örömkritikus, aki élvezi is azt, amit művel. Kötete második csoportjában másik szívügye, a dráma kerül a középpontba, hogy a harmadik és negyedik egységben epikus művekkel foglalkozzon (az egyik legjobb szöveg itt Békés Pál *A büntárs* című könyvéről szól), a záró szakaszban

pedig a címben már felcsendített határral (határon) jöjjön megint a *Határvonala* című részben. Itt a műfaji határsávokat pásztázza: Tóth Kriszta novellisztikája, Kiss László publicisztikája érdekl.

Kolozsi Orsolya áramvonalas kötetében az összefüggések a legizgalmasabbak. *A Szétszálazhatatlan*, mint fejezetcím, Kolozsi kritikai filozófiájának is a reprezentációja. Egy erős és pontos, de az egész töredékéletműre is gondosan kitekintő Hajnóczy-elemzés mellett Kolozsit a párhuzamok, az analógiák és a kettős szerkezetek érdeklik. Mészöly Miklós nagyszerű *Filmje* és az azonos című Beckett opusz. Aztán Beckett és Tandori, Erdély Miklós és Immanuel Kant kapcsolódásai. Itt nincsen hely kibontani ezeket a csokrokat. A kötet második egysége (*Nyitott korpusz*) négy női szerző (írónő?, női író?) könyveit zárja óhatatlanul össze. A harmadik kvartettben Krasznahorkai *Seiobo*-ja, Darvasi *Virágzabálók*-ja, Kemény István regénye és KAF Kavafisz-átírata kerül egymás mellé.

(Kánon és kortársak)

A többedik ismétlődő névből vagy műből is kiderül, hogy mennyire mélyen beívódik egy-egy könyv vagy alkotó a kortárs irodalomba. Hogy ez mit jelent? Ennyire egyértelmű, ki van a kánon közepén? A remekművekről, fontos könyvekről mindenki szokott írni, és ezért van ennyi fedés? A berögzült alkotóknak nem lehet, hogy járna egy kicsit több fedés? Ha rögtönzött statisztikát készítünk, akkor azt látjuk, hogy három kritikusnál is szerepel Tóth Krisztina, Kemény István és meglepetésre a tehetséges és szépreményű Nagy Koppány Zsolt. Őket követi két recenziós találatlalt Darvasi László, Grecsó Krisztián, Kovács András Ferenc, Krasznahorkai László, Lackfi János és Závada Pál. Valahogyan mindegyik kötetből kimaradt Nádas Péter és Marno János, de ez a névpóker nem önmagában akar

kritika lenni, inkább érdekesség a kimaradásuk, semmint bírálat.

Ha azonban, túl a matematikán, szeretnénk valami jelentést is adni ennek a dominanciának és hiánylistának, akkor azt is mondhatjuk, hogy azokkal foglalkoznak a legtöbbet, akikről a jelenlegi magyar kritikai közbeszédben konszenzus van, és akikről nagyjából kialakultak a sztenderd beszéd nyilvános elemei, hovatovább hivatalos paneljei. Ezeket a toposzokat pedig talán még kikerülni is könnyebb, mint olyan terepen közlekedni, ahol éppen nem lehet tudni, hogy mi van. Vagy mi nincs. A Nádas-értelmezés a monumentális *Párhuzamos történetek* után 6 évvel még mindig a nagyregényt és a regényeket olvassa újra – Bazsányi Sándor vitális, és az ironia fogalmát a Nádas-életműben végre valahára rehabilitáló (vagy eleve habilitáló?) Nádas-olvasatai jelzik, hogy mennyire mozgékony is lehet(ne) ez a kissé statikus terület. Marno János befogadástörténete pedig éppen a kéziratok leadása után lendült meg látványosan, ami nem jelenti azt, hogy többen értenék vagy éreznék Marno radikális poétikáját, inkább arról van szó, hogy a hezitálás és a bizonytalanság egyre kevesebb megszólalót feszélyez.

Ez persze csak a névazonosság egyik magyarázata. A másik sokkal prózaibb indoklás. A folyóiratok kritika rovatai általában azokról a könyvekről számolnak be, amelyek benne vannak a levegőben. Az más kérdés, hogy tüz *Virágzabálók* kritikánál még olyan dús a levegő, mint az Alpokban, de a tizenegyedik mágikus realizmusnál és a szegedi árvíznél tetőző Darvasi-méltatás után egyszerűen elfogy a könyv körül a levegő. Kiszorul. A könyv pedig, akárcsak az egész Kárpát-medencében lapról-lapra vándorló közhelyek, vákuumba kerül, és magába záródik. Ennek az áporodásnak a minimális kockázata a *Kritikai Füzetek* esetében is felvethető. És ez talán a kriti-

kuskötetek egyik rizikója is: iskolás penzumnak tűnik, ahogyan az ambiciózus kritikus végigmegegy a kortárs magyar irodalom. Egy másik front, ahol némiképpen hasonló problémával találkozunk, a világirodalmi kritika. Ugyebár a világirodalom olvasása olyasmi, mint az élethosszig tartó tanulás (lifelong learning – ha már), tehát sohasem lehet belőle elég, mindig van tovább, és az is igazán jó és di-

Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa és a Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2011.

cséretes, hogy a folyóiratokban is lehet olvasni úgynevezett szervizkritikákat világirodalmi könyvekről. Még az is rendjén van, hogy az is írjon ilyen tájoló recenziót egy fontos izlandi regényről, aki nem tud izlandiul. Abban azonban már nem vagyok biztos, hogy ezek az alkalmi írások jól mutatnak egy ilyen reprezentatív kötetben. Magam ugyan a zsrúnálkritika művelőjeként, sőt hovatovább teoretikus ellenpárteremként nem e műfaj ellen beszélek, hanem – ironikus *pars pro toto* – a műfajért. Itt van például Dobás Kata *Amerikai álom* című kritikája Philip Roth *Sabbath színháza* című regényéről. A kritika mindössze két oldal, de a tájékoztató paratextus, az eredeti

megjelenési helyről (Új Könyvpiac) mindent megmagyaráz. Egy ilyen ismeretterjesztő, kedvcsináló újság hasábjain ilyen jelleghű írás kell egy vaskos regényről. Rövid tartalom, és a cselekmény minimális értelmezése. Csakhogy ugyanez a szöveg teljesen máshogyan néz ki egy kritikagyűjtemény egyik tagjaként. Ebben az új kontextusban bizony ez a két oldal, és ez az általános körülírás kevés. Valószínűleg két oldalon is lehet nagyon jó és fontos dolgokat írni erről a felkavaró Roth-regényről, ahogyan ötven oldalon keresztül is lehet butaságokat locsogni Mickey Sabbath kálváriájáról. De megkerülni az említett regény egyik legfontosabb dimenzióját, a szexuális és etnikai identitást nem. A zsidó bábjátékos és a jugoszláv büfés szexuális patológiáját, vagy a megcsömörlött főhős rasszizmusát.

Mindezt azért is írom egy kicsit talán túl hangosan, mert ugyanebben a kötetben kifejezetten öröm volt felfedeznem olyan alkotókat, akiket figyelmetlenségemből, vagy más okból kevésbé ismertem ez idáig (Ármos Lóránd, Király Farkas), vagy a nevüket ismertem ugyan, de konkrét tevékenységüket kevésbé (Farkas Wellmann Endre). De ugyanitt említhetném Dobás Kata Asbóth János-kistanulmányát is.

(Beszédmód, módolt beszéd)

Mind a négy kritikakötet úgy van megírva, hogy a szövegeket az is nyugodtan értse, akinél a P betű a lexikonban nem a posztmodernnél, hanem a palackpostánál van kinyitva. Ezt a kritikai köznyelvet az elmúlt évtizedek folyóirat-kultúrája hozta létre. Ugyan a rendszerváltás után az irodalomtudományban és az egyetemi oktatásban is lejátszódmó elméleti robbanás valamelyest hatással volt erre a nyelv-változatra, de nagyobb vonalaiban nem kezdte ki. Ugyanígy az elmúlt évek kommunikációs-mediális fordulata, az internetes újságírás is csak kicsikét változtatott az egé-

szén, talán áramvonalasabb lett egy kicsit a kritikák karaktere, és kicsit több humort csempésznek a szövegbe a szerzők.

Mindez azért is fontos, mert amikor a kritikus tollat ragad (bár ez a fordulat ma már effektíve metafora lett), akkor el kell képzelnie, hogy kihez fog beszélni. Kire számít? A doktoris barátokra? A kollégákra? Talán a nagybátyjára, aki jogtanácsos? Vagy az unokanővére, aki kardiológus? Vagy egykori kiváló magyar tanárára, aki miatt irodalmár lett, de aki már nem érti ezt a sok elméleti miazmát? Vagy mindegyikükre? És akkor hol a minimum, és hol a maximum? A *Kritikai Füzetek* szerzői ezt a dilemmát viszonylag egyszerűen megoldották. Sokkalta egyszerűbben, mint a fenti dilemmarengeteg. Szemük előtt a művelt érdeklődő tűnik fel, aki képben van, de respektálja, ha tovább képzik. A következő kérdésszekvenciát rövidre zárva: vajon mennyi ideig létezik még ez az értelmiségi olvasó? Ezért is olvas-

tam nagy örömmel az ilyen zárlatot, mint amilyen Darvasi Ferenc Závada Pál *Idegen testiünk* című regényéről írott bírálatában: „*Tudom, hogy nonszensz dolog a kritikáknak elvárással fordulni az író felé, de „szívesen venném”, ha az Idegen testiünk alkotója most majd a cigányságról is írna egy könyvet. Erről a nemzetiségről még nem szólt Závada (pedig a második világháború és a holokauszt kapcsán meglehetősen volt már), noha egy ilyen könyvnek – hiszen a zsidóságnál már csak a legnépesebb magyar kisebbséget, a cigányságot gyűlöli jobban az átlag magyar – az eddigi négy regényénél is nagyobb téje lenne.*”

Egyfelől egyetértek és igencsak közel áll hozzám Darvasi felvetése (történelmi zárójel, hogy kritikája 2009 legelején jelent meg, azóta ez a helyzet sokkal reménytelenebb), de nem emiatt idéztem. Ami miatt fontos ez a magát nonszensznek nevező elvárás, az az, hogy olyan funkciót ad az irodalomnak és a kritikának is, amit mostanában nem mernek, vagy nem merünk,

merthogy rettenetes példákra bukkanhatunk a múltban, holott az irodalom és az irodalomról szóló, önmagára reflektáló beszéd egyik létmódja, teremtő sajátossága, hogy a könyvön belüli világ és a könyvön kívüli világ között végtelenszámú kapcsolat van. Ha nem több.

A fiatal kritikusok kerülnek a felesleges tudományos tekervényeket, de ugyanígy kerülnek a személyesebb megszólalásokat is. Bár ez a disztinzió lehet, hogy az irodalmi értelemben vett nevelés és szocializáció következménye. Magam például egyre szívesebben kérdezek kritikában, holott ezt régebben esetlennek vagy ügyetlennek tartottam. Hogy választ várok-e? Vagy inkább újabb kérdéseket? Nos, ezt egyelőre nem tudom, de ezért is szeretek kritikákat olvasni (hát még írni), hogy a kérdőjelek és a pontok úgy imbolyoghassanak egymás körül, mint hajó a nyílt vízen.

Hagyatékrendezés alkalmi jelleggel

Kovács András Ferenc:
Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatéka; Bohócöröklét

A Kovács András Ferenc megalkotta orosz poéta figurája más költők által (Király László, Baka István, Bogdán László) létrehozott lírikusokkal lép párbeszédbe az *Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatéka* című, 2010-es kötetben: „Kedves Pehotnij! Kedves Nyezvanov! Ma / Írok... Vasárnap lomha Novgorod... / Naponta mintha más keresztfa nyomna – Később jár... Nem óvnak jobb korok.” Az így létrehozott fiktív költői térben Asztrov alakja az egyáltalán nem kitalált időben él, hiszen a könyv szerint 1894-ben született, majd 1985-ben halt meg, s így kapcsolódni tud nem csupán a mások által megidézett, de valóban élt szerzőkhöz is (Bulgakov, Majakovszkij, Mandelstam stb.)

Az alteregó, a maszk és a formai virtuozitás mind-mind Kovács András Ferenc költészetének hívószavai lehetnek, ahogy ezt a fentiek is mutatják, s ezekkel minden értelmezőnek számolnia kell munkája során. Számomra ugyanakkor kérdés marad, hogy ezek a jellegzetességek elmozdulnak-e valamilyen irányba, az újabb és újabb kötetekből kibontható-e egy másfajta értelmezői szál, amely nem a megszokott módozatokkal dolgozik. E kötet versei nem feltétlenül erősítettek meg erről, ahogy a könyv egyik kritikusa is fogalmaz:

„Bármennyi azonban a gyönyörűség, az olvasó lassacskán azt észleli: a versek mintha egymás mutációi, variánsai lennének. Kovács András Ferencet nem egyszer kárhoztatták már, mert a babonázó nyelvi burok alatt nem elég dús a portéka. Most bizonytalanság van.”¹ Érdekes módon, nekem az asztrovi hagyaték „feltárásában” éppen nem maga a hagyaték volt számottevő, hanem a könyv történeteként is olvasható negyedik és ötödik rész.

Az utolsó előtti fejezet, az *Alekszej Pavlovics élete és hagyatékai* már csak az alcímben jelzett többes szám miatt is figyelemfelkeltő lehet. Az (ál)életmű felfedezése természetesen nem újkeletű dolog a kortárs szépirodalomban, ugyanakkor a hagyatékrendező narratívája szinte már túlnőni látszik magán az elrendezendő, sőt tulajdonképpen már elrendezett (hiszen Asztrov maga állított fel egy sorrendet még halála előtt) kéziratokon. A történet szerint egy moszkvai irodalomtörténész és nyelvészprofesszor, Andrej Fjodorovics Preobrazsenszkij közzölt először Asztrov-verseket egy egyetemi diáklapban. A professor munkája azonban, gondolva itt

¹ Tarján Tamás: Orosz téka. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/3254/kovacs-andras-ferenc-alekszej-pavlovics-asztrov-hagyateka/> (Letöltés dátuma: 2011. 06. 27.)

Csíkszereda, Bookart, 2010.

elsősorban az általa írt utószóra, számos hiányos vagy zavaros adattal szolgál csak, ráadásul az Asztrov-verseket közlő hetedik lapszám is bezúzásra került, így példányai beszerezhetetlenné váltak. Asztrov életrajzának második feldolgozója Jevgenyij Alekszandrovics Jakolev volt, aki az információit a költő özvegyétől szerezte be, s éppen ezért sejthető ennek bizonytalan vagy éppen szépítő volta. Jelen kötet utószavának írója nem közli teljes terjedelmében az utóbbi életrajzot, csupán kivonatol és összegez, kiemel és (tétélezzük fel) elhallgat. Vagyis egészen pontosan azt a metódust követi az asztrovi hagyaték

és életút ápolásában, mint az eddigi irodalomtörténészek. Mindebből egyetlen jól körülhatárolható, s végül is evidensnek mondható következtetésre lehet jutni: a sajtó alá rendezés, az életrajz mindig és minden esetben *értelmezés*.

A hagyaték történetét feltáró utószó ráadásul két ízben is használja az eleve elrendeltség fogalmát: „Alekszej Pavlovics Asztrov élete és (amúgy is, eleve elrendelten is feledésre szánt, éppen ezért már többször és roppant hatékonyan, sikeresen és végérvényesen el is felejtett) versei így tehát egy időre még visszasüllyedhetnek oda, ahová valók volnának: a jelenkor irodalmi emlékezetének tudatalattijába, azaz a mindenkori mindentudás öntudata alatt tenyésző tulajdonképpen semmitudásba. Úgy tűnik, mindig is ez volt és ez maradt Asztrov költői és prózai sorsa, hiszen élete és versei sorsa egyaránt arra predestinált, hogy mindig rossz helyen, rossz időben, rossz környülállások közepette, rosszkor, rossz helyzetben, sőt: rossz megvilágításban jelenjen meg.” Vagyis Asztrov költői hagyatékának sorsa, talán inkább ez a megfelelőbb kifejezés rá, az (volt), hogy ne kerüljön felfedezésre, vagy ha igen, akkor is rosszul. Ennyiben az értelmező feladata az lenne, hogy ebből a tudatalatti rétegből bontsa ki a saját értelmezését, a saját elhallgatásaival – s ezt jelen kötet kitalálója és megvalósítója minden bizonnyal teljesítette is, jótékony bizonytalanságban hagyva így az olvasót.

Az ötödik részt már Kovács András Ferenc jegyzi: *Búcsú és befejezés*. Ez a néhány oldal még akár egyfajta leleplezésnek is olvasható lenne, amelyben fény derül például arra, hogy az 1994 és 1995 között keletkezett, az *Adventi fagyban angyalok* címmel megjelent kötetben *Alekszej Asztrov versei* című ciklusban már napvilágot láttak a jelen kötetben *Kolkhiszi fénykép* rész alatt olvasható versek. Vagyis egy másik történet is újtára indul,

az előbbi résszel párhuzamosan, szintén filológiai vértetben: az, ami visszakereshető könnyűszerrel, ami leellenőrizhető, mert hozzáférhető. Végül tehát az olvasó némi igazságtételt is érezhet arra nézvést, hogy a bizonytalan adatok, az eltérő szövegek mégiscsak elrendeződnek valamiféle megnyugtató egységgé, egésszé. Szerencsére a végszó is meghagyja azért némileg a bizonytalansági tényezőket: „Ami nagyon valószínű, az bármennyire is valószínűnek tűnhet – voltaképpen teljesen valószínűtlen képződmény, valószínűtlen képtelenség.” Ez a két történet nagyon hasonlóan mutatkozik A. P. Asztrov hagyatékából kiszállingózó cédulákhoz, amelyek mindenféle könyvből repülnek elő takarításkor, olvasáskor. A papírdarabokon az ő kézírása van, de ez éppúgy lehet egy ma már visszakereshetetlen idézet, mint egy saját jegyzet vagy egy verstörödé. Minden az olvasón múlik: mit emel ki, mit felejt el, hogyan rendez el a szálakat a saját értelmezéséhez. Hagyatékot kezelni nehéz feladat, s alkalmi jellege sem tagadható, hiszen több év távlatából elképzelhető, mindent másképpen rendeznénk el.

Ez az alkalmi jelleg figyelhető meg szinte kizárólagos poétikai funkcióból állítva a *Bohócöröklét* című, 2011-es kötetben is. Egyfelől utószóként, könyvheti vagy születésnapra köszöntőként vannak jelen a költemények – az alkalmi jelleg így szorosan a mindenkori jelenhez kapcsolódik. A költemények másik típusának alkalmiságát a fülszöveg jelzi, amely szerint „Ezek a versek voltaképpen a *Sötét tus, néma tinta* darabjaival szinte párhuzamosan íródtak, álltak össze könyvvé [...]”. Ha ezen – az olvasást erőteljesen befolyásoló – pretextuson túllépünk, akkor a kötetkompozíció egészét is figyelembe véve arra juthatunk, hogy a *Bohócöröklét* szerkezete eléggé lazának tekinthető, annak ellenére is, hogy három nagyobb részre

Budapest, Magvető, 2011.

tagolódik. Valóban „alkalmi futamok” ezek, de Kovács András Ferenc költészetére igen jellemző darabok. Éppen ezért érdekes, hogy a jelenhez erősen kötődő és a költői munkásság eddigi alkotásaihoz is hasonló darabok összességéhez éppen az öröklét fogalmát kapcsolja a cím.

A címadó vers talán ennek egyik magyarázata is lehet: „A bús bohóc s a víg bohóc talán csak egy, / Ki tarka mennybe ránt, vagy bűnbe még alább nyom, / S ha balja jobbra tér, a jobbjá balra megy”. Az ellentétek összekapcsolása arra enged következtetni, hogy ezek valójában látszólagosak, vagyis az öröklét is mindig alkalmi jelleget ölt. Mintha ezen a ponton lehetne összekapcsolni az asztrovi hagyaték létrehozását a költői én megalkotásával – a költői öröklét csupán egy látszólagosan örök dolog, éppen úgy ki van szolgáltatva a hagyatékrendezőnek, mint az olvasónak, hiszen fel lehet fedezni egy elfelejtett lírikust, de mint láthattuk, az is megtörténhet, hogy mindig rosszkor van rossz helyen, s így újra csak a feledés homályába vész.

Az „időbe vetettség” érzetét erősítetik a születésnapra köszöntő gyanánt írott költemények is a kötetben, s ezek közül is kifejezet-

ten az *Ötvenből ötvenegybe* című reflektál a fenti jelenségre: „Mert ötvenet tán ötvenegy követ, / mert háromszor tizenhét ötvenegy, / csak ötvenegyre törj, s ne törekedj, / te lélek, ó, ne vers – legyen szöveg, / s mint szakadékba görgeteg kövek, / zuhogjon mélybe minden veled, / számtalan éked nincsbe vedd le te...” A „minden” bevetése a „nincsbe” e szöveghelyeken az idő függvényében képzelhető el, mégpedig valamiféle köztes állapotban, az ötvenből az ötvenegybe tartó átmenetben.

Ez a közöttséget feltételező létmód kizár mindenféle szélsőséget, egyértelműsítést, s nem lehet véletlen, hogy Kovács András Ferenc többek között Dsida Jenő költészetét emeli ki öt vers erejéig. A *Búcsú az angyaltól* című kisciklus darabjai a fiatal költő alakját idézik meg: „Elszáll – már örök ismerős, / mint egy távoli, hű rokon”; „Aggacsargások soha föl nem érnek, / Friss öcsénk, elszállsz örökifjan ismét! / Szellemes, boldog lako-

mákra hívnak – / Nem köt öregség.” Az örökifjú költő alakja azért is „friss”, mai, mert az öregség, a kizárólagosan a múltban/múltinak élés helyett a felejtés lehetősége is folytonosan jelen van: „Fák suhog-nak túl – fiatal maradtál, / Mint a felejtés.” A felejtés, mint láttuk az Asztrov-versek filológiájának leírásában is kiemelt szerepet kapott, ahogy a búcsúzása is a 2010-es könyv végszavában, a már idézett ötödik részben, ahol a búcsú maga elbeszélhetetlen, részletező „még itt, de már ott is” liturgiájában kerül leírásra: „Igyál. Egészségedre, Aljoska. Kenyérkét nem haragnál hozzá? (És Asztrov nem, ő sem, soha.) Nem, majd csak így... Hát akkor – mondom. Hát akkor – mondja. Minden jót – mondom. Ne kíséj ki – mondja. Nem kell.” És itt visszakapcsolhatóak ismét a Dsida Jenőt megidéző versek – a költemények akrosztichonok: AVE DSIDA JENŐ ADIEU KAF

Összességében tehát elmondható, hogy a mindenkori jelen

kerül Kovács András Ferenc ezen köteteinek középpontjába, az az alkalmi jelleg, amely kizárja a múlt dicsőségét, annak rögzített, megkövesedett és éppen ezért újraolvashatatlan létmódja miatt. A jelenbe hozás, a hagyatékkrendezés élővé, fiatallá teszi a költeményeket ugyan, de ez azzal a kockázattal jár, hogy alkalmi jelleget öltenek a szövegek, s így a mulandóság felé is sokkal nyitottabbak lesznek, bár-mikor belezuhanhatnak a nincsbe, a semmibe – valami furcsa módon azonban éppen így, a felejtés és búcsúzás aktusában válnak élővé.

Számomra úgy tűnik a két legfrissebb Kovács András Ferenc-kötet ezek kockázatát egy percre sem feledve hoz elénk olyan műveket, amelyek ilyen formában az „öröklét” fogalmát is más megvilágításba helyezik, éppen annak törekénységére irányítva a figyelmet, hiszen itt már nem elsősorban a bohóc maszkja lesz a fontos, hanem a bohóc művészetének örökösen alkalmi és rögzíthetetlen jellege.

(Ki)sodródás

Egressy Zoltán: Szaggatott vonal

Egressy Zoltán írói pályáját versekkel indította, majd népszerű drámáival (*Portugál; Sóska, sültkrumpli*) vált közismertté, néhány éve azonban a prózaíróként is találkozhatunk a nevével. 2009-ben megjelent *Most érsz mellé* című novelláskötetét idén a *Szaggatott vonal* című regény követte. A két epikus mű között fontos kapcsolat van, hiszen az elbeszélőkötet *Záróvonal* című szövegének főhőse, Vertesz Ába lesz az egyik kulcsfigurája az ötven rövid fejezetből álló regénynek. Olyan szereplő, aki valójában nincs jelen, hiszen a történet idejére már három éve halott, így csupán fia emlékeiből rajzolódhat ki. Szerepe mégis kulcsfontosságú, hiszen a regény szövegét szinte teljes egészében az elbeszélő/főhős, Vertesz Antal hozzá intézett monológja teszi ki.

„Ha valamit kérhetnék az életben valami mese-aranyhaltól, egy beszélgetést kérnék még veled, egyetlenegy” – hangzik a fiú vágya a regény első lapjain. A lehetetlen kívánság végül úgy valósul meg, hogy a főhős (szükségszerűen) egyoldalú beszélgetést kezdeményez az apjával, s ez a „beszélgetés” – mely így óhatatlanul is egy hosszúra nyúlt belső monológ – voltaképpen a könyv. Az, hogy éppen ezt az elbeszélői formát találja meg, valószínűleg nem választható el attól a tényről, hogy a szerző mögött elsősorban

drámaírói tapasztalat áll, a szereplők beszélgetése, a beszélgetés általi jellemzés szempontjából valódi remeklás ez a szöveg. Könnyen lehet, hogy szintén a drámaírásban való jártasságnak köszönhető a zárt, fesszes szerkezet is. Talán erőltetett a hasonlat, de már-már az antik drámákat strukturáló hármasság fogalma is eszünkbe juthat a szerkezetről, mely időben és térben is meglehetősen zárt. A cselekmény kevesebb mint huszonnégy órát ölel fel, egész pontosan egy pénteki nap koraesti óráiban indul és másnap hajnalig tart, térben pedig – egyetlen kivételtől eltekintve – nem lép ki Budapestről. A cselekmény is egy szálon fut, a szöveg jelen idejében szépen, kronologikusan és jól követhetően halad előre a történet. Ezt a zártágot itt nem az antik drámákból ismert hírnökök oldják fel külső eseményekről szóló tudósításaikkal, hanem maga a hős, aki emlékezéseivel minduntalan megszakítja ezt a rendezett eseménysort, így tárva, szélesítve ki a szöveg világát. Ez alatt a hosszú júliusi éjszaka alatt (mely egyben a főhős harmincadik születésnapja is) ugyanis az átlagoshoz képest sok minden történik, de még több olyan esemény van, melyet Vertesz Antal vagy a regény mellékszereplői idéznek fel.

Az elbeszélő voltaképpen maga is hírnök, motoros futár ugyanis, tipikus fővárosi figura, aki napjai

Kalligram, Pozsony, 2011.

nagy részét a pesti utakon és kocsmákban tölti. A regény indításakor törzshelyén, egy pesti borozóban ül fröccse előtt, azt tervezi, hogy konditerembe indul, de váratlanul munkát kap, egy csomagot kell elfuvaroznia egy külvárosi címre. Érdekes véletlen, hogy a küldeményt a kocsmában már kinézett lány küldi barátnőjének, akivel a főhős azután kalandba is keveredik. Az aktus után egy hirtelen ötlettől vezérelve a rákoskeresztúri temetőbe megy, hogy meglátogassa apja sírját. A folyamatosan zajló féloldalas párbeszéd itt is folytatódik, az elbeszélő az apa sírjánál lerészegedik (külön bravúrja a szövegnek, ahogy ezeken az oldalakon visszaadja a részeg ember

furcsa, szakadozott, összefüggés-
telennek tűnő gondolkodásmód-
ját, hangulatváltásait és gyakori
patetikus kirohanásait), majd mikor
felébred, rájön, hogy a temetőt
bezárták. Mikor kijut innen, ismét
találkozik a külvárosi lánnyal, aki-
vel a Városligetbe, egész pontosan
a Vidámparkba mennek, hogy a
szellemvasútban újabb testi örö-
mököt élhessenek át. A lányt ezek
után törzshelyére viszi, ahol régi
ismerőssel találkozik, és egy kocsmai
verekedést követően alkalmi
barátaival egy kórház traumatoló-
giai ügyeletén köt ki. Mikor in-
nen is eljön, egy halór ismerőseivel
rapszódákat fülelnek le, majd ebből
is kikeveredve még elindul, hogy
bejárja az apja által gyakran meg-
tett utat a Tabán és a pesti oldal
között, és ezen az úton visszafelé
le is zárul majd a történet.

Már a cselekmény vázlatos
ismertetéséből is látszik, hogy
Vertesz Antal többnyire csak sod-
ródik, legtöbbször véletlenül, saját
akarata nélkül kerül a különféle
helyzetekbe. Csapódik egyik
eseménytől a másikig, miközben
megállás nélkül, egyes szám első
személyben tudósít a vele történ-
tekről. Nem csak az adott estét,
hanem egész életét értelmezi és
ehhez jó alapot teremt az apá-
val való „diskurzus”. Az apjához
fűződő viszonyában nem a har-
rag vagy a gyűlölet a meghatá-
ró – bár egyes emlékekben ezek
nyomai is tetten érhetők – sokkal
inkább a hiány, a kapcsolat meg-
foghatatlansága, lezáratlansága.
Nincs benne gyűlölet, leginkább
csak semmi, és éppen ez a legelke-
serítőbb: „Nincs meg a konfliktus
köztünk, apa. Nem tudom, mi a
bajom veled.” A folyamatos megér-
tési kísérletek során végezetül úgy
tűnik, valamiképp sikerül tisztába
kerülnie apjával, megérteni, sőt
talán még meg is szeretni őt: „...
számonkérni vagy megbocsátani,
mindkettő felesleges, a tisztesség
miatt kéne lezárni a dolgainkat,
nincs többről szó, nem fájssz már,
ez mindenképpen megnyugta-

tó, és harag is egyre kevesebb van
bennem, talán mert fáradok, meg
azért, nem tudom, hogy mondjam,
nehéz ezt kimondani, azért, mert
lehet, hogy én téged megszerette-
lek, mióta beszélék hozzád, mint
egy hülye, talán csak ez hiányzott
(...) amikor találkozunk, a legvé-
gén, azt hiszem, akkor majd meg-
ölellek téged.”

A főhős azonban nem csak
az apához való viszonyát, de ez-
alatt saját magát is ízekre szedi.
Véletlenszerűen és asszociatív
módon felidézett emlékeiből, em-
léktöredékeiből megismerhetjük
múltjának legfontosabb állomá-
sait. Megtudhatjuk, hogy anyja
születése óta egyedül nevelte, ap-
jával csak ritkán, évente kétszer
találkozott. Azt is, hogy harminc
éves korára már kétszer elvált és
hogy megtalálta élete nagy sze-
relmét, akit nem felejt, s akit úgy
hagyott el, hogy saját motivációját
azóta sem érti egész pontosan. A
regény saját műfajmeghatározása
szerint *aparegény*, de mégsem az
apa, hanem a fiú itt a főszereplő.
Apjával való viszonyának tisztázá-
sa során ugyanis elsősorban önma-
gát igyekszik megismerni, még ha
ez a törekvés nem is tudatosodik
benne teljesen. Szüksége van arra,
hogy az identitását valamiképpen
megalapozza, önmagát megis-
merje. Vertesz Antal ugyanis egy
szomorú, magányos, bizonytalan
és sodródó figura, egy modern kori
lézengő ritter, aki nem irányítja,
csak szemléli a vele történeteket.
Olyan hős, aki már a nevével sem
elégedett: „...engem Antalnak ne-
veztetek el, nagy kibaszás, az Anti
és a Tóni vicces, az Antal meg mo-
doros, mint a kocsmai zakók, és
nemcsak modoros, nevetséges is,
egy életre elbántatok velem.” Min-
den történetre, rezdülésre, érzésre,
beszélgetésre figyel, kifejezetten
reflexív és önreflexív alkat, mégis
bizonytalanul bolyong saját életé-
ben és ezzel a tévelygéssel, döntés-
képtelenséggel maga is tisztában
van: „Befejezetlen maradt min-
den, lezáratlan, nem történt sem-

mi, úgy értem, együtt veled semmi,
aztán eltévedtem az életben, ahogy
a butább bölcsek mondják...”;
„Százféle út nem állhat az ember
előtt, egyetlen problémát nem le-
het végtelen számú módon meg-
oldani, sőt, négyféleképpen sem, a
három még átlátható és végiggon-
dolható, többnyire van az igen, a
nem, és a harmadik, az, amelyikre
én hajlani szoktam.” Ennek meg-
felelően kiderül az elbeszélőről,
hogy leginkább az átmenetiség a
terepe, kedveli például a hidakat,
melyeken állva nincs egyik, sem
pedig a másik parton. És apjával
ellentétben – ez pedig már a cím
értelmezéséhez visz közel – nem
a záróvonalakat, hanem a szag-
gatott vonalakat szereti: „Nézem
a záróvonalat, ezen sétáltál oda és
vissza nap mint nap, ez vezetett té-
ged, itt a hídon végig ilyen van, én
jobban szeretem a szaggatottat, az
lehetőséget ad előzésre, általában
nagyobb szabadságot engedélyez,
nincs benne végérvényesség, nem
érezem úgy, mintha korlátok közé
lennék szorítva, szaggatott ez a dis-
kurzus is, amit veled folytatok...”
Ez a kétféle útburkolati jel és az
ezzel kapcsolatos választás egyér-
telműen szimbolizálja a Vertesz
Antal és édesapja közötti külön-
séget, a szaggatott vonal ráadásul a
kettejük „párbeszédének”, kapcsola-
tának metaforája is.

Az elbeszélő, amellet, hogy
egy eseményekben gazdag szüle-
tésnap éjszakát is végigél, belső,
lélektani utazást is folytat. Ezen
út során az ironia és a pátosz a
legfontosabb kísérői. Mintha eb-
ben sem lelné a középutat, hol
végtelenül érzélgős, az önsajnálát
legmélyebb bugyraiba is eljut, hol
pedig (ön)ironikusan, sőt cini-
kusan viszonyul saját magához,
életéhez, a világhoz. Bár egyértel-
mű, hogy Vertesz Antal a centrális
szereplő, és a szövegben élénk tárt
világ is elsősorban az ő tudatán
keresztül jelenik meg, azért jó pár
mellékszereplő is felbukkan, akik
a főhőshöz képest csak vázlatosan
felskiccelt, mégis erős karakterrel,

tipikus vonásokkal rendelkező
hősök. Az elbeszélő nagymono-
lóját helyenként (egész pontosan
hét alkalommal) meg is szakítják
ezeknek a figuráknak a rövidebb,
egy-egy fejezetet kitevő, dőlt betű-
vel szedett monológjai. Ezek kö-
zött az arab származású, remény-
telen szerelmesként élő temetőőr,
a kocsmai virágáros, az agresszív
halór, az alkalmi nőismerős is he-
lyet kapnak. A drámaírói tapasza-
lat itt is szembetűnő, hiszen min-
den rövidebb monológ más-más, a
narrátorához konzekvensen illesz-
kedő nyelvi regiszterben hangzik
el, a szófordulatok, szókincs, nyel-
vi hibák, szerkesztésmód, mind az
adott karakter jelleméről, szociális
státuszáról árulkodnak. Ezek a rö-
vid, néhány oldalas részek képesek
arra, hogy pusztán a megnyilvánu-
lások, a beszédmód és beszédstílus
által jellemezzék, értessek meg
elbeszélőjüket. Egressy Zoltán
egyébként is kitűnő karaktereket
teremt, tipikus kocsmai figurái, a
verseivel megszállottan bíbelődő
tanár, a blazírt pincérek, Mole-
kula, a rendszeresen verekedésbe
keveredő „rosszfiú”, az egykori
legendáiból élő lecsúszott öreg vi-
rágáros, az önjelölt színész mind
érdekes színfoltjai a regénynek.
Fontos szereplő még – bár az apá-
hoz hasonlóan ő sem jelenik meg,
csupán az emlékekben, az em-
lékezés által – az elhagyott nagy
szerelem, akiről szintén sok min-
den kiderül, és aki vidéki száрма-

zásával szinte egzotikumként jele-
nik meg Vertesz Antal tősgyökeres
pesti életében.

Egyértelmű, hogy a nyelvhasz-
nálat általi karakterteremtésben
rendkívül erős a szöveg, de a be-
szédmód és a személyiség közötti
szoros összefüggésekre maga a fő-
hős is gyakran reflektál. Jellemző
rá, hogy embereket bizonyos kli-
sék, szófordulatok alapján minő-
sít. Szimpatizál például az egyik
kocsmai törzsvendéggel, de nem
tud eltekinteni attól, hogy az *szia
góré*-val köszön el. Úgy gondol-
ja – valószínűleg helyesen – hogy
egy-egy jellegzetes szó használata
szinte mindent, de legalábbis sok
mindent elárulhat használójáról:
„...van ismerősöm, aki úgy fogal-
mazna, *ez verte ki a biztosítékot*
nála, de ezt az ismerősömet soha
nem engedném nagyon közel ma-
gamhoz. Aki így beszél, az bármi-
kor képes *mizu*-ra, *alsó hangon*-ra,
vagy *anno*-ra is, ezeket nem bí-
rom, idegesebb leszek tőlük, mint
amikor át akar verni egy pincér,
pedig azt se viselem jól. Van még
a *befigyel*, a *tutkó*, meg a *vágod*,
azoktól is hányok...” Egykori nagy
szerelmének különös, többnyire
tájszavaiért pedig egyenesen oda-
van, ezek a szavak (betajtékozott,
kotozni, csurkázás, mázgás, ten-
geri, lábtó, veréce, kaszroj) is csak
még szerethetőbbé teszik számára
a lányt.

Végezetül érdemes pár szót
ejteni a regény befejezéséről, mely

különös lezárása a szöveg szer-
kezeti és tartalmi vázát adó hosz-
szúra nyúlt éjszakának. Vertesz
Antal hajnalban már hazafelé
menne, mikor úgy dönt, átme-
gy az Erzsébet hídon és végigme-
gy a Tabán azon részén, melyet édes-
apja szinte minden nap végigjár.
Ezen emlékező gesztus után vég-
re hazafelé venné az irányt, mikor
sms-t kap élete szerelmétől, aki
először boldog születésnapot kí-
ván, majd lakonikusan csak any-
nyit üzen: *mindig*. A főhős úgy
érzi, még nyitva előtte ez út, szo-
kás szerint nem tudja azonban,
mit tegyen. Úgy tervezi, hogy a híd
közepére érve meghozza a dönté-
sét. A szöveg tempója itt lelassul,
a néhány perces motorozás oldala-
kon keresztül húzódik, bemutatva
a belső vívódást, a döntés nehé-
ségét. Az olvasó feszülten várja,
hogy dönt a fiú, de a döntés ismét
elmarad. Vertesz Antal ugyanis a
záróvonala motorozik, az egész
éjjel folyamatosan szemerkélő
esőtől síkos úton megcsúszik és
innentől monológja mintha elve-
szítené kapcsolatát a realitással.
Látja a jövőt, hogy szerelme fel
fog ébredni (ahogyan ő riadt fel
apja halálakor), hogy hova fog zu-
hanni, és kik állják majd körül.
Úgy tűnik, hogy a főhős sorsa itt,
ennek a születésnap éjjelnek a
végén le is záródik, a döntés nem
születik meg, a folyamatosan so-
dródó Vertesz Antal végül szó sze-
rint is kisodródik a világból.

Múlt, időben

Grendel Lajos: Négy hét az élet

Egy komoly írói életmű tanulmányok, kritikák és recenziók százait generálja. A teljes korpusz egy polcot biztosan megtölt bármelyik nívósabb állami vagy magánkönyvtárban; CD-re kiírva csupán alig néhány lemezbarázdát foglal el. Egy élet szerencsés esetben 70-80 év; kérdés, hogy hány hétbe, napba, órába lehetne tömöríteni, mikor valóban rászolgált a nevére – amire később, mint önmagára néz vissza az ember, a ráaggatott családi-társadalmi szerepeken túl. Új regényében Grendel Lajos négy hétben foglal össze egy fiktív sorsot, a múlt és a jelen pillanatait alig elválasztva egymástól: a választott élet nem nagybetűs, nem jó vagy rossz, sok minden hiányzik belőle, és annál is több hordaléka van, amitől jobb lenne megszabadulni. Hiába. „Mindenkinek olyan múltja van, amilyent megérdemel” –moralizál Grendel hőse, Varga Sanyi. A nyugdíjazott felvidéki matematikatanár egy hónapos pihenőre tér vissza gyerekkorának városába, hogy vigyázzon az üresen hagyott családi kúriára. Ahogy fokról fokra birtokba veszi a régi házat, úgy térnek vissza addig elfeledtnek hitt emlékei is szüleiről, két nagynénjéről, fiatalokból. Sanyi – aki a regényben többnyire így, keresztneven szerepel, mintha az olvasó egy távoli családtagjáról lenne szó – nagy idők szemtanúja, még akkor is, ha ez a nagy idő sze-

mélyes történelmében sok kicsiből tevődik össze. Gyerekként láthatta a felvidéki magyar középosztály utolsó tündöklését, kommunizmus alatti csendes agóniáját, öregségére pedig a szlovákiai magyarság jelenét. Élete olyan három korszakot kapcsol össze, melyek jellemzően nem egymásból, hanem egymás mellett jöttek létre, ahogyan egy erdő szomszédos fái növekednek – tér vagy időbeli átfedés lehet közöttük, de ez nem teremt egyúttal kauzális viszonyt is.

Sanyi első visszaemlékezései egy lassú tempójú világot idéznek meg, ami annyira álmotag, hogy saját pusztulására sem riad fel. Szülővárosa lakonikus nyugalommal tűri, hogy az oroszok lerohanják, s azt is, hogy a kommunisták idővel a saját képükre formálják; a polgárcsaládokat – közöttük a főhősét is – panelbe, külvárosba telepítik a központból, de ez sem okoz maradandó sérelmet, fontosabb a túlélés ösztöne és a nyugodt élet iránti vágy. Talán éppen ezért, gyerekszemmel nem is igazán észrevehető a csendes vagy éppen elhallgatott tragédia: a családi szófordulat szerint Klementina nagynéni csak „elveszett”, amikor egy orosz katonatiszt négy napra elhurcolta – és akadnak „gonosz emberek”, akikkel nem szabad beszélgetni otthoni dolgokról. A kettős beszéd és a passzív, lapító rezisztencia így fokról fokra

Kalligram, Pozsony, 2011.

szivárog be a mindennapokba, s válik olyan természetessé, mint a levegővétel. A tompa ellenállásra jó példa a közösség kimondatlanul is megőrzött értékrendje: Grendel Lajos a gyereknyelvet és a múltba visszatekintő cinizmust vegyítve mutatja be ezt a világgépet. A városban eszerint élnek jók, rosszak és kommunisták, akik minden szempontból különálló csoportot alkotnak. Jellemző az is, hogy a példaképek – az úgynevezett köztiszteletben állók – sem lehetnek a Párt tagjai, pedig itt az sem szempont, hogy valaki becsületes vagy kedvelt ember legyen, sőt, hogy tegyen az elismertségért bármit is. „A köztiszteletbe (...) az ember

belenő, mint az ápolatlan köröm a húsbá” – fogalmaz az író, émeletlenül találó hasonlata pedig érzékelhetővé teszi, miért nem volt képes megújulásra e miliő.

Varga Sanyi az óvatos passzivitást kapja örökül, s viszi tovább felnőtt életébe: mindennapjait, házasságát bemutatva Grendel tömör, már-már szociográfiai pontosságú korrajzot ad Csehszlovákiáról, ahol a „tilos álmokat” gyorsan elfojtotta, a szabálykövető magatartást viszont csöpp mozgástérrel és nyugalommal honorálta a rendszer – s ahol cinkossá válhatott minden békére vágyó ember. Az elbeszélő többször hangoztatja: egy ilyen közegben életbe vágóan fontos különbséget tenni az igazság és valóság között, hiszen általában az utóbbi bizonyul erősebbnek; így történt '56-ban és '68-ban is, és közel sem biztos, hogy '89 ennek az ellenkezőjét igazolta. Az értékek relativitása ugyanakkor alássa az erkölcsöt, azt a belső normát, amit a regényben ideálként feltűnő polgári világ még képviselni tudott. Sanyi és felesége, Kati mindenesetre vállalják az elviselhető mindennapokhoz szükséges kompromisszumokat, nem csak „kifelé”, de egymás irányában is, józanságuk pedig túlszéli őket a számos nehézségen, legyen az akár a szerelem vagy a szeretet hiánya.

Grendel Lajos változó ritmusban, időrendiséget nem tartva mutatja be hőst, aki így leginkább a történet tanúja lesz, életre szóló passzivitása saját múltjának is kiszolgáltatottá teszi. A hol csak felsejtlő, hol kiábrándítóan éles képekben afféle 20. századi Oblomovként tűnik fel, aki csupán azért törvénytisztelő, mert fél más lenni, és igazságérzetét mindig a „valóságnak” rendeli alá. Családtagjaihoz – Katihoz és két gyerekükhöz – fűződő viszonya kliséken alapul, s még legőszintébb pillanataiban is az apa sablonos szerepébe esik; bármit is mond, hangján a külvilág szólal meg, amit kamasz lánya és fia csak elutasítani tud. A ha-

misság a meglévő családi drámákat is sekélyessé teszi, valódi katarzist nem, csak újabb hazugságokat eredményez – s végül a következő nemzedékben tér vissza. Találó jelenet s a kisebbségi lét öniróniája is, mikor a homoszexualitását bevalló fiú azzal vigasztalja apját, Sanyit: barátja legalább rendes magyar csallóközi srác.

Az önvédelem, a kettős beszéd alapértelmezetté válik a kötetben, akár csak az emiatt érzett szégyen, s ez megrontja, vagy legalábbis kérdésessé teszi a legszebb megőrzött emlékeket is. Valóban tiszta, ártatlan volt a szinte szentként tisztelt Klementina néni? Tényleg annyira erkölcsös volt a békeidők polgársága vagy csak egyszerűen nem kényszerültek rá a színlelésre? A viszonylagosság mocsarában tengődő Sanyi a regény folyamán csak egyetlen dologról bizonyosodik meg – mikor a '70-es években, nagy nehézségek árán eljut Bécsbe és Rómába –, a felismerés azonban még a megszokott kétségeknél is fájdalmasabb: élni lehet is, nem csak muszáj. Az, pedig ami Pozsonyból hiányzik és Rómában megvan, nem az otthoninál bőségesebb bolti kínálat, a luxus; hazavinni nem tudná, hiába kérdezik majd ki otthon ismeretlen, disztintívált urak. A hiányérzetet már nem érthetik Sanyi utódai, ahogy a megalkuvás okozta csömört sem. *A Négy hét az élet* valódi drámáját talán épp ez adja: Sanyi élete hídként nyújtódik két olyan világ között, ahol sosem volt átjárás.

Korábbi kisvárosi regényeihez (*Nálunk New Hont-ban*, *Mátyás király New Hont-ban*) viszonyítva Grendel Lajos ezúttal mértéktartóan ír hőseről és a felvidéki magyarság helyzetéről, allegorikus figurák, hangsúlyozottan fiktív terek helyett egy elképzelhető lét kereteit mutatja be. Regényalakjai ettől megfoghatónak tűnnek, s az, hogy a szerző gyakorlatilag végig Sanyi perspektívájából, attól csak ritkán elemelkedve mutatja be az eseményeket, emberléptékűvé te-

szi a regényt. Grendel szeretettel ír hőseinek gyerekkoráról, érezhető kedvvel időzik el a részleteknél, egy-egy ház vagy utcanevet megformálásánál. Ettől életre kel a patinás belváros és a falu jellegű, csendes peremkerületek is; „az udvarokat a gyümölcsfák árnyékában deszkabudik ékesítették, mint afféle magányos bakterházak az élet szomorú állomásai között” – mint ha csak egy Menzel-filmet látnánk. A város és lakóinak kapcsolata szervesnek tűnik: a változatlanág stabil határokat jelent, míg a közös tér fokozatos átalakulása együtt jár a középosztály lassú szétesésével, az értékrend devalválódásával; Sanyi (nem túl jellegzetes karakterű) apja például megszűnő hivatalával együtt hagyja el az épelméjűek világát.

Jellemző, hogy Grendel főhőse is csak egy statikus időszakban, a hazatérés négy hetében képes szembenézni múltjával, önmagával. A regény jelenében ezen kívül alig történik valami – a fontos dolgok az emlékezet terében zajlanak, ám az otthonról is alig kimozduló Sanyi nagyobb utat tesz meg így, mintha még egyszer elzarándokolt volna Rómába. A prousti emlékfolyamot csak a Hugó nevű hajléktalan felbukkanásai szakítják meg időnként, aki némi aktualitást, új szintet visz a regénybe. A szereplő Sanyi tökéletes ellentéte: azt a szabadságot képviseli, amit a középszerű matematika tanár kényelemből és félelemből már régen megtagadott. Kettejük kapcsolata árnyalt és sokrétű, a mester-tanítvány viszony, egy barátság lehetősége, az úr és koldus szembenállása egyaránt helyet kap benne; mindkettőnek volna mit tanulnia a másiktól, hiszen évtizedes döntéseik ugyanazon érme két oldalát jelentették. Találkozásuk, párbeszédek olyan potenciált hordoznak, ami alapvetően határozhatja meg (vagy éppen írhatja felül) a regény végkimenetelét; Grendel érezhette ezt, hiszen a regényben szinte külön

fejezetet kapó Hugót később mellékalakká, Sanyi alkalmi ellenpontjává fokozta le. A hajléktalan karaktere ettől az ígéretes kezdet ellenére viszonylagossá, súlytalanlanná válik – „küzvetése” érthető, azonban szemet szúr, hiszen az olvasó közelebről ismerhette

meg Hugót, mint mondjuk Sanyi névvel is alig emlegetett szüleit. A négy hét lezárásához viszont csak egy emberre van szükség. Sanyi el is számol, s úgy búcsúzik korábbi életétől, mint az öreg háztól – napjai nem előre, hanem hátrafelé peregnek, ahogy azt a

fejezetek fordított sorszámával suttogja. Ami végül marad: beadni a kulcsot a hazatérő rokonoknak, autóra ülni és végleg visszamenni. Pozsonyba, akárhová: „Már nem is az utat nézte, tekintete a sebességmérő lassan emelkedő mutatójára tapadt.”

DARVASI FERENC ◀

Mellérendelő szerkezet

Géczi János: *Viotti négy vagy öt élete*

Elhagyott szárnyak (1967; rézkarc, papír; 293x182 mm)

Hol vannak már azok az idők, kezdhethetném nosztalgikus felütéssel, amikor az emberek enciklopédikus tudásra törekedtek. De nem áll szándékomban, mint egy Krasznahorkai-imitátornak, le-tűnt korokat visszasírni; a jelenlegi világ nem feltétlenül jobb vagy rosszabb, egész egyszerűen más, és kész: ez van, ezt kell szeretni – vagy nem szeretni. Csupán jelezni óhajtom, hogy néhány, a nagy többség által nyilván koridegennek tartott ember továbbra is akad, aki hisz az általános műveltségben, az universitás eszméjében. Az ilyen kevesek közé tartozik Géczi János, ahogyan azt többek között a 2011-es könyvhétre megjelent *Viotti négy vagy öt élete* című regénye is tükrözi.

Mai szemmel nézve – és hát én 1978-as születésemmel bizony jócskán az inkább az információkra, semmint a mélyebb tudásra alapozó 21. század nem koridegen gyermeke vagyok – furcsa is, mekkora és milyen sok területet magába foglaló tudásanyagot ölel fel új könyvében a szerző. Erre meg is van a tér, hiszen a címszereplő, Viotti Mór Aurél Ágoston újabb és újabb életeibe elkalauzoló regényben a tizennyolcadiktól a huszadik századig kalandozhatunk úgy, hogy a történet fősodrát életmód-, kultúr-, művelődés- és irodalomtörténeti részek, olykor esszézerű betétek egészítik ki. (Passzusok

írókról: Rousseau tanítja a levélírást Viottinak, kettejük közt homoszexuális viszony van; Flaubert Viotti megrendelője, akinek Bovarynéjével azonosul a főszereplő felesége, Alice; s az asszony Charlotte Bronte leveleit, regényeit olvassa stb.)

És itt ez az „egészítik ki”-kifejezés talán lefokozásnak is számít, mert nem állapíthatjuk meg kizárólagosságra törekvően, mi áll ennek a nagyprózának a fókuszpontjában. Hiszen úgy tűnik, hogy Viotti ismétlődésekben tobzódó élete mellett az előbb említett betétek ugyanolyan lényegesek. Vagy ha úgy tetszik: nincs főszólam, a szerkezet: mellérendelő. A közel 200 oldalas műben megismerhetjük a karácsonyfa állításának kultúrtörténetét, a papírkészítés dilemmáit, de más mesterségeket is – nem beszélve a természet rejtelméről, növényekről, állatokról.

Nemrégiben jelent meg egy kritika a Műút folyóiratban Krasznahorkai László új műveiről, *Az utolsó farkasról* és az *Állatvanbent* című kiadványról (Velkey György: *Farkasszemek* = Műút 2011. 025.), melyben a recensens nagyon érdekes és idekívánczó nézőpontból fókuszál rá a gyulai származású alkotó munkáira: a bevezetésben az állatokról beszél, melyek sokáig a nyugati filozófia vakfoltjai voltak. Velkey

Kalligram, Pozsony, 2011.

szerint az utóbbi két évtized filozófiai gondolkodásában bekövetkezett változás hatására az állat és az ember közötti hermetikus határvonal létjogosultsága megkérdőjeleződött – melynek nyomán az irodalmi művekben is megfigyelhető az állatok újfajta elgondolása, lásd Krasznahorkait vagy például a Nobel-díjas Coetzee-t.

Géczit a két íróval ellentétben nem annyira foglalkoztatja a téma etikai dimenziója. Nála nem csupán az állat és az ember közti határvonal mosódik el teljesen, a létezők azonossága sokkal teljesebb körű: „ugyanaz a világ található a növényekben, az állatokban, a kőzetekben és a levegőben, mint az emberekben.” A *Viotti* hasábjain,

a költői képekben gazdag, sűrű szövegben bármi megtörténhet, a teremtés csodái határtalanok: a rózsza képes emlékezni, a fa az emberrel, a táj a könyvvel, a séta az írással kerül metaforikus viszonyba.

Sőt, ennél többről van szó, hiszen élő és élettelen közt is elmosódnak a különbségek: a szerelmes levelek hangja olyan, mint az énekesmadaraké; a papír és az emberi test hasonló tulajdonságokkal rendelkeznek. És ha már kiemeltem egy költői képet: a regény „önértelmező nagymetaforája”, ahogy az egyik kritikus fogalmazott, (Vári György: *Az örökkévalóság története* = Élet és Irodalom 2011. LV. évf. 19. sz. [05. 13.]), Vermeer festménye, a *Levelet olvasó nő kékében* – a szerelemre egyébként képtelen Viotti gyengéd érzelmeket táplál a kép ábrázolta lány, tehát egy műalkotás (része) iránt.

Ha nem is teljesen példa nélküli, de meglehetősen ritka ez a fentebb vázolt, mindent egy egész illeszkedő részeként kezelő szemléletmód a kortárs magyar prózában. Nem véletlenül mondta egy interjúban Géczzi: „sokan tartanak különcknek, legalábbis különutasnak, magányos farkasnak.” (Vári György: *A másvilág lehelete*. *Megkérdeztük Géczzi Jánost* = [http://www.barkaonline.hu/megkerdeztek/1671-megkerdeztek-geczi-janost](http://www.barkaonline.hu/megkerdeztek/geczi-janost).) Ugyanebben a beszélgetésben az őt inspiráló szerzők között legalább annyi nem mait (a Cholnoky-fivérek, Hajnóczy, Lénárd Sándor) említ meg, mint kortársat (Tolnai Ottó, Krasznahorkai László, Tandori Dezső, Csányi Vilmos). Tagadhatatlan, hogy gondolkodásmódja alapján leginkább ezek közt az alkotók közt helyezhető el, mint ahogy abban az állításban is van valami, hogy „mindenki rokonom, aki a természet részének tudta valaha is magát” (Vári: *A másvilág lehelete*) – talán főként Krasznahorkai László, a másik

magányos, vagy mondhatnám úgy is: utolsó farkas, és a Velkey által is tárgyalt két alkotásán túl leginkább a *Sciobo járt odalent*, valamint az *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* című műve.

Mint már érintőlegesen említettem, Géczzi regényvilágában a növények kiemelt szerepet kapnak. Nem csak olyan, tematikus szinten, hogy, teszem azt, a vadgesztenye elterjedésének történetéről olvashatunk. Ez a szál sokkal mélyebben szövi át meg át a könyvet, annak a lényegét érintve. A rózsza például metaforikus kapcsolatba kerül a nemi szervekkel, ábrázolása a szerelmi leírásoknál újra és újra visszatér. A „fölkötem lebeg zászlaja, a szerelem”-mottó az *Énekek énekéből* vétetett, a Bibliának abból a könyvéből, melyben a szerelem elsődlegesen a növényi motívika segítségével van színesen leírva.

Mert a *Viotti* a szerelemről is szól, illetve pontosabb itt, ha megint egy Géczzi-nyilatkozatot idézek: „kritikusaim, olvasóim, s a nem-olvasó barátaimmal egyetemlegesen a korábbi munkáimban hiányolták a szerelmet (...) most tehát megírtam a szerelemnélküliséget” (Jánossy Lajos: *A papírlap tapintása, a friss könyv illata* = http://www.litera.hu/hirek/a_papirlap_tapintasa_a_friss_konyv_illata). Izzgalmas feszültség, hogy a címszereplő, aki képtelen szerelmes lenni, hivatásból adódóan szerelmes levelet ír. A levelezés az egyik legfontosabb tematikus, motívikus elem a regényben.

Viotti tehát levelet ír, pénzért, néha azonban művészi igénnyel is – de alapvetően mások érzelmeit megfogalmazva. Felesége folyton levelet olvas, ez nyitja ki személyiségét, majd zárja be, amikor már „nem tud két naplemente között különbséget tenni, hacsak az egyik nem a *Bovarynében*, s a másik nem a *Háború és béke*ben következik be”. (A férfi és a nő közti

másik nagy különbség, ellentét, hogy előbbit a szöveg teste, a papír, utóbbit a szöveg lelke, a „tartalom” és az általa közvetített érzelmek érdeklik.)

Olvashatunk az irodalmi levelek megjelenéséről, egészen egy 12. századi kódextól, mely „a szerelmeslevelek megalkotásának rejtelmére tanítja” az azt forgatót. De a történeti adalékok mellett elméleti felvetésekig is eljut Géczzi a levelek és a valóság, az irodalmi és a „valódi” levelek viszonyát vizsgálva. Különösen érdekes az a feszültség, ami a téma és korunk, a 21. század között feszül, ahogy arra Jánossy Lajos hívta fel a figyelmet a már említett beszélgetésben: anakronizmus, hogy akkor született meg ez a könyv, amikor a levelezés hagyományos formái eltűnőben vannak. Innen nézve tagadhatatlanul nosztalgikus is ez az alkotás.

Géczzi létszemléletét leginkább a „minden meg van írva, előre és hátrafelé”-gondolat határozza meg. Az is elrendeltetett nála, hogy a férfi, amíg nem szeret négy asszonyt, nem érdeklődik a saját halálát, illetve azok születnek meg újra és újra, akik nem képesek „fölemelni s a boldogságban megtartani egy nőt”. Viotti újabb és újabb életeiben, sorrendben: nyáron, télen, tavasszal, ősszel és még egyszer ősszel nemcsak, hogy ugyanazok a történések, de ugyanazok a – jobbra természeti – motívumok (hó, tűz, rózsza, stb.) tűnnek fel.

A szereplők emlékezetében időről időre felsejlik a múlt. Mint ha nem lenne hagyományos értelemben vett jelen, múlt és jövő, csak ugyanazok az események ismétlődnének meg újra és újra. Ezeket a déjà vu-pillanatokot viszont tökéletlenségük folytán – „mert van egy olyan világ, amelyből ki vagyunk zárva” – nem tudják a hősök teljesen pontosan beazonosítani, csak megérzéseik vannak velük kapcsolatban. Viotti „sejti, hogy minden mozdulata egy ré-

ges-régen abbahagyott mozdulatot folytat tovább, s az a csók, amelyet a kisasszonya kézfejeire pecsétel ajkával, csupán hajdani csókjainak sikerületlen másolata” – mintha a dolgok ráadásul nem pusztán ismétlődnének, hanem a platóni

ideatannak megfelelően csupán torzképei lennének az előlünk rejtett tökéletességnek.

A címszereplő életében – a regény terében – bizonyos nézőpontból nem történik sok minden. De hát épp azt a taoizmustól sem

idegen gondolatot tükrözteti ezzel a regény, hogy „talán se nem kell, se nem szabad, se nem célravezető egyetlen lépést is tenni, sem előre, sem vissza”, „nem [fontos] tenni többé semmit”, sőt, „nem [kell] lenni”.

Margaréták (1972; rézkarc, papír; 138x97 mm)

Az előző számunk tartalmából

Karafiáth Orsolya, Kiss Judit Ágnes, Csík Mónika, Szabó T. Anna, Markó Béla, Farkas Wellmann Endre, Muszka Sándor, Nagy Mihály Tibor, Hartay Csaba, Fecske Csaba versei

Szabó Róbert Csaba, Podmaniczky Szilárd, Grecsó Krisztián prózája

Darvasi Ferenc beszélgetése Grecsó Krisztiánnal

Kránicz Gábor, Szabó Tibor Benjámín, Mogyorósi László tanulmánya a hatvanas-hetvenes évek sikerkönyveiről

P. Szabó Ernő, Aknay János, Wehner Tibor Nagy István művészetéről

Kritikák Grecsó Krisztián, Brenzovics Marianna, Csender Levente, Győrffy Ákos, Grendel Lajos kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.
Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.